

โบราณวัตถุสถานในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียง

โดย

ประยูร ไพบูลย์สุวรรณ

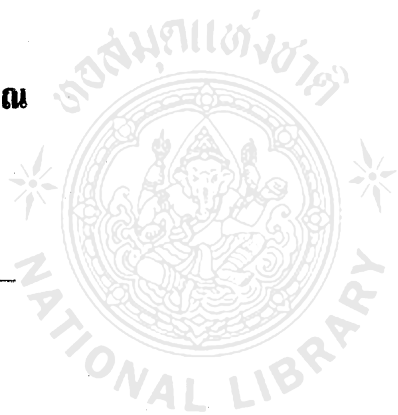

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

โบราณวัตถุสถานในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียง

โดย

ประยูร ไพบูลย์สุวรรณ

กรมศิลปากรจัดพิมพ์
ในงานเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

คำนำ

เนื่องด้วยหน่วยศิลปากรที่ ๓ ตั้งที่ทำการที่อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น มีหน้าที่ตรวจตราดูแลรักษาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และโบราณสถานในเขตจังหวัดขอนแก่น อุตรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม มหาสารคาม เลย และกาฬสินธุ์ รวม ๘ จังหวัด กรมศิลปากร ได้พยายามจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ดำเนินการสำรวจขุดแต่ง บำรุงโบราณสถานตามกำลังเจ้าหน้าที่และงบประมาณที่ได้รับ ทั้งได้ให้นายประยูร ไพบูลย์สุวรรณ ภัณฑารักษ์เอก รักษาการหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๓ เรียบเรียงหนังสือโบราณวัตถุสถานในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียงขึ้น หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาและผู้สนใจ จึงขอขอบใจ นายประยูร ไพบูลย์สุวรรณ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

นาวาเอก ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๒๐ ธันวาคม ๒๕๑๕

สารบัญ

คำนำ

จังหวัดขอนแก่น

๑

จังหวัดมหาสารคาม

๑๔

จังหวัดกาฬสินธุ์

๒๒

จังหวัดอุดรธานี

๒๘

จังหวัดสกลนคร

๓๕

จังหวัดนครพนม

๔๔

จังหวัดหนองคาย

๕๓

จังหวัดเลย

๖๓

จังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่น ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๙ ในรัชกาลที่ ๑ โดยท่านราชครูหลวงในอารามชีโหล่น ซึ่งเป็นหลานเจ้าแก้วบุญโสม ได้ขอยกบ้านดอนกะยอมเมืองเพี้ย (ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น บัดนี้) ขึ้นเป็นเมืองให้ชื่อว่า **เมืองขอนแก่น** เหตุที่จะตั้งนามเมืองว่า ขอนแก่น นั้นเล่ากันว่า ที่บ้านขาม (บ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเขตแขวงขึ้นแก่บ้านชีโหล่น มีต้นมะขามใหญ่ตายยืนต้นอยู่ กลับมีใบงอกงามขึ้นอีก ต่อมาได้มีผู้ก่อเจดีย์ครอบต้นมะขามไว้ และถือเป็นปูชนียสถานอันสำคัญ จึงถือเอานิมิตอันนั้นมาตั้งเป็นชื่อเมืองว่า เมืองขามแก่น ต่อมาเรียกเพี้ยนไปเป็น ขอนแก่น (ปัจจุบันนี้จังหวัดขอนแก่นได้ใช้รูปพระราชูปถัมภ์เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด)

พ.ศ. ๒๓๕๒ ได้ย้ายเมืองไปตั้งที่ดอนพันชาติ หรือดงพันชาติ (บ้านในเขตตำบลแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในปัจจุบัน)

พ.ศ. ๒๓๖๙ เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ครั้นเมื่อปราบกบฏราบคาบแล้ว โปรดให้ตั้งบ้านภูเวียง (อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบัน) เป็นเมืองภูเวียง ขึ้นเมืองขอนแก่น

พ.ศ. ๒๓๘๑ ได้ย้ายเมืองขอนแก่นจากดอนพันชาติ ไปตั้งที่ริมบึงพระลับโนนทอง ทางทิศตะวันตก (บ้านเมืองเก่า ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบัน)

พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้ย้ายเมืองขอนแก่นไปตั้งที่ริมบึงพระลับโนนทอง ทางทิศตะวันออก (บ้านโนนทัน ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบัน)

พ.ศ. ๒๔๑๐ ได้ย้ายเมืองขอนแก่นไปตั้งที่บ้านดอนบม (บ้านดอนบม ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบัน)

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าไฉ่นยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน ข้าหลวง

ทรงดำริเห็นว่า เมืองขอนแก่น ตั้งอยู่ที่บ้านดอนบมไม่สะดวกแก่ราชการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปตั้งที่บ้านทุ่ม และได้เปลี่ยนนามตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นผู้ว่าราชการเมือง

พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดให้ย้ายเมืองจากบ้านทุ่ม ไปตั้งที่บ้านเมืองเก่า เพราะที่บ้านทุ่ม กั้นดาร์นาในหน้าแล้ง

พ.ศ. ๒๔๔๗ โปรดให้เรียกนามตำแหน่งข้าหลวงประจำเมืองขอนแก่นว่า “ข้าหลวงประจำบริเวณลำชี”

พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้ายศาลากลางเมืองขอนแก่นจากบ้านเมืองเก่า มาตั้งที่บ้านพระลับ (ศาลาเทศบาลเมืองขอนแก่น ในปัจจุบัน) และได้เปลี่ยนนามตำแหน่งข้าหลวงประจำบริเวณลำชีเป็นผู้ว่าราชการเมือง

พ.ศ. ๒๔๕๙ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองเป็นจังหวัด นามตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง จึงต้องเปลี่ยนเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

พ.ศ. ๒๔๗๖ เปลี่ยนนามตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๙๕ เปลี่ยนนามตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด

พ.ศ. ๒๕๐๘ ย้ายศาลากลางจังหวัดไปตั้ง ณ บริเวณศูนย์ราชการปัจจุบัน

รายนามผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น

๑. พระประเสริฐสุรวรพกิจ
๒. พระยานครศรีบริรักษ์ (อู่ นครศรี)
๓. พระเลิศแหล่งหล่ม (ช่วง วิโรจน์เพชร)
๔. พระพิทักษ์สารนิคม (หนูหล้า สุนทรพิทักษ์)
๕. พระวิไสยสิทธิกรรม (จิ่น ปิยะรัตน์)
๖. พระยาพิศาลสารเกษตร (อรุณ อมาตยกุล)

ร.ศ. ๑๒๖ — ๑๒๙

พ.ศ. ๒๔๕๖ — ๒๔๖๒

๗. พระยาภักดีศรีสุนทรราชภูธร	พ.ศ. ๒๔๖๓
๘. พระยาพิศาลสารเกษตร (พร พิมพ์สุด)	พ.ศ. ๒๔๖๔ — ๒๔๗๒
๙. พระยาบริหารราชอาณาจักร (ยิ้ม นิลโยธิน)	พ.ศ. ๒๔๗๓ — ๒๔๗๔
๑๐. พระณรงค์ฤทธิ์ (ชาย สุนนดิษฐ์)	พ.ศ. ๒๔๗๕ — ๒๔๗๗
๑๑. พระศรีวรราช (จรัญ รัตนประทีป)	พ.ศ. ๒๔๗๘ — ๒๔๗๙
๑๒. หลวงจรูญประศาสน์	พ.ศ. ๒๔๗๙
๑๓. หลวงวุฒิราชภูธรรักษา (วุฒิ สรสงคราม)	พ.ศ. ๒๔๘๐ — ๒๔๘๑
๑๔. พระพำนักนิกรชน	พ.ศ. ๒๔๘๑
๑๕. หลวงศรีคณานุรักษ์ (ชั้น พรหมสาขาฯ)	พ.ศ. ๒๔๘๑ — ๒๔๘๒
๑๖. พระบรรณศาสน์สาทร (สง่า คุปตารักษ์)	พ.ศ. ๒๔๘๒ — ๒๔๘๓
๑๗. ขุนธรรมรัฐธำรง (ธรรมรัตน์ วิจารณ์สุนทร)	พ.ศ. ๒๔๘๓ — ๒๔๘๕
๑๘. หลวงทรงสารการ (เล็ก กนิษฐ)	พ.ศ. ๒๔๘๖ — ๒๔๘๘
๑๙. นายอุดม บุญประกอบ	พ.ศ. ๒๔๘๘ — ๒๔๘๙
๒๐. ขุนบำรุงรัตนบุรี (กุหลาบ จุฑะพุทธิ)	พ.ศ. ๒๔๘๙ — ๒๔๙๑
๒๑. นายเจริญ ภมรบุตร	พ.ศ. ๒๔๙๒ — ๒๔๙๕
๒๒. นายศิริ วรรณารณ	พ.ศ. ๒๔๙๕ — ๒๔๙๗
๒๓. พ.ต.อ. เลื่อน กฤษณามระ	พ.ศ. ๒๔๙๗ — ๒๔๙๘
๒๔. หลวงธรรณัยพินิจ (นพ นัยพินิจ)	พ.ศ. ๒๔๙๘ — ๒๕๐๐
๒๕. นายพรหม สุนทรสุนทร	พ.ศ. ๒๕๐๐ — ๒๕๐๓
๒๖. พ.ต.อ. นรินทร์ ชัยนาม	พ.ศ. ๒๕๐๓
๒๗. นายสมชาย กลิ่นแก้ว	พ.ศ. ๒๕๐๓ — ๒๕๑๑
๒๘. นายช่วย นนทะนาคร	พ.ศ. ๒๕๑๒ — ๒๕๑๓
๒๙. นายบุรี พรหมลักขโณ	พ.ศ. ๒๕๑๓ ถึงปัจจุบัน

จังหวัดขอนแก่นแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๒ อำเภอ ๑ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองขอนแก่น
 ๒. อำเภอบ้านไผ่
 ๓. อำเภอพล
 ๔. อำเภอหนองเรือ
 ๕. อำเภอชุมแพ
 ๖. อำเภอภูเวียง
 ๗. อำเภอกระนวน
 ๘. อำเภอหนองเรือ
 ๙. อำเภอมีชัยบุรี
 ๑๐. อำเภอหนองสองห้อง
 ๑๑. อำเภอชนบท
 ๑๒. อำเภอสีชมพู
- กิ่งอำเภอเวียงชัย

จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น ๑,๐๘๗,๗๖๔ คน (รายงานประจำปี ๒๕๑๔)

ภูมิศาสตร์

๑. ทิศ

จังหวัดขอนแก่นตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทำเลที่ตั้งของจังหวัดขอนแก่นนั้น นับว่าเป็นศูนย์กลางคมนาคมทั้งทางบกและทางอากาศ ซึ่งมีจังหวัดต่างๆ แวดล้อม คือ จังหวัดเลย อุดรธานี มหาสารคาม ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ เพชรบูรณ์ บุรีรัมย์ และ นครราชสีมา

ก. ขนาด จังหวัดขอนแก่นมีรูปร่างคล้ายทวีปอาฟริกา มีพื้นที่ประมาณ ๑๓,๑๒๑ ตารางกิโลเมตร ส่วนกว้างที่สุดจากตะวันออกไปถึงตะวันตก ๑๓๗ กิโลเมตร ส่วนยาวที่สุด จากเหนือสุดถึงใต้สุดยาว ๑๖๒ กิโลเมตร

ข. อาณาเขตติดต่อ

- ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี ตรงที่อำเภอศรีบุญเรือง อำเภอโนนสัง และอำเภอกุมภวาปี
- ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาตรงที่อำเภอประทาย และอำเภอบัวใหญ่
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิ ตรงที่อำเภอแก้งคร้อ อำเภอคอนสวรรค์ กิ่งอำเภอบ้านแท่น อำเภอภูเวียง และอำเภอคอนสาร ติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์ ตรงที่อำเภอหล่มสัก ติดต่อกับจังหวัดเลย ตรงที่อำเภอภูกระดึง
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ ตรงที่อำเภอท่าคันโท และอำเภอยางตลาด ติดต่อกับจังหวัดมหาสารคาม ตรงที่อำเภอเชียงยืน อำเภอกันทรวิชัย อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอบรบือ และอำเภอนาเชือก ติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ตรงที่อำเภอพุทไธสง

๒. ลักษณะภูมิประเทศและพื้นที่

ก. พื้นที่ จังหวัดขอนแก่นมีเนื้อที่ ๑๓,๑๒๑ ตารางกิโลเมตร อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๕๐ — ๑๖๙ เมตร พื้นที่ส่วนมากเป็นดินร่วนปนทราย ไม่ค่อยจะเก็บน้ำมักขาดแคลนน้ำในหน้าแล้ง ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไป สูงทางด้านตะวันตก และลาดต่ำลงทางทิศตะวันออก ทำให้แม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ในที่ราบลุ่มด้านตะวันออก พื้นที่ด้านตะวันตกมีเนื้อที่ป่าไม้อันกว้างใหญ่ มีภูเขาตั้งอยู่หลายลูก ส่วนพื้นที่ตอนกลางด้านตะวันออก และด้านทิศใต้ของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่เพาะปลูก เนื้อที่ทำนาทำไร่ส่วนมากอยู่ในที่ราบแถบนี้

ข. ภูเขาที่สำคัญ คำว่า ภูเขา ภาษาท้องถิ่นนิยมเรียกว่า ภู เพื่อให้สอดคล้องกับความนิยมในการเรียกชื่อ จึงใช้คำว่า ภู นำหน้าชื่อภูเขา ซึ่งมีภูเขาที่สำคัญ คือ

๑. ภูผาแดง สูง ๕๑๑ ฟุต เป็นภูเขาที่กั้นเขตแดนระหว่างอำเภอมัญจาคีรีกับอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ภูเขาลูกนี้เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาเพชรบูรณ์ ที่เป็นพืดยาวผ่านท้องที่จังหวัดชัยภูมิ จนผ่านเข้ามาต่อแดนระหว่างจังหวัดขอนแก่นกับจังหวัดชัยภูมิ ในภูเขาลูกนี้มีช่องเขา

ที่สำคัญคือ ช่องสามหมอ ซึ่งอาศัยเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญไปมาหาสู่ระหว่างจังหวัดขอนแก่นกับ จังหวัดชัยภูมิ

๒. ภูผาคำ เป็นเทือกเขาที่สูง ๕๕๘ ฟุต เป็นเทือกยาวต่อมาจากภูผาแดง มาถึง ช่องฝางจะเป็นภูเขาขาดตอน เกิดเป็นตอนใหญ่เป็นภูเขาลูกใหม่ยาวเหยียดตามเขตแดนระหว่างอำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ กับอำเภอมัญจาคีรีจังหวัดขอนแก่น

๓. ภูเม็ง มีความสูง ๖๔๒ ฟุต เป็นเทือกเขาต่อมาจากภูผาคำ ซึ่งอยู่ในเขตท้องที่ อำเภอมัญจาคีรี เลยเข้ามาถึงท้องที่อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น จะมีความสูงขึ้นเรื่อย ๆ แล้วลาดต่ำลงทางทิศตะวันออกและลาดต่ำจนถึงพื้นดินที่บ้านหนองแวงหัวภู อำเภอหนองเรือ

๔. ภูผาคำ มีความสูง ๕๖๔ ฟุต เริ่มต้นเป็นเทือกเขาสูงที่บ้านปากช่อง อำเภอเมืองขอนแก่น เป็นพืดยาวเข้าไปในเขตตำบลโคกสูง อำเภอคำพ่อง จนถึงเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งเดิมชาวบ้านเรียกว่า พองหนีบ เขาลูกนี้ลาดต่ำลงที่พองหนีบ จนทำให้ลำน้ำพองไหลผ่านตัดขาดได้ มองดูจากที่สูงจะเห็นภูเขา ๒ ลูกหนีบลำน้ำพองไว้ ชาวบ้านเลยเรียกที่ตรงนั้นว่า พองหนีบ ปัจจุบันนี้ได้ก่อสร้างเป็นเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งผลิตพลังงานไฟฟ้าได้ ๒๕,๐๐๐ กิโลวัตต์ และเก็บน้ำไว้เหนือเขื่อนได้ถึง ๒,๕๕๐ ล้านลูกบาศก์เมตร

เขาลูกนี้เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่าง อำเภอโนนสังจังหวัดอุดรธานีกับอำเภอคำพ่อง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพืดยาวต่อจากเขื่อนอุบลรัตน์ จนถึงเขตแดนระหว่างจังหวัดขอนแก่นกับ จังหวัดอุดรธานี และมีความยาวเลยเข้าไปในเขตจังหวัดอุดรธานี

๕. ภูเวียง มีความสูง ๖๙๓ ฟุต เป็นเทือกเขาสูงที่มีลักษณะกลมรี และบ่องทางด้านทิศตะวันออก มีที่ราบเชิงเขาตรงกลางของภูเขา ทางด้านทิศเหนือ ใต้ และตะวันตก มีความสูงชัน ส่วนขอบเขาทางด้านตะวันออก ลาดต่ำลงเป็นภูเขาลูกเตี้ย ๆ จนทำให้ลำน้ำพองไหลตัดผ่านเป็นช่องเขา ชาวบ้านเรียกว่า “ปากช่องภูเวียง” ที่ปากช่องนี้มีศาลเจ้า ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่าง ๆ ศาลเจ้ามีศาลาพักร้อน และฝายน้ำล้น ต้นไม้ใหญ่ร่มรื่นน่าพักผ่อน

๖. เขาสวนกวาง เป็นภูเขาสูงๆ ที่กั้นเขตแดนระหว่างอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นกับอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

๗. ผานกเค้า ตั้งอยู่ในเขตท้องที่อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น เป็นผาสูงชันมีทิวทัศน์สวยงามมาก ตั้งอยู่ริมเส้นทางสายขอนแก่น — เลย

ค. แม่น้ำสำคัญ ของจังหวัดขอนแก่น คือ

๑. แม่น้ำพอง เป็นแม่น้ำสายยาวสายหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต้นน้ำเกิดจากบริเวณเทือกเขาภูกระดึง อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ไหลเลียบเขตแดนระหว่างจังหวัดขอนแก่นกับจังหวัดเลยและจังหวัดอุดรธานี แม่น้ำสายนี้ไหลเชี่ยวในหน้าฝน และแห้งขอดในหน้าแล้ง ไม่เหมาะแก่การขนส่งทางเรือ เพราะตลิ่งสูงชัน ประกอบทั้งมีความคดโค้ง สิ้นเปลืองเวลาในการลำเลียงขนส่งทางเรือ ในสมัยโบราณพ่อค้าอาศัยลำน้ำนี้ขนส่งสินค้าไปค้าขายทางเมืองสำคัญ ตามรายทางจนถึงจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่และเป็นชุมทางค้าขายในด้านตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

๒. แม่น้ำชี เป็นแม่น้ำที่สำคัญสายหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านท้องที่จังหวัดชัยภูมิ และผ่านท้องที่อำเภอพล อำเภอฆ้องชัย อำเภอบ้านไผ่ และอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ไหลไปบรรจบกันกับแม่น้ำพองในท้องที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม แม่น้ำสายนี้ไหลจากทางทิศตะวันตกไปสู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ในสมัยโบราณ แม่น้ำสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่สำคัญสายหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านที่ราบลุ่มเป็นส่วนมาก จึงไม่มีที่เหมาะสำหรับกั้นเขื่อนกักน้ำเพื่อประโยชน์ในทางเกษตรกรรม

๓. แม่น้ำเงิน แม่น้ำสายนี้เกิดจากเทือกเขาเพชรบูรณ์ ในท้องที่จังหวัดชัยภูมิ เป็นแม่น้ำที่กั้นเขตแดนด้านทิศเหนือของจังหวัดชัยภูมิกับจังหวัดขอนแก่น

๓. ลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล

จังหวัดขอนแก่นมีฤดูอยู่ ๓ ฤดู คือ

๑. ฤดูร้อน ในเดือนมีนาคมและเมษายน อากาศร้อนทั้งกลางวันและกลางคืน ในเดือนพฤษภาคมอากาศเย็นลงบ้าง เนื่องจากมีฝนตกเล็กน้อย

๒. ฤดูฝน ฝนจะเริ่มตกประปรายตั้งแต่เดือนมีนาคม และเริ่มตกมากขึ้นตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พอเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมเป็นระยะที่ฝนตกหนัก แล้วค่อย ๆ เบาลงในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นปลายฤดูฝน ฝนที่ได้รับจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ ตกไม่ค่อยทั่วถึง ไม่พอแก่การทำนา แต่ฝนที่ได้รับจากดีเปรสชั่น (พายุฝนที่เกิดจากทะเลจีน) ทำให้ท้องที่จังหวัดขอนแก่นได้รับน้ำฝนอย่างทั่วถึง ปีใดมีลมชนิดนี้พัดผ่านหลายครั้ง จะทำให้น้ำท่วม บางปีทำให้ไร่นาเสียหายมาก

๓. ฤดูหนาว เริ่มมีอากาศหนาวในเดือนพฤศจิกายน และในเดือนธันวาคม-มกราคม อากาศจะหนาวเย็นที่สุด ในเดือนกุมภาพันธ์อากาศจะอบอุ่นและเริ่มร้อนขึ้นบ้างเล็กน้อย

การคมนาคม

การคมนาคมของจังหวัดขอนแก่น มีดังนี้

ทางรถไฟ ทางรถไฟสายนครหลวงฯ—หนองคาย ผ่านจังหวัดขอนแก่น โดยผ่านอำเภอฟล อำเภอบ้านไผ่ ตัวจังหวัดและอำเภอน้ำพอง

มีขบวนรถด่วนและรถเร็วจากนครหลวงฯ—หนองคาย ผ่านจังหวัดขอนแก่นทุกวัน และขบวนรถรวมนครราชสีมา—หนองคาย ผ่านจังหวัดขอนแก่นทุกวัน

ทางรถยนต์ ทางรถยนต์สายมิตรภาพสระบุรี—หนองคาย ก็ผ่านจังหวัดขอนแก่น โดยผ่านอำเภอฟล อำเภอบ้านไผ่ ตัวจังหวัดและอำเภอน้ำพอง และมีทางรถยนต์ติดต่อไปมากับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

จากขอนแก่น ถึง จังหวัดนครราชสีมา	๑๘๔ กม.
จากขอนแก่น ถึง จังหวัดอุดรธานี	๑๒๐ กม.
จากขอนแก่น ถึง จังหวัดเลย	๒๐๘ กม.
จากขอนแก่น ถึง จังหวัดกาฬสินธุ์	๗๓ กม.
จากขอนแก่น ถึง จังหวัดมหาสารคาม	๗๒ กม.

ภายในจังหวัดมีทางรถยนต์ติดต่อได้สะดวกทุกอำเภอ คือ

จากขอนแก่น ถึง อำเภอพล	๗๓ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอบ้านไผ่	๔๓ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอชนบท	๕๔ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอเมืองจัตวา	๕๖ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอหนองสองห้อง	๙๕ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอหนองเรือ	๔๘ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอภูเวียง	๗๘ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอชุมแพ	๘๒ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอสีชมพู	๑๑๕ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอน้ำพอง	๓๗ กม.
จากขอนแก่น ถึง อำเภอกระนวน	๕๙ กม.

ทางอากาศ ท่าอากาศยานขอนแก่นของกรมการบินพาณิชย์ เป็นสนามบินลาดยาง แอสฟัลต์ขนาดรันเวย์ กว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๑,๕๐๐ เมตร พร้อมด้วยลานจอดกว้าง ๖๐ เมตร ยาว ๙๐ เมตร ขณะนี้ท่าอากาศยานขอนแก่นมีเครื่องบินโดยสารแบบแอร์โบร บินขึ้นลงทุกวัน วันละ ๒ เที่ยวบิน และยังมีเครื่องบินจรวดอื่น ๆ ทั้งของราชการไทยและของต่างประเทศ ทำการบินขึ้นลง ประมาณเดือนละ ๑๒๐ เที่ยวบิน

ทางน้ำ การไปมาหาสู่ทางน้ำ โดยมากอาศัยเรือพาย เรือหางยาว เรือยนต์ ในลำน้ำชี ลำน้ำพอง และเขื่อนอุบลรัตน์ เท่านั้น โดยเฉพาะเขื่อนอุบลรัตน์ ใช้เรือยนต์ไปมาประจำจากเขื่อนอุบลรัตน์ ถึงอำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี และติดต่อกับหมู่บ้านรอบ ๆ อย่างเก็บน้ำ

การสื่อสาร

การไปรษณีย์โทรเลข มีทำการไปรษณีย์โทรเลขของจังหวัดและอำเภอทุกอำเภอ

การโทรศัพท์ มีโทรศัพท์ภายในจังหวัด และโทรศัพท์ทางไกลติดต่อกับจังหวัดอื่นได้
ทวิขอาณัติ

วิทยุกระจายเสียง มี ๔ สถานี

- (๑) สถานีวิทยุ ป.ช.ส. ขอนแก่น ภาคเพลินเพลง
- (๒) สถานีวิทยุ ม.ก. ขอนแก่น
- (๓) สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดขอนแก่น
- (๔) สถานีวิทยุ ว.ป.ถ. ๑๒

สถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ ของกรมประชาสัมพันธ์ ตั้งอยู่ที่ถนนหลังเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น สถานีโทรทัศน์แห่งนี้สามารถถ่ายทอดรายการต่าง ๆ ไปยังจังหวัดใกล้เคียงได้หลายจังหวัด เช่น จังหวัดอุดรธานี หนองคาย ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม สกลนคร นครพนม อุบลราชธานี ตลอดถึงราชอาณาจักรลาว

วิทยุสื่อสาร จังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์โทรคมนาคมเขต ๔ ของกระทรวงมหาดไทย การสื่อสารด้านวิทยุระหว่างจังหวัดขอนแก่นกับจังหวัดใกล้เคียง กระทำได้สะดวกมากและกระทำได้ตลอดเวลา ส่วนการติดต่อระหว่างอำเภอภายในจังหวัดนั้น ทุก ๆ อำเภอมีเครื่องรับส่งวิทยุซึ่งทำให้การติดต่อเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็วมาก

การศึกษา

จังหวัดขอนแก่นนับว่าเป็นเมืองการศึกษา ทั้งนี้เพราะจังหวัดมีสถาบันทางการศึกษา ตั้งแต่ต่ำสุดถึงสูงสุดตั้งอยู่ จังหวัดขอนแก่นเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยขอนแก่นซึ่งเป็นสถาบันระดับอุดมศึกษาแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนสถาบันระดับอุดมศึกษาในระดับต่ำลงมานั้นก็มีวิทยาลัยเทคนิค โรงเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนสอนคนหูหนวก โรงเรียนประถมศึกษา และโรงเรียนอนุบาล โรงเรียนต่าง ๆ ดังกล่าวนี มีทั้งโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์

จังหวัดขอนแก่นมีมหาวิทยาลัย ๑ แห่ง วิทยาลัยเทคนิค ๑ แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา ๓๐ โรงเรียน โรงเรียนประถมศึกษา ๙๑๐ โรงเรียน จำนวนนักเรียนรวมทั้งจังหวัดประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ คน ครูประมาณ ๕,๕๐๐ คน

การศาสนา

ประชาชนจังหวัดขอนแก่นส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทย และการนับถือพระพุทธรูปของพลเมืองนี้เป็นการนับถือชนิดมีศรัทธาและฝังแน่นในจิตใจเป็นอย่างดี หมู่บ้านเกือบทุกหมู่บ้านจะต้องมีวัด พิธีกรรมเกือบทุกชนิดจะต้องมีพระมีศาสนาเข้าเกี่ยวข้องด้วย และงานเทศกาลหรืองานพิธีที่สนุกสนานรื่นเริงที่สุดของปีนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นงานพิธีทางศาสนาทั้งสิ้น เช่น งานทำบุญมหาชาติ ทำบุญบั้งไฟ เป็นต้น

อุปนิสัยใจคอของพลเมือง

โดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดขอนแก่น นับถือพระพุทธรูป ดังนั้นอุปนิสัยใจคอของพลเมืองจึงอยู่ในกรอบของพระพุทธรูป คือ เป็นคนมีศีลธรรม โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักความสงบ ไม่กระตือรือร้น ถือสันโดษ เป็นมิตรกับคนแปลกหน้า ชอบสนุกและร่าเริง ชอบทำบุญให้ทาน มีความเคารพนับถือและยกย่องผู้ที่มีอายุวุฒิหรือคุณวุฒิสูงกว่า เชื่อฟังผู้ปกครอง (เจ้านาย) ชอบความจริงตรงไปตรงมา (ซื่อ) และเคารพในเหตุผล

แต่โดยที่ประชาชนที่ได้รับการศึกษาสูง ๆ นั้นมีน้อย ประชาชนตามชนบทส่วนใหญ่ก็จบเพียงประถมศึกษา หรือไม่ได้รับการศึกษาเลยก็มี ดังนั้น ความเชื่อมโนคติในเรื่องเหลวไหล ตื่นข่าวและต่อต้านในการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มักจะมีอยู่เสมอโดยเฉพาะตามชนบทที่ห่างไกล

การแพทย์และสาธารณสุข

เนื่องจากจังหวัดขอนแก่นเป็นศูนย์กลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หน่วยงานสำคัญ ๆ ของรัฐบาลจึงมาตั้งอยู่ที่จังหวัดนี้ สำหรับในด้านการแพทย์และสาธารณสุขนั้นก็ปรากฏว่ามีหน่วยงานที่อยู่ในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขตั้งอยู่ถึง ๑๑ หน่วย คือ โรงพยาบาลขอนแก่น ศูนย์อนามัยเขต ๒ ศูนย์ควบคุมโรคติดต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สถานพยาบาลโนนสมบูรณ์ ศูนย์กำจัดไขมันเสีย เขต ๓ หน่วยควบคุมโรคเรื้อรังขอนแก่น โรงพยาบาลจิตเวชขอนแก่น ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก เขต ๔ โรงเรียนผดุงครรภ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์ฝึกและอบรมอนามัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และโครงการประสานชนบทขอนแก่น

หน่วยงานดังกล่าวเป็นหน่วยงานที่จะให้บริการในด้านการแพทย์ แก่ประชาชนชาวจังหวัด
ขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตามแม้ว่าจังหวัดขอนแก่นจะเป็นศูนย์กลางทางด้านสาธารณสุข
ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ตาม ประชาชนในชนบททั่วไปก็ยังมีสุขภาพอนามัยไม่ดีนัก ทั้งนี้เพราะ
ปริมาณของแพทย์และพยาบาลมีจำนวนน้อย การให้บริการยังไม่ทั่วถึง

โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดขอนแก่น

๑. พระธาตุขามแก่น เป็นเจดีย์ที่สร้างครอบตอมะขามที่ศักดิ์สิทธิ์ ประมวลว่าสร้างพร้อม
กับพระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพราะมีลักษณะช่างฝีมือคล้ายคลึงกัน ถือว่าเป็น
โบราณสถานที่สำคัญของจังหวัด ในวันเพ็ญเดือน ๖ มีงานฉลองทุกปี (ปัจจุบันนี้จังหวัดขอนแก่น
ได้ใช้รูปพระธาตุเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด) วัดพระธาตุขามแก่นตั้งอยู่ที่อำเภอน้ำพอง ห่างจาก
ศาลากลางจังหวัดประมาณ ๓๐ กิโลเมตร องค์พระธาตุปัจจุบันยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เพราะได้ทำ
การบูรณะซ่อมแซมครั้งสุดท้ายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ มีขนาดดังนี้

ส่วนสูงประมาณ ๑๘ - ๑๙ เมตร

ฐานด้านทิศเหนือกว้าง ๑๑.๐๐ เมตร

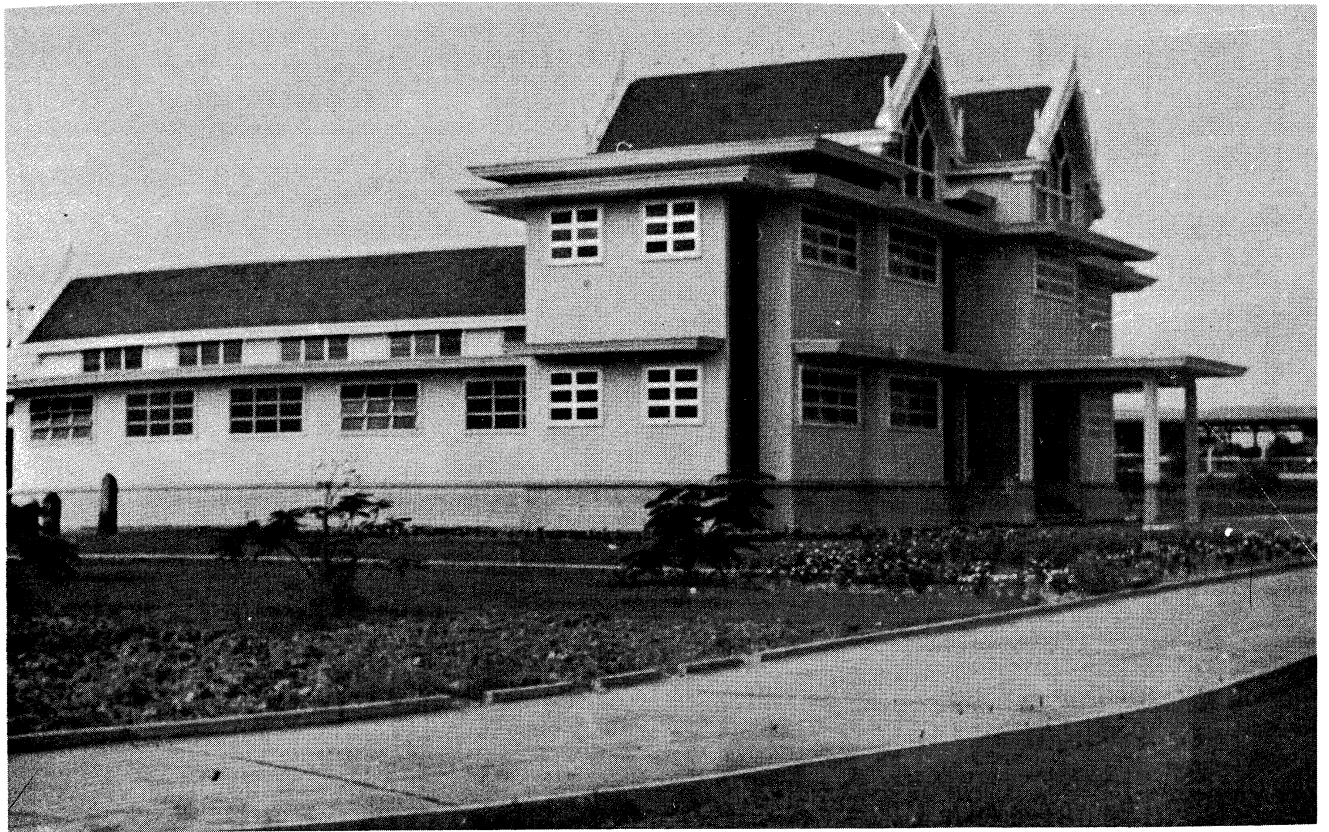
ฐานด้านทิศใต้กว้าง ๑๑.๐๕ เมตร

ฐานด้านทิศตะวันตกกว้าง ๑๐.๙๐ เมตร

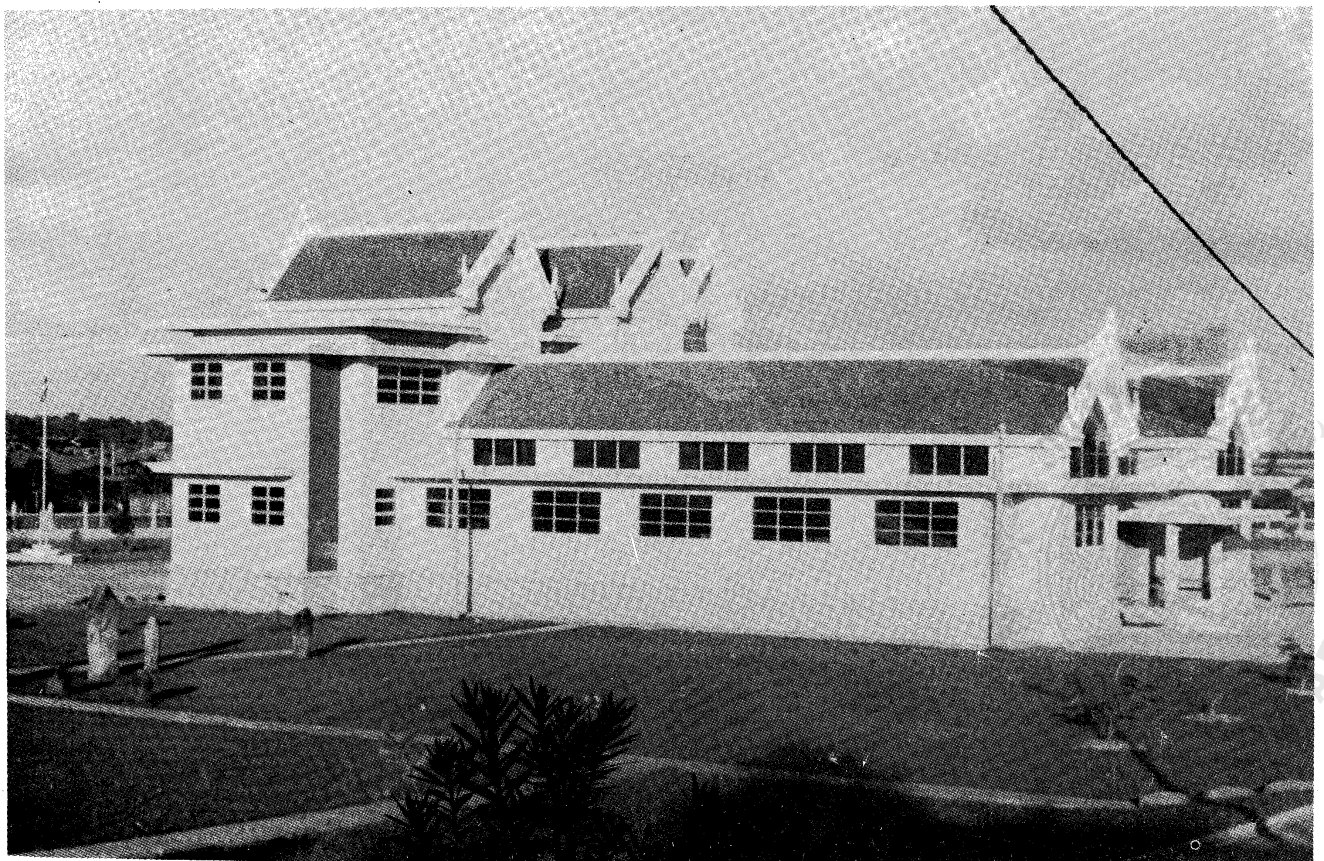
ฐานด้านทิศตะวันออกกว้าง ๑๐.๙๐ เมตร

มีกำแพงแก้วล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน สูงประมาณ ๑.๒๐ เมตร กำแพงแก้วห่างจากองค์พระธาตุโดย
เฉลี่ยประมาณ ๒.๓๐ เมตรทุกด้าน มีประตูเข้าออกด้านทิศเหนือ ๒ ช่อง ด้านทิศใต้ ๒ ช่อง (กว้าง
ช่องละ ๑ เมตร)

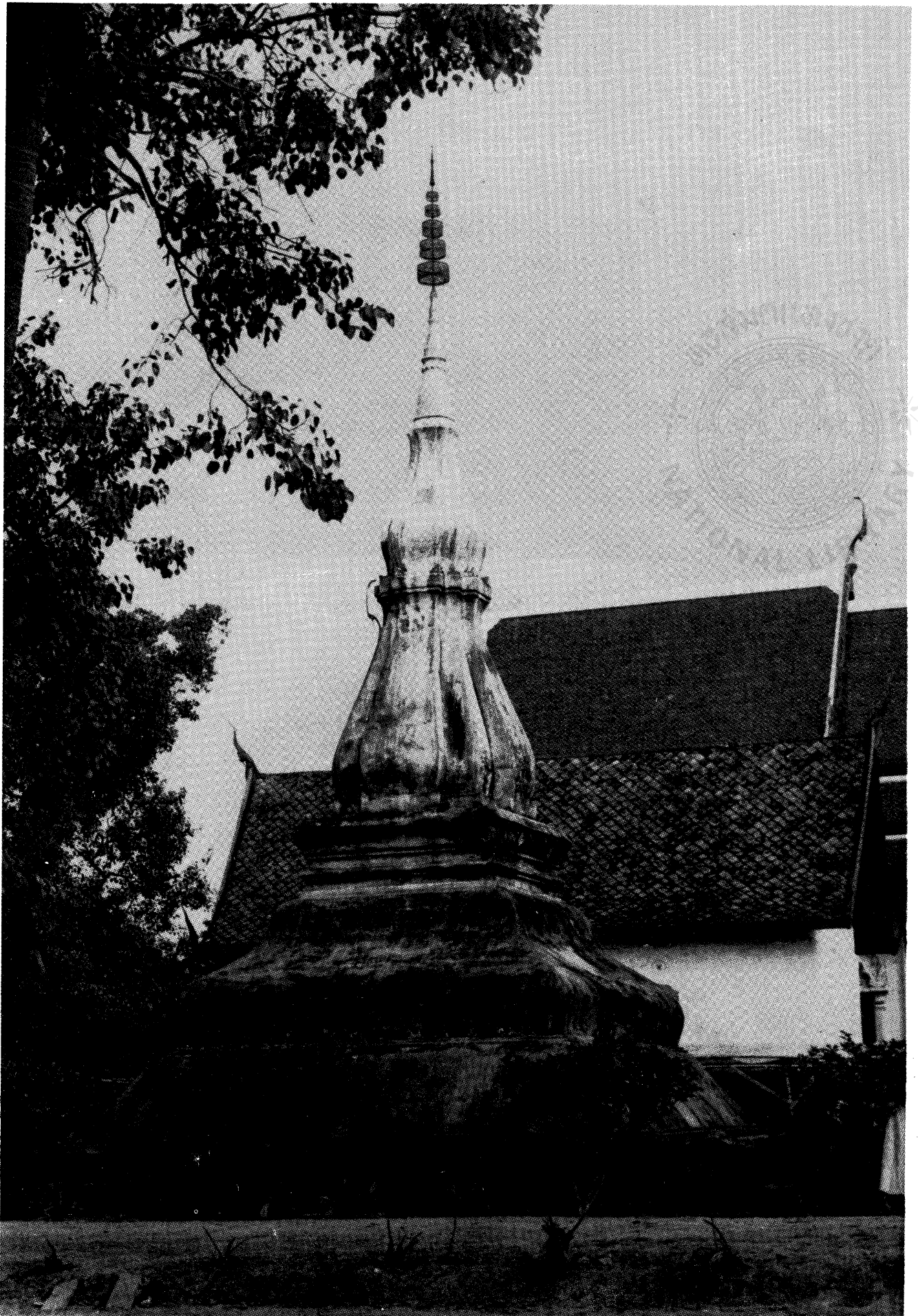
๒. เมืองขั้ววาน อยู่ที่อำเภอมัญจาคีรี เป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดี ตัวเมืองเป็น
รูปไข่ ไม่สูงใหญ่โตมากนัก มีกำแพงดิน ๑ ชั้น คูเมือง ๒ ชั้น คือคูเมืองชั้นนอกและชั้นใน บาง
ตอนขาดหายด้วยราษฎรขุดกำแพงเมืองเกลี่ยดินถมลงคูเมืองเพื่อใช้ในการทำนาทำไร่ เมืองนี้มีลำน้ำ
ที่ใกล้ที่สุดไหลผ่านอยู่ ๑ สาย ห่างกำแพงเมืองประมาณ ๑ กิโลเมตร คือ ลำห้วยทราย ต้นน้ำตั้งต้น

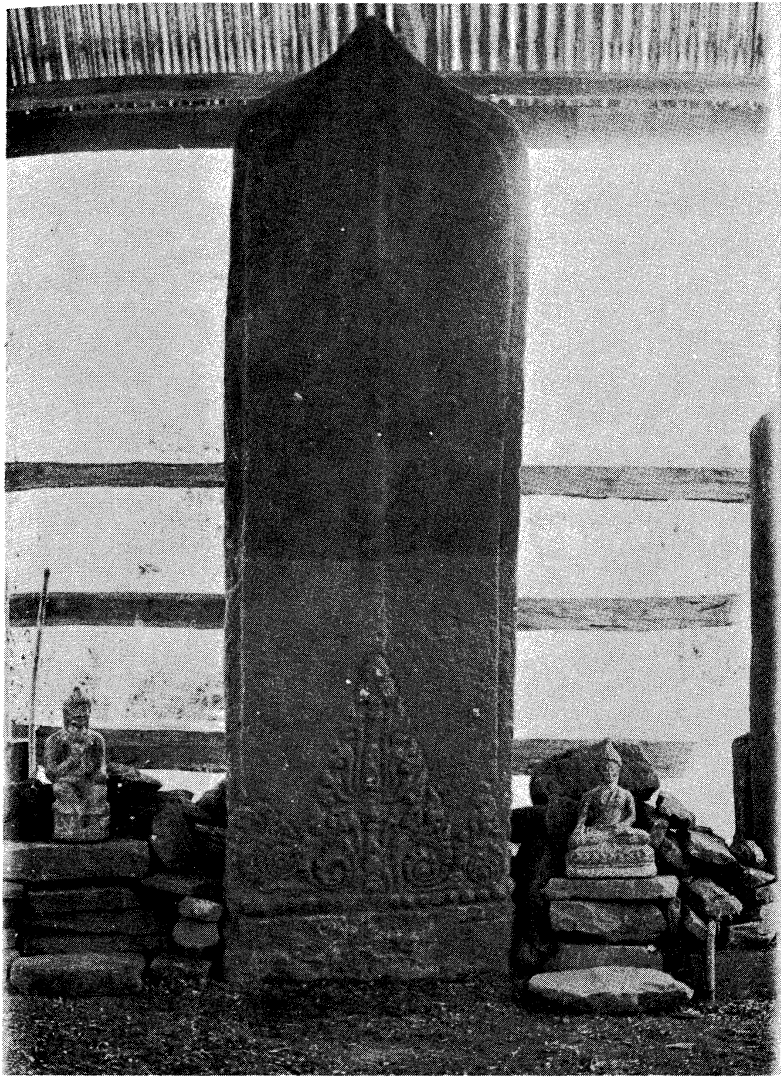
ภาพถ่ายอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น ทางด้านทิศตะวันออก

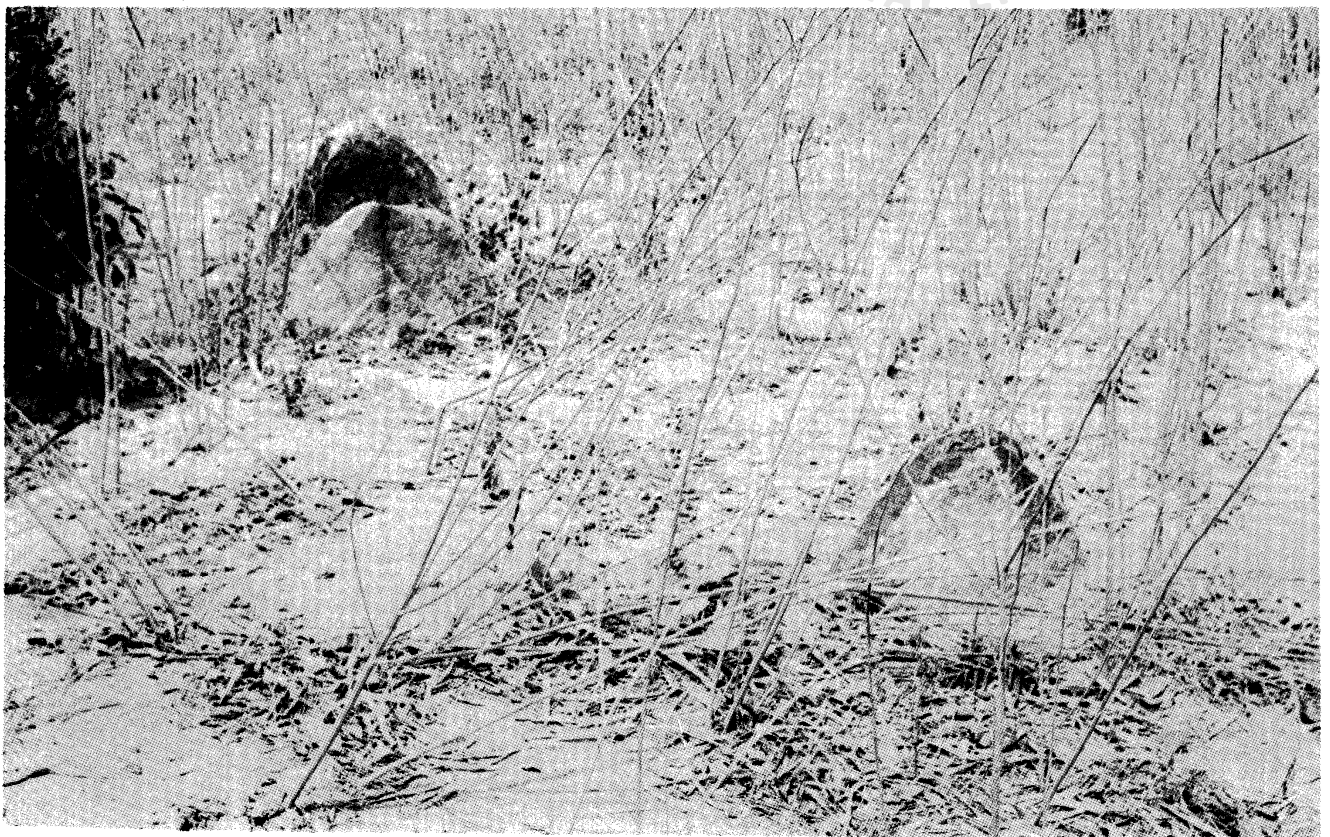
ภาพถ่ายอาคารพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น ทางด้านทิศตะวันตก

พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ อำเภอหนองสูง จังหวัดขอนแก่น

หลักเสมาที่เมืองชัยวาน
อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

หลักเสมาซึ่งฝังจมอยู่ในดิน โผล่ขึ้นมาเพียงเล็กน้อย แสดงถึงการปักมาแต่เดิม

หลักเสมาศิลาที่เมืองชัยวาน ที่มีลักษณะและลวดลายแปลกกว่าพบที่แห่งอื่น

จากภูผาแดง ซึ่งเป็นเขตกั้นระหว่างอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น อำเภอกงคร้าม จังหวัดชัยภูมิ ไหลลงสู่ลำน้ำชีที่บ้านหนองหวายและบ้านนายาว ลำน้ำชีอยู่ทางทิศใต้ของเมืองนี้ ระยะทางประมาณ ๔ กิโลเมตร ภายในกำแพงเมืองมีหลักเสมาศิลาสมัยทวารวดีปักอยู่โดยทั่วไป ส่วนมากจมดินอยู่ โผล่พ้นพื้นดินมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ที่เมืองนี้ยังไม่มีารลักลอบขุดค้นหรือขุดทำลายเคลื่อนย้ายเลย นับว่าได้หลักฐานการปักหลักเสมาในสมัยทวารวดีเป็นอย่างดี

การเดินทางไปเมืองชัยวาน จากจังหวัดขอนแก่นไปอำเภอมัญจาคีรีระยะทาง ๕๖ กิโลเมตร จากอำเภอมัญจาคีรีไปตามเส้นทางลูกรัง สายมัญจาคีรี — ช่องสามหมอ ถึงหลักกิโลเมตรที่ ๑๖ แล้วเลี้ยวซ้ายผ่านบ้านโคกเข้าถึงบ้านโพธิ์ชัย ระยะทาง ๒ กิโลเมตร ถึงเมืองชัยวาน

๓. เมืองโบราณสมัยทวารวดีที่อำเภอยุมแพ มีหลักเสมาสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก แต่ไม่ทราบชื่อเมือง บางหลักมีจารึก มีหลักหนึ่งที่มีจารึกขณะนั้นประดิษฐานเป็นหลักเมืองอยู่ที่ในเมืองขอนแก่น และอีกหลักหนึ่งก็มีจารึกเช่นเดียวกัน ประดิษฐานอยู่ที่วัดศรีนวล อำเภอมือขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

นอกจากนี้แล้ว ยังมีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในท้องที่อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น อีก คือ ถ้ำฝ่ามือ อยู่บนภูเวียง ใกล้เขตบ้านหินล่อง ตำบลเมืองเก่า อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น บริเวณถ้ำลึกประมาณ ๗ เมตร สูงประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ ๕๐ เมตร ฝาผนังถ้ำมีภาพลายมือหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีมือ ๙ มือ ขนาดใหญ่ ๗ มือ ขนาดเล็ก ๒ มือ โดยเอามือนาบกับผนังหินแล้วพ่นสีแดงเรื่อ ๆ ลงไป มือที่หนึ่งห่างจากมือที่สอง ๓๕ ซม. มือที่สามห่างจากมือที่สี่ ๑๔ ซม. มือที่สี่ห่างจากมือที่ห้า ๑๕ ซม. มือที่ห้าห่างจากมือที่หก ๒๕ ซม. มือที่หกห่างจากมือที่เจ็ด ๘๓ ซม. และมือขนาดเล็ก ๒ มือ ห่างกัน ๒๒ ซม. ซึ่งสำรวจพบเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๐๗ การเดินทางไปที่ถ้ำฝ่ามือ ขึ้นรถยนต์ประจำทางจากขอนแก่น — ภูเวียง ค่าโดยสารคนละ ๑๐ บาท ระยะทางจากขอนแก่นถึงอำเภอกุเวียง ๗๘ กิโลเมตร แล้วเดินทางโดยรถยนต์จากอำเภอกุเวียง ถึงบ้านภูเวียง ตำบลเมืองเก่า จากบ้านภูเวียงต้องเดินทางเท้าตรงไปยังบ้านหินล่อง แล้วติดต่อผู้ใหญ่บ้านหินล่องให้นำทางไป ก่อนที่จะถึงถ้ำฝ่ามือมีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่ง ชื่อถ้ำพรานทอง เป็นถ้ำที่น่าพิศมัยมาก

จังหวัดมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๔๖๗ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่ออำเภอกมลาไสย อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ ติดต่ออำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์

อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันออก ติดต่ออำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก ติดต่ออำเภอเมือง อำเภอกระนวน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

จังหวัดมหาสารคาม แบ่งการปกครองออกเป็น ๘ อำเภอ กับ ๑ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองมหาสารคาม มี	๑๒ ตำบล ๑๕๒ หมู่บ้าน
๒. อำเภอกันทรวิชัย มี	๖ ตำบล ๙๑ หมู่บ้าน
๓. อำเภอเชียงยืน มี	๕ ตำบล ๙๐ หมู่บ้าน
๔. อำเภอโกสุมพิสัย มี	๙ ตำบล ๑๒๓ หมู่บ้าน
๕. อำเภอบรบือ มี	๑๐ ตำบล ๑๖๙ หมู่บ้าน
๖. อำเภอวาปีปทุม มี	๙ ตำบล ๑๓๙ หมู่บ้าน
๗. อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย มี	๑๔ ตำบล ๑๖๙ หมู่บ้าน
๘. อำเภอนาเชือก มี	๘ ตำบล ๑๐๕ หมู่บ้าน
กิ่งอำเภอนาดูน มี	๓ ตำบล ๔๑ หมู่บ้าน
รวม ๘ อำเภอ กับ ๑ กิ่ง มี	๗๗ ตำบล ๑,๐๗๙ หมู่บ้าน

จังหวัดมหาสารคามมีประชากร ๖๒๓,๐๕๒ คน ชาย ๓๑๒,๐๒๘ คน หญิง ๓๑๑,๐๒๔ คน

จังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่กว้าง ๕,๗๖๐ ตารางกิโลเมตร

เมืองมหาสารคาม สร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีท้าวมหาชัยและท้าวบัวทอง สองพี่น้องเป็นผู้ก่อกำเนิดเมืองนี้ ทาง การ ได้แบ่งแยกท้องที่และพลเมืองจากจังหวัดร้อยเอ็ด ให้แก่เมืองมหาสารคามครั้งแรก ๒,๐๐๐ คน ต่อมา เมื่อมีการยกฐานะเมืองมหาสารคามไปขึ้นกับกรุงเทพพระมหานคร เมื่อปี ๒๔๑๒ ได้แบ่งพลเมืองให้ อีก ๗,๐๐๐ คน จึงรวมเป็น ๙,๐๐๐ คน (โดยรวมหมู่บ้านเล็กใหญ่โดยทั่วไป) พลเมืองดั้งเดิม เป็นชาวกรุงศรีสัตนาคนหุต (ลานช้าง) ซึ่งได้อพยพกระจัดกระจายมาตั้งเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ อยู่ใน ดินแดนภาคอีสาน ในราว พ.ศ. ๒๓๑๘, ๒๓๓๖, ๒๓๘๘ และ พ.ศ. ๒๔๐๘ ชาวกรุงศรีสัตนาคนหุต ที่เป็นตระกูลของชาวเมืองมหาสารคามทั้งจังหวัดนั้น ในระยะเริ่มแรกก็อพยพไปอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๒๓๑ แล้วแยกพลเมืองมาตั้งเมืองใหม่ คือ เมืองสุวรรณภูมิ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๕๗ โดยมีเจ้าแก้วมงคล (จารย์แก้ว) เป็นผู้สร้างเมือง พ.ศ. ๒๒๕๗ ก็มีการแยกจากเมืองสุวรรณภูมิมาตั้ง เมืองร้อยเอ็ดขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๘ โดยมีเจ้าสุทนต์ (หรือท้าวทนต์) บุตรชายของเจ้าแก้ว เป็นผู้สร้างเมือง ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๐๘ ก็ได้แยกพลเมืองออกจากเขตการปกครองของเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งเมืองขึ้นใหม่อีก คือ เมืองมหาสารคาม โดยมีท้าวมหาชัย (กวด) และท้าวบัวทองเป็นหัวหน้า บัญชาการสร้างเมือง ทั้งสองคนนี้เป็นพี่น้อง เป็นหลานโดยตรงของพระยาขัติยวงศา (สีลัง) เจ้าเมืองคนที่ ๒ แห่งเมืองร้อยเอ็ด

การตั้งเมืองมหาสารคามแรกเริ่มจริง ๆ นั้น ตั้งกองบัญชาการอยู่ที่บริเวณเนินสูงแห่งหนึ่ง แล้วสร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมืองขึ้น ณ ที่ใกล้เคียงแห่งนั้น และสร้างศาลพระมหาคีรีดัดขึ้นที่ริมกุดนางโย เนินสูงซึ่งเป็นที่ตั้งกองบัญชาการชั่วคราวนั้น ภายหลังได้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง เรียกชื่อว่าวัดดอนเมือง แล้วเปลี่ยนชื่อวัดข้าวฮ้าว (วัดธัญญาวาส) กองบัญชาการสร้างเมืองได้ย้ายไปตั้งที่ริมกุดนางโย แล้ว ย้ายไปตั้งที่ริมหนองกระทุ่ม ด้านเหนือของวัดโพธิ์ศรีปัจจุบัน

ในปี ๒๔๒๕ มีเมืองอยู่ในความปกครองของเมืองมหาสารคามอยู่ ๒ เมือง คือ เมืองวาปีปทุม และเมืองโกสุมพิสัย ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ทางราชการได้จัดตั้งอำเภอขึ้นในจังหวัดมหาสารคาม และได้ยุบเมืองต่างๆ หลายเมืองเป็นอำเภอ และตำบล เป็นอันว่าในปีนั้น จังหวัดมหาสารคามมี อำเภออยู่ในความปกครอง ๒ อำเภอ คือ อำเภออุทัยสารคาม อำเภอประจิมสารคาม ครั้นถึงปี

พ.ศ. ๒๔๔๔ ก็ยุบเมืองวาปีปทุมและเมืองโกสุมพิสัยลงเป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม ภายหลังจากนั้นก็ยุบเมืองพยัคฆภูมิพิสัยของเมืองสุวรรณภูมิลงเป็นอำเภอ และยุบเมืองกันทรวิชัยของเมืองกาฬสินธุ์ลงเป็นอำเภอ มาขึ้นกับเมืองมหาสารคาม เป็น ๖ อำเภอตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นต้นมา

ปี พ.ศ. ๒๔๕๖ สมัยหม่อมเจ้าจันทรา นวรัตน์ เป็นปลัดมณฑล ประจำจังหวัด (ขณะนั้นไม่เรียกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด) โดยความเห็นชอบของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยะศิริ) ได้ย้ายศาลากลางจังหวัดและสถานที่ราชการ มาตั้ง ณ บริเวณสถานที่ปัจจุบัน โดยเห็นว่ามีเนินดินเป็นบริเวณกว้างขวาง เหมาะแก่การทนุบำรุงบ้านเมืองให้สวยงามยิ่งขึ้น ประกอบกับเป็นบริเวณที่เจ้าเมืองคนแรกได้เลือกพื้นเอาไว้เป็นบริเวณขยายเมืองอยู่แล้ว (สันนิษฐานจากการสร้างหลักเมืองไว้บริเวณนั้น)

ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ทางราชการได้ยุบจังหวัดกาฬสินธุ์มารวมขึ้นในปกครองของจังหวัดมหาสารคามอีก ๔ อำเภอ รวมเป็น ๑๑ อำเภอ ครั้นถึงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้แยกอำเภอกาฬสินธุ์ กมลาไสย ยางตลาด กุฉินารายณ์ และสหัสขันธ์ เป็นเขตจังหวัดกาฬสินธุ์เดิม ไปจัดตั้งเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์อีกครั้งหนึ่งจนทุกวันนี้

รวมเวลาที่มาหาสารคาม และกาฬสินธุ์ รวมเขตปกครองกัน ๑๗ ปี

การคมนาคม

มีแต่ทางบกทางเดียว แยกได้ดังนี้ คือ

ทางหลวงแผ่นดิน ที่สำคัญ คือ

๑. สายแจ้งสนิท (บ้านไผ่—มหาสารคาม—ร้อยเอ็ด—อุบลราชธานี) แยกจากถนนมิตรภาพสายนครราชสีมา—หนองคาย ที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

๒. สายถีนานนท์ (มหาสารคาม—กาฬสินธุ์—สกลนคร—นครพนม)

ทางหลวงจังหวัด ที่สำคัญ คือ

๑. ทางหลวงจังหวัดสายมหาสารคาม—โกสุมพิสัย ระยะทางยาว ๓๐ กิโลเมตร

๒. ทางหลวงจังหวัดสายนาเชือก—พยัคฆภูมิพิสัย ระยะทางยาว ๖๔ กิโลเมตร

๓. ทางหลวงจังหวัดสายมหาสารคาม — กันทรวิชัย ระยะทางยาว ๑๒ กิโลเมตร
๔. ทางหลวงจังหวัดสายบรบือ — วาปีปทุม ระยะทางยาว ๓๖ กิโลเมตร
๕. ทางหลวงจังหวัดสายวาปีปทุม — มหาสารคาม ระยะทางยาว ๔๐ กิโลเมตร

โบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดมหาสารคาม

๑. กู่บ้านแดง ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองแสง กิ่งอำเภอนาคู อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากอำเภอวาปีปทุมไปทางทิศใต้ประมาณ ๓ กิโลเมตร (ตามเส้นทางสายวาปีปทุม - พัคฆภูมิพิสัย) เป็นปรางค์ขอมก่อด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ขนาดกว้างยาวประมาณไม่ได้ เพราะยอดหักพังลงมาปกคลุมหมด แต่ที่ตรงซุ้มประตูทางเข้ามีทับหลังแกะสลักด้วยศิลาทรายสีแดง ขนาดกว้างประมาณ ๖๐ ซม. ยาวประมาณ ๑.๕๐ ม. อยู่ ๑ อัน ตรงกลางเป็นพระรัตนตรัยแบบมหายาน คือ มีพระพุทธรูปปางนาคปรกอยู่ตรงกลาง เบื้องขวามีพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืน เบื้องซ้ายมีนางปรัชญาปารมิตา (หรือนางปัญญาบารมี) พระพุทธรูปนาคปรกประทับนั่งอยู่เหนือหน้ากาล (หรือน้ำราหู) หน้ากาลคายท่อนพวงมาลัยออกมาทั้งสองข้าง ปลายสองด้านของทับหลังมีพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

๒. กู่สันตรัตน์ ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองไผ่ กิ่งอำเภอนาคู อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ห่างจากที่ว่าการกิ่งอำเภอนาคูไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๖ กิโลเมตร หน่วยศิลปากรที่ ๗ ได้ทำการขุดแต่งเมื่อปี ๒๕๑๔ จากการขุดแต่งในครั้งนี้ได้พบโบราณวัตถุที่ฝังจมอยู่ในดินหลายชิ้น มีอยู่ชิ้นหนึ่งที่สมบูรณ์และสวยงามมาก คือ พระวัชรกรทำด้วยศิลาทรายสีเขียว ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น พระวัชรกรนี้คือพระอาทิตย์พุทธเจ้า (พระพุทธรูปองค์แรกผู้ทรงสร้างโลกในพระพุทธศาสนาเถรวาทมหายาน) พระหัตถ์ประคองอยู่หน้าพระอุระ ทรงถือวัชร (คือสายฟ้า) อยู่ในพระหัตถ์ทั้งสองข้าง จากลวดลายที่พระเศียรและลวดลายสลักอยู่ที่เส้าประตูหน้ากู่ พอจะสันนิษฐานได้ว่า กู่สันตรัตน์นี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นศิลปขอมสมัยบาเยน อายุการก่อสร้างระหว่าง พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๗๕๐ ความจริงสมัยนี้มีปราสาทขอมอยู่มากในประเทศ

ไทย แต่เป็นปราสาทเล็กๆ เพราะปรากฏว่าสมัยนี้พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คือ มหาราชองค์สุดท้ายแห่งประเทศกัมพูชา นั้น ได้ทรงสร้างธรรมศาลาไว้เป็นที่พักสำหรับคนเดินทางเป็นระยะ ๆ มาตลอดทางเดินที่ตัดจากประเทศกัมพูชาเข้ามายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยจนถึง ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ที่พักคนเดินทางเหล่านี้ โดยมากมีปราสาทก่อด้วยศิลาแลงเป็นที่ไว้พระพุทธรูป เพราะเหตุว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนับถือพุทธศาสนาเถรวาทที่พุกามคนเดินทางคงเป็นเรือนไม้ก็พังสูญหายไปหมด ปรากฏตามหลักฐานจากศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ เมืองพระนครหลวง (นครธม) ประเทศกัมพูชา ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างธรรมศาลาไว้ตามระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตรต่อ ๑ หลัง จากเมืองพระนครหลวง ประเทศกัมพูชา จนถึงปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และตรงกันกับบันทึกเล่าเรื่องของนักเดินทางชาวจีน ชื่อ “จิ่วตางวน” ซึ่งเดินทางเข้ามาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็ได้บันทึกเล่าเรื่องไว้ตรงกันกับศิลาจารึกหลักนี้ ฉะนั้นจึงพบกู่อยู่โดยทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเรา

๓. กู่น้อย ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองไผ่ กิ่งอำเภอนาดูน อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม ติดกับกู่สันตรัตน์ เป็นปรางค์ขอมก่อด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์กู่พังทลายเกือบหมด มีกำแพงแก้วล้อมรอบกู่ก่อสร้างด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกัน ปัจจุบันกำแพงแก้วเหลือสูงประมาณ ๑.๘๐ ม. บางตอนขาดหายไป หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น ได้ทำการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้พบโบราณศิลปวัตถุสมัยลพบุรีหลายชิ้น ชิ้นที่งามและจัดตั้งแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น คือ รูปพระอิศวร รูปพระนารายณ์ และเศียรเทวรูป ล้วนแต่ทำด้วยศิลาทราบทั้งสิ้น

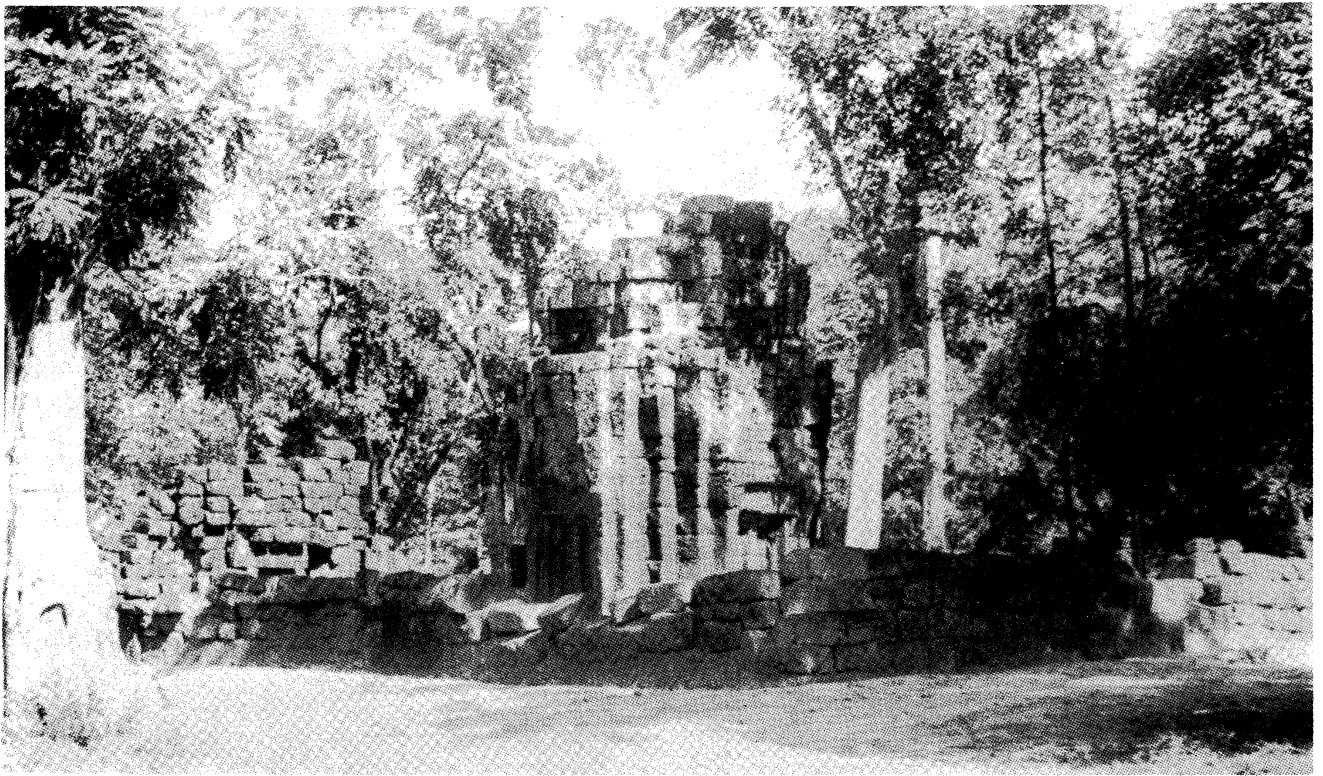
๔. ศาลานางขาว หรือสำนักนางขาว (นางชี) ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองไผ่ กิ่งอำเภอนาดูน อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม ติดกับกู่สันตรัตน์ เป็นปรางค์ขอมก่อด้วยศิลาแลง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์กู่พังทลายเกือบหมด มีกำแพงแก้วล้อมรอบกู่ ก่อสร้างด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกัน ปัจจุบันกำแพงแก้วเหลือสูงประมาณ ๑ เมตร บางตอนขาดหายไป หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น ได้ทำการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้พบศิลาจารึก ๑ หลัก ขนาดสูง ๒๑ ซม. กว้าง ๔ ซม. หนา ๔.๕ ซม. มีอักษรจารึกรวม ๑๔ บรรทัด ได้ส่งกรมศิลปากรอ่านและแปลแล้วได้ความว่า

รูปที่ ๑ กุ๋บ้านแดง กิ่งอำเภอนาดูน อำเภวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๒ ทับหลังที่กุ๋บ้านแดง

รูปที่ ๓ กุสันตรัตน์ กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

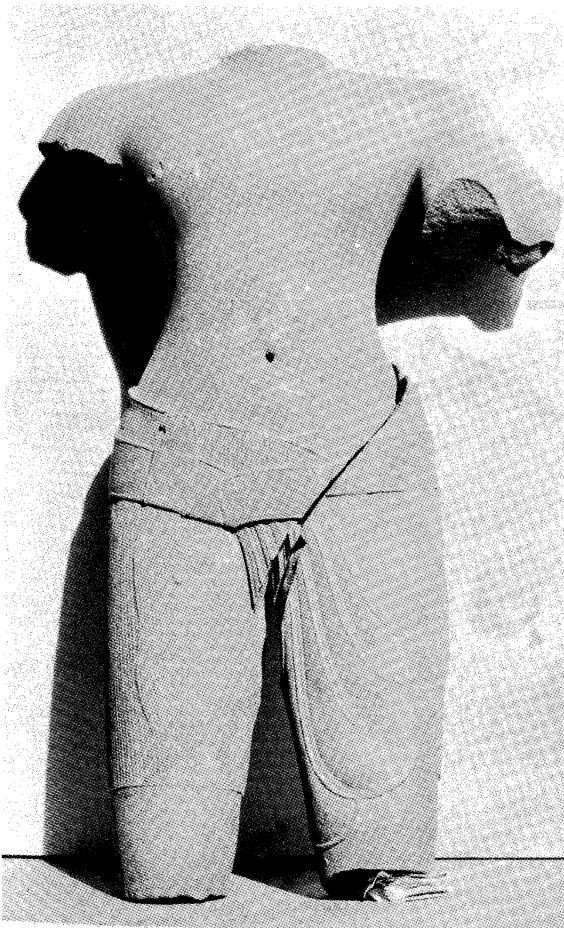
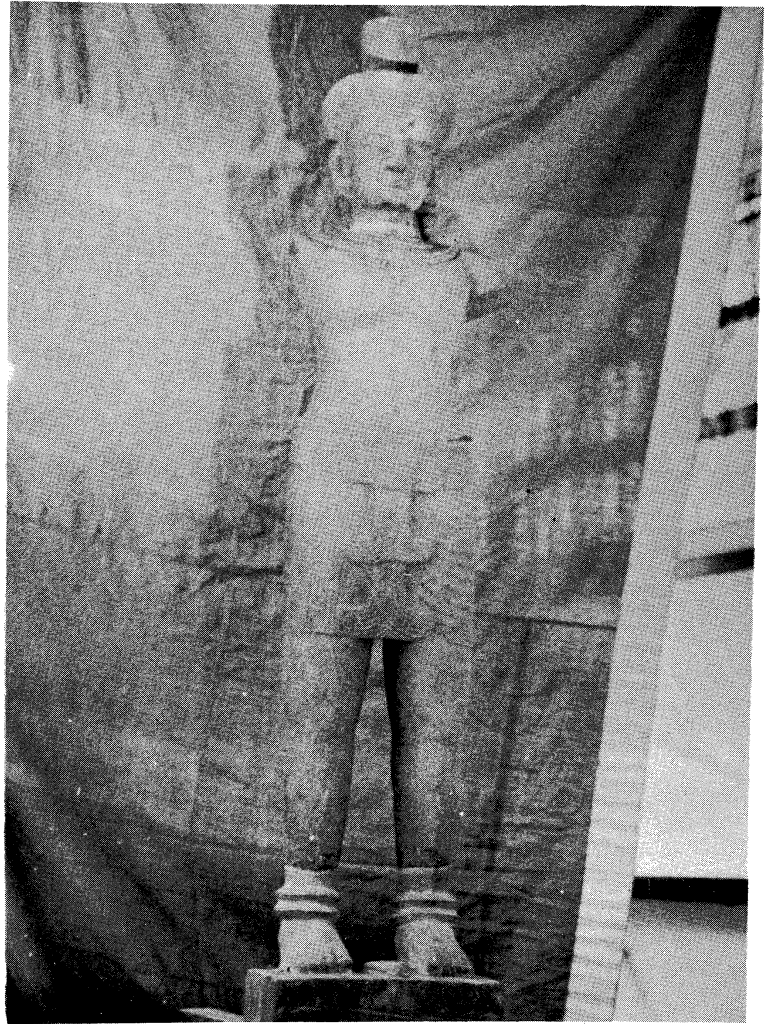
รูปที่ ๔

พระวัชรธร? พบที่กุสันตรัตน์
กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๕

พระอิศวร พบที่กุ่มน้อย

กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๖

พระนารายณ์ พบที่กุ่มน้อย

กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๗

เศียรเทวรูป พบที่ภูน้อย

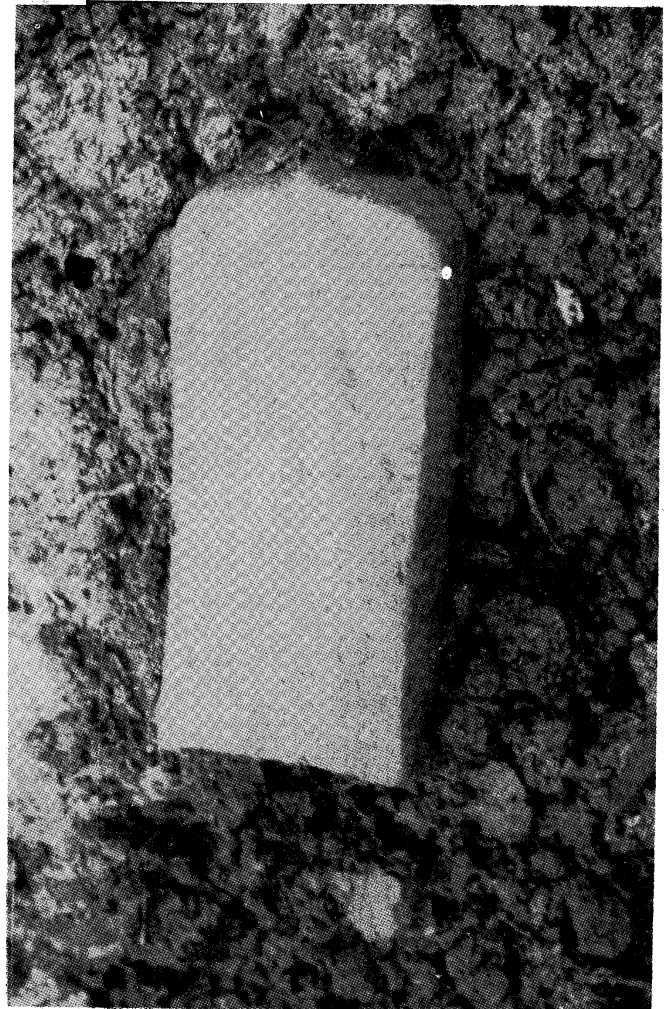
กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๘

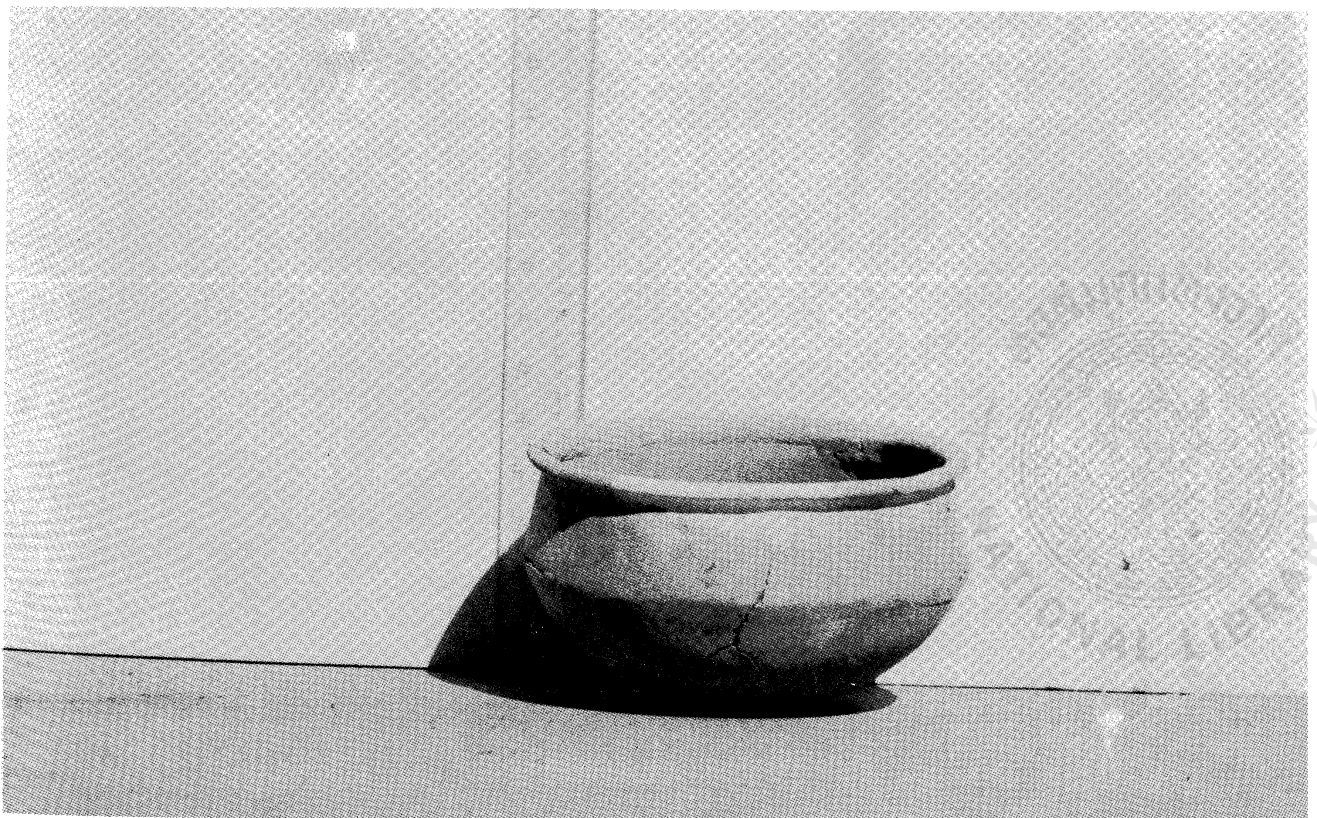
ศิลาจารึก พบที่ศาลนางขาว

กิ่งอำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

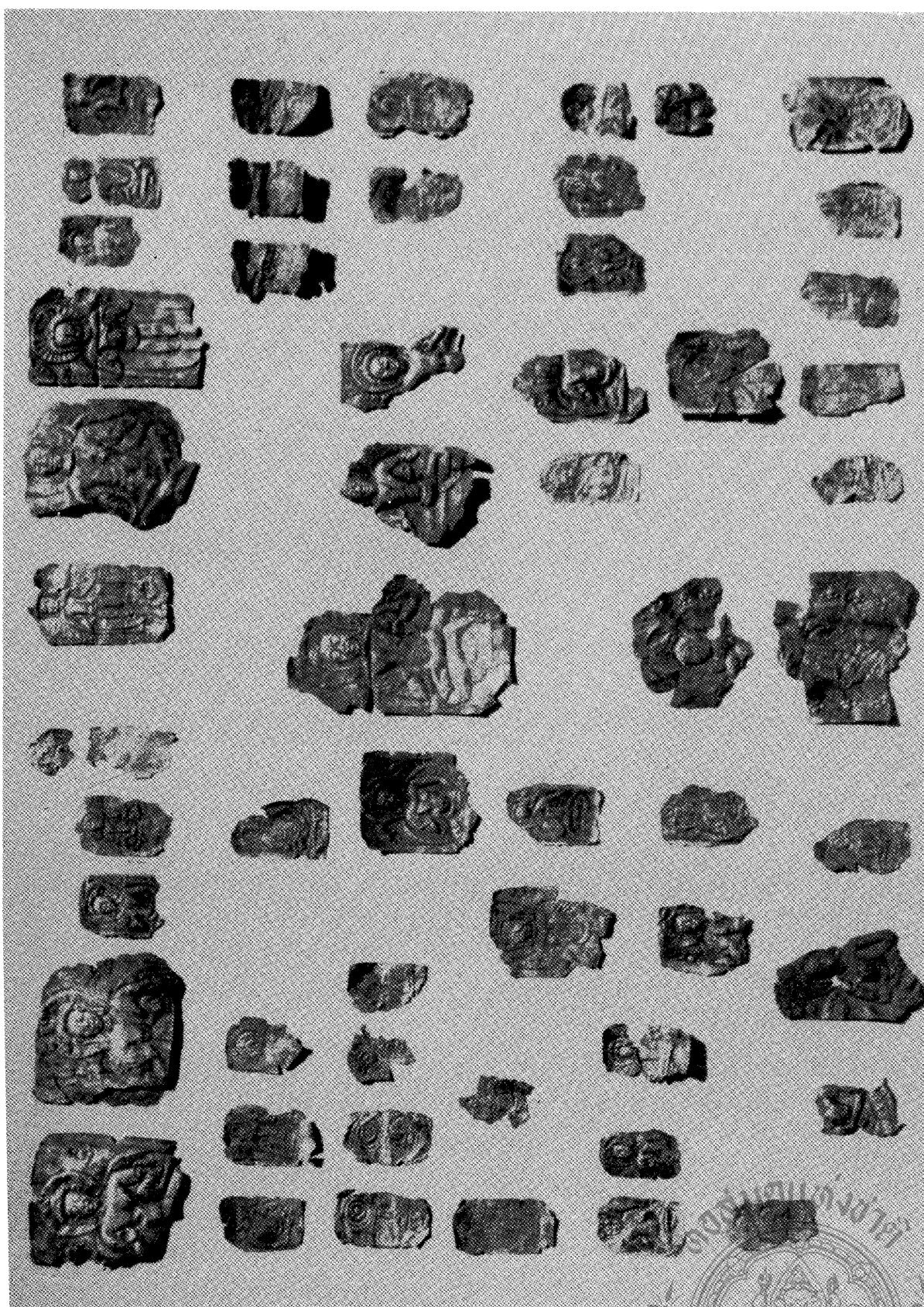

รูปที่ ๕

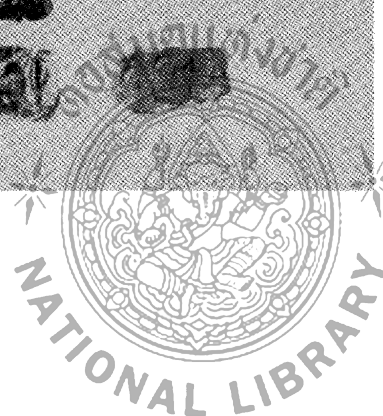
พระพิมพ์ดินเผา พบที่เมืองคันธารวิสัย
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๑๐ กระจ่างดินเผา พบที่เมืองคันธารวิสัย อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

รูปที่ ๑๑ แผ่นเงินบางๆ ซึ่งทำเป็นรูปต่างๆ บรรจุอยู่ภายในกระถางดินเผา

คำอ่าน

๑. กลุ่ ง สึลา เนะ
๒. นาม กรณ มร
๓. ตณฺ ฐรี ราชปติ ว
๔. รุมม วุระกมฺรเตง
๕. อณฺ ฐรีราชปติ ว
๖. รุมม กัเสตงฐรีราช
๗. ปติ วรุมม ติ วระบา
๘. ท กมฺร เตง อ
๙. ณฺ ฐรี ชย วรุมม
๑๐. เทว เปร นารต
๑๑. สุวรรณ ธาตฺร
๑๒. คิปี โยย วุล
๑๓. ชา ไน กมฺรเต
๑๔. ง ชคต ต เลง

คำแปล

๑. ใน กัณ สึลา นี้
๒. ชื่อ กรณ มร —
๓. ตณฺ ฐรีราชปติ พ —
๔. รม. พระกมฺรเตง
๕. อณฺ ฐรีราชปติ พ —
๖. รม. กัเสตงฐรีราช —
๗. ปติพรม. (ทูลละออง) ฐลีพระบา —
๘. ท กมฺรเตง อ —
๙. ณฺ ฐรีชัย พรม —
๑๐. เทพ ใช้นารต —
๑๑. สุวรรณธาตุ
๑๒. เพื่อกว้างกองทัพ
๑๓. แก่ กมฺรเต —
๑๔. ง ชคต ซึ่งช่วย

นายอำเภอ คำไท อ่านและแปล

๑๔ พ.ย. ๒๕๑๔

๕. เมืองนครจำปาศรี อยู่ที่กิ่งอำเภอนาดูน อำเภอบ้านผือ จังหวัดมหาสารคาม อยู่ห่างจากกิ่งอำเภอนาดูนไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ๖ กิโลเมตร เป็นเมืองสมัยทวารวดี ตัวเมืองเป็นรูปไข่ กำแพงเมืองประกอบด้วยเชิงเทินดิน ๒ ชั้น มีคูอยู่กลาง คูกว้างประมาณ ๒๐ เมตร เชิงเทินดินสูงประมาณ ๓ เมตร และกว้าง ๖ เมตร อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓—๑๖ ภายในตัวเมืองและนอกเมืองมีพระเจดีย์สมัยทวารวดีอยู่ประมาณ ๒๕ องค์ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น

ได้ทำการขุดแต่งและขุดค้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ แล้ว ปรากฏว่าไม่พบโบราณศิลปวัตถุที่สมบูรณ์เลย คงพบแต่เศษลวดลายปูนปั้นเท่านั้น เพราะได้มีการลักลอบขุดค้นมาก่อนแล้ว

๖. เมืองคันธารวิสัย อยู่ที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม อยู่ติดกับที่ว่าการ อำเภอกันทรวิชัย เป็นเมืองสมัยทวารวดี ตัวเมืองเป็นรูปไข่ กำแพงเมืองประกอบด้วยเชิงเทินดิน ๒ ชั้น มีคูอยู่กลาง คูกว้างประมาณ ๑๘ เมตร เชิงเทินดินสูงประมาณ ๒—๓ เมตร และกว้าง ๖ เมตร อายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓—๑๖ หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น ได้ทำการขุดแต่งและขุดค้นเมื่อปี ๒๕๑๕ บนเนินพระอุโบสถ ๑ แห่ง ที่อุ่มฉะอูน ตำบลคันธาร์ ได้พบโบราณศิลปวัตถุ คือ พระพิมพ์ดินเผาปางสมาธิ ๑ องค์ ขนาดกว้าง ๑๔ ซม. สูง ๒๒.๕ ซม. และกระดาดดินเผา ขนาดปากกว้าง ๒๐ ซม. สูง ๑๒.๕ ซม. จำนวน ๑ ใบ ภายในบรรจุแผ่นเงินบางๆ ทำเป็นรูป พระพุทธรูปสมัยทวารวดี สลุปเจติย์สมัยทวารวดี เสาธรรมจักรสมัยทวารวดี เหวรูปสมัยทวารวดี และการแต่งกายสมัยทวารวดี รวมทั้งสิ้น ๖๖ ชิ้น ซึ่งนับว่าเป็นการได้หลักฐานสมัยทวารวดีทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือเป็นอย่างยิ่ง

งานประเพณี

ประเพณีต่างๆ เพื่อให้เข้าใจง่าย จะขอพูดเป็นเดือนๆ ตามทางจันทรคติ ดังนี้

เดือนอ้าย ไม่มีพิธีใด

เดือนยี่ มีประเพณี “บุญข้าวจี” ได้แก่การจี่ข้าวเหนียวไปทำบุญที่วัด

เดือนสาม ไม่มีเทศกาลอะไร พอถึงเดือนสี่จะมีเทศกาลบุญมหาชาติ เรียกบุญ “เดือนสี่” หมายถึงการเทศน์บนธรรมาสน์ เกี่ยวกับเรื่องมหาเวสสันดรชาดก

เดือนห้า มีเทศกาลสงกรานต์

เดือนหก มีเทศกาลบุญบั้งไฟ เพื่อจุดบั้งไฟขึ้นไปบนฟ้า เดือนให้พระยาแฉก เตรียมปล่อยฝนลงมาให้ นอกจากเทศกาลบุญบั้งไฟแล้ว อาจมีเทศกาลอื่นๆ ที่ชาวบ้านจัดขึ้น เพื่อหาเงินสมทบสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ อาจจัด ๗ วัน ๕ วัน หรือ ๓ วัน

เดือนเจ็ด ไม่มีพิธีใด

เดือนแปด เทศกาลเข้าพรรษา

เดือนเก้า ไม่มีพิธีใด

เดือนสิบ มีบุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน

เดือนสิบเอ็ด เทศกาลออกพรรษา และทอดผ้าป่า

เดือนสิบสอง เทศกาลบุญอุย

เทศกาลเหล่านี้ชาวบ้านได้สนทนากัน หนุ่มสาวก็สนุก เด็กก็ชอบ คนแก่ก็พอใจ
พี่น้องก็ไปเยี่ยมเยียนกัน

จังหวัดกาฬสินธุ์

จังหวัดกาฬสินธุ์ เดิมเป็นเพียงหมู่บ้าน ซึ่งราษฎรชาวเวียงจันทน์มีท้าวโสมพะมิตร เชื้อสายเจ้าเมืองเวียงจันทน์เป็นหัวหน้า ได้อพยพครอบครัวว่าวไพร่ราษฎรจำนวน ๕,๐๐๐ คน ข้ามเขาภูพานมา เห็นทำเลที่ริมแม่น้ำปาว คือ ดงสงเปลือยเป็นภูมิประเทศที่เหมาะสม เพราะอยู่ใกล้ลำน้ำ และมีแก่งที่เรียกว่าแก่งส้มโฮง (แก่งสำโรง) เป็นบริเวณกว้างขวาง มีน้ำใสสะอาดดี จึงตั้งหมู่บ้านขึ้นที่นี่ อยู่ราว ๑๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เจ้าเมืองร้อยเอ็ดได้นำท้าวโสมพะมิตรเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ใน พ.ศ. ๒๓๓๖ โปรดให้ยกบ้านแก่งส้มโฮงขึ้นเป็นเมืองกาฬสินธุ์ และโปรดให้ท้าวโสมพะมิตรเป็นพระยาชัยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวคำหล้าเป็นอุปฮาด ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ เปลี่ยนเมืองเป็นจังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ขึ้นมณฑลร้อยเอ็ด พ.ศ. ๒๔๗๕ ยุบจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นอำเภอขึ้นจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. ๒๔๙๐ ยกฐานะอำเภอกาฬสินธุ์ขึ้นเป็นจังหวัดกาฬสินธุ์ตามเดิม

จังหวัดกาฬสินธุ์แบ่งการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ ๒ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองกาฬสินธุ์
๒. อำเภอยางตลาด
๓. อำเภอกมลาไสย
๔. อำเภอสหัสขันธ์
๕. อำเภอกุฉินารายณ์
๖. อำเภอท่าคันโท
๗. อำเภอสมเด็จ

กิ่งอำเภอเขาวง

กิ่งอำเภอห้วยเม็ก

รายนามผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์

๑. พระยาชัยสุนทร (โสมพะมิตร)
๒. พระยาชัยสุนทร (หมาแพง)
๓. พระยาชัยสุนทร (เจียม)
๔. พระยาชัยสุนทร (หล้า)
๕. พระยาชัยสุนทร (ทอง)
๖. พระยาชัยสุนทร (จารย์ละ)
๗. พระยาชัยสุนทร (กึ่ง)
๘. พระยาชัยสุนทร (หนู)
๙. พระยาชัยสุนทร (นนท์)
๑๐. พระยาชัยสุนทร (พัว)
๑๑. พระยาชัยสุนทร (เก)
๑๒. พระภิรมย์บุรีรักษ์ (ทอง จันทรางศุ)
๑๓. พระยาชัยสุนทรบวรภักดี (บุญ อินทรตุล)
๑๔. พระยาสุรินทรภักดี
๑๕. พระเสน่หามนตรี
๑๖. พระอรรดสารวดี
๑๗. ขุนบริบาลบรรพตเขต
๑๘. ขุนรัตน์วรพงษ์
๑๙. นายปลั่ง ทศนประดิษฐ์
๒๐. ขุนบุราราชภูวนราภัย
๒๑. นายเชวง ไชยสุต
๒๒. นายพร บุญยประสพ
๒๓. นายเลื่อน ไชแสง
๒๔. นายบุรี พรหมลักขโณ
๒๕. นายสง่า จันทรสชา
๒๖. นายวิเชียร เวชสวรรค์

ภูมิศาสตร์

จังหวัดกาฬสินธุ์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อยู่ห่างจากนครหลวงกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ ๖๘๗ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด ๗,๖๕๑ ตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองประมาณ ๕๘๙,๐๐๐ คน เป็นชาย ๒๗๖,๐๐๐ คน และเป็นหญิง ๒๙๓,๐๐๐ คน (สถิติปี พ.ศ. ๒๕๑๔) กาฬสินธุ์มีอาณาเขตติดต่อกับท้องที่ในจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ คือ

ทิศเหนือ จดจังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร และจังหวัดนครพนม

ทิศใต้ จดลำน้ำชี จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก จดจังหวัดนครพนมและจังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศตะวันตก จดจังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะภูมิประเทศ โดยทั่วไปแล้วจังหวัดนี้ถูกรวมชาติแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนเหนือและตอนใต้ ตอนเหนือเป็นที่สูง เต็มไปด้วยภูเขา เช่น ภูโน ภูคันโท ภูสิงห์ ภูกุ่มข้าว ภูบั้ง ภูปอ ภูผาไฟ ภูขาว ภูผิง ภูอ่างฮ่อม ภูโหระ ภูจันแดง ล้วนเป็นภูเขาเล็กๆ มีเทือกเขาที่ยาวที่สุดมีชื่อว่าเทือกภูพาน อาณาเขตที่จัดว่าเป็นตอนเหนือนี้ อยู่ในท้องที่อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอกันโน ภู อำเภอสหัสขันธ์ อำเภอกุฉินารายณ์ ตอนใต้เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การกสิกรรม โดยเฉพาะการทำนา แต่มีข้อเสียอยู่อย่างหนึ่ง ถ้าปีใดมีฝนตกมาก น้ำในลำปาวและลำชีเอ่อไหลท่วมท้นเข้ามาในท้องนาทำให้เสียหาย แต่ได้อาศัยเขื่อนลำปาวพกกันน้ำเป็นการผ่อนหนักให้เป็นเบา อาณาเขตที่เป็นตอนใต้นี้อยู่ในเขตอำเภอเมืองกาฬสินธุ์ อำเภอขามเฒ่า และอำเภอกมลาไสย

ตรงกลางจังหวัดเป็นป่าใหญ่ ขนาดที่เรียกกันว่า “ดง” คือ ดงมูล และดงแม่แฝด ในดงทั้งสองแห่งนี้อุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะช้างนิยมกันว่ามีลักษณะงาม พันธุ์ใหญ่ แต่เวลานี้ผู้คนหนาแน่น สัตว์ป่าเหล่านี้ก็หายไป หาได้ยาก ส่วนอากาศนั้น ฤดูหนาว หนาวจัด ฤดูร้อน ร้อนจัด

การคมนาคม

การคมนาคมในจังหวัดนี้มี ๒ ทาง คือ ทางบกและทางน้ำ

ทางบก อาจไปได้ทั้งทางรถไฟและทางรถยนต์

ทางรถไฟ เริ่มต้นจากสถานีกรุงเทพ ฯ โดยขบวนรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ลงที่สถานีบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น แล้วมีทางหลวงแผ่นดินแยกผ่านจังหวัดมหาสารคามไปจังหวัดกาฬสินธุ์เลยไปจังหวัดสกลนครและนครพนม

ทางรถยนต์ จากนครหลวง ฯ ถึงสระบุรี เลี้ยวขวาเข้าถนนมิตรภาพ ผ่านจังหวัดนครราชสีมา ถึงอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ไปจังหวัดมหาสารคามและกาฬสินธุ์ตามลำดับ

ทางน้ำ เฉพาะในฤดูฝนอาศัยการคมนาคมทางน้ำในลำน้ำป่าว และลำน้ำชี ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ และอำเภอท่าช้าง จังหวัดนครราชสีมาได้

สำหรับทางอากาศนั้น ยังไม่มีสนามบินพาณิชย์ แต่ทางด้านทิศใต้ของตัวเมืองกาฬสินธุ์มีสนามบินชั่วคราวกว้างพอที่เครื่องบินเล็กจะลงได้

นอกจากนี้แล้วจังหวัดกาฬสินธุ์ยังมีทางหลวงแผ่นดินอีก ๔ สาย คือ

กาฬสินธุ์ — ขอนแก่น

กาฬสินธุ์ — มหาสารคาม

กาฬสินธุ์ — สกลนคร

กาฬสินธุ์ — ร้อยเอ็ด

และมีทางหลวงจังหวัดสามารถติดต่อกันได้ทุกอำเภออีกด้วย

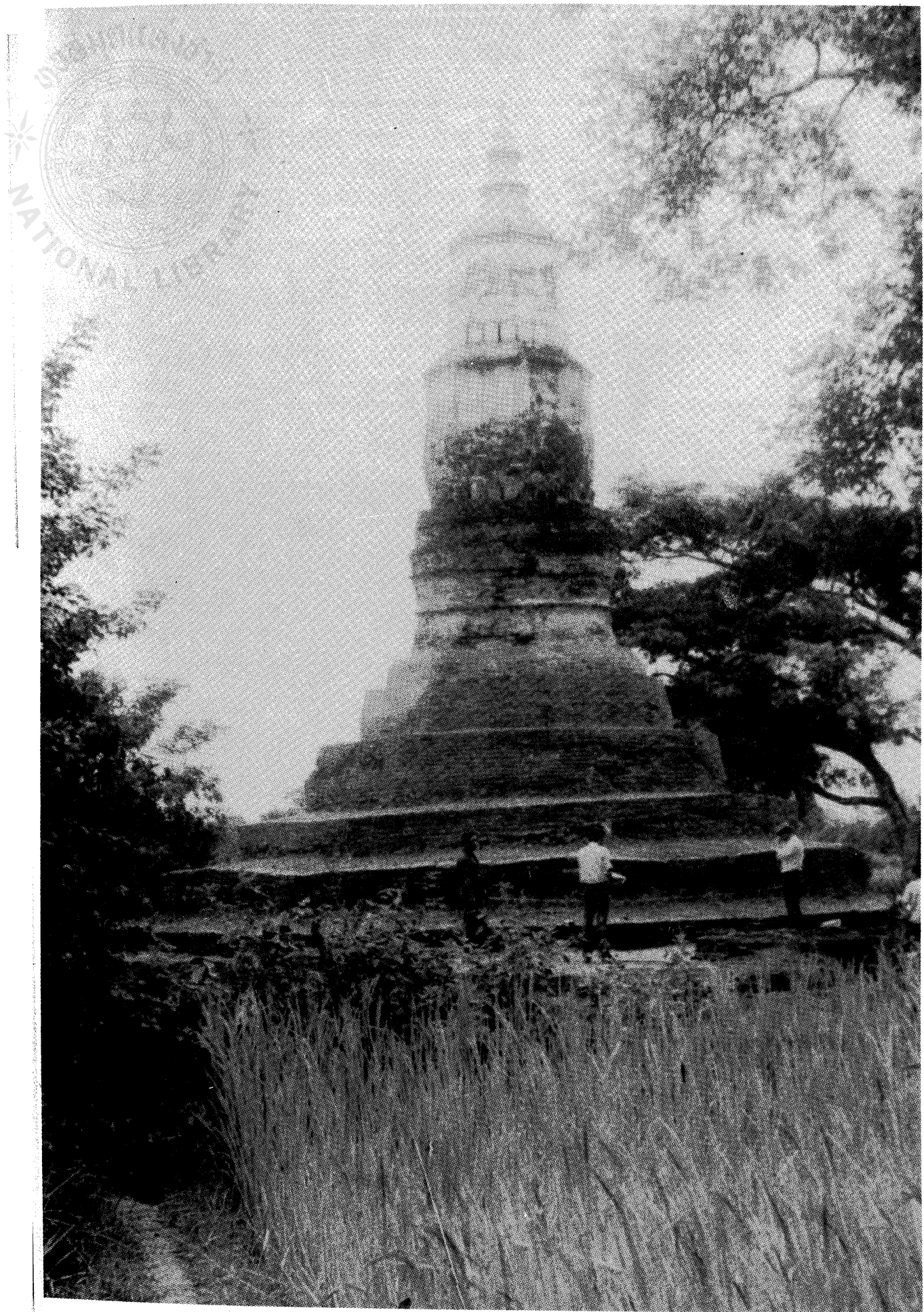
โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดกาฬสินธุ์

เมืองฟ้าแดดสงยาง เมืองฟ้าแดดสงยางตั้งอยู่ที่หมู่บ้านเสมาดำบลหนองแปน อำเภอภมลอัสย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี แผนผังเป็นรูปไข่ กำแพงเมืองประกอบด้วยเชิงเทินดิน ๒ ชั้น มีคูอยู่กลาง คูกว้างประมาณ ๑๔ เมตร เชิงเทินดินสูงประมาณ ๒-๓ เมตร

และกว้าง ๖ เมตร บริเวณเมืองวัดโดยรอบยาวประมาณ ๕ กิโลเมตร และกว้างประมาณ ๑,๓๕๐ เมตร ประตูเมืองยังไม่ทราบแน่นอนว่าอยู่ที่ใดแน่ ทางทิศเหนือภายในตัวเมืองอาจเคยเป็นบริเวณเมืองเก่ามาก่อน เพราะยังมีคูและเชิงเนินดินปรากฏอยู่ ก่อนไปทางทิศตะวันออกภายในเมืองมีพระธาตุยาकु ซึ่งเป็นเจดีย์ ๘ เหลี่ยมสมัยอยุธยาสร้างซ้อนอยู่เหนือฐานเจดีย์สมัยทวารวดี ปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งและบูรณะแล้ว และในบริเวณนี้ยังมีซากของเจดีย์สมัยทวารวดีอีกหลายองค์ รวมทั้งเนินพระอุโบสถด้วย กรมศิลปากรก็ได้ทำการขุดแต่งและบูรณะแล้วเช่นเดียวกัน

สิ่งที่น่าชมในเมืองนี้ ก็คือ **วัดโพธิ์ชัยเสมาราม** ซึ่งได้รวบรวมแผ่นศิลาไว้เป็นจำนวนมากว่าได้รวบรวมไว้ประมาณ ๔๐ ปีมาแล้ว จากทั้งภายในและภายนอกเมือง ประมาณ ๑๓๐ หลัก ที่สำคัญเป็นภาพไว้มี่ ที่เป็นแบบใบเสมาเกลี้ยงก็มี ที่เป็นแบบใบเสมาเกลี้ยง ๆ นั้น ได้วางเรียงไว้เป็นรั้วล้อมรอบบริเวณวัด ที่มีภาพสลักส่วนใหญ่ได้ย้ายไปอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ประมาณ ๓๐ หลัก แต่ที่ยังคงเหลือตั้งไว้รอบพระอุโบสถเป็นแบบใบเสมาล้อมรอบ พระอุโบสถก็มีบ้าง แต่ภาพเหล่านี้ลบเลือนไปมาก เพราะต้องตากแดดกว้างอยู่จนยากที่จะอธิบายภาพได้ บางภาพอาจเป็นนารทชาดกตอนที่พราหมณ์เทพองค์หนึ่งชื่อ “นารทะ” แปลงเพศเป็นบรรพชิต เอาภาชนะทองใส่สาแหรกข้างหนึ่ง คนโทน้ำแก้วประพาฬใส่อีกข้างหนึ่ง ใส่คานทองงามอนวางเหนือบ่าแล้วเหาะมาเทศนาสอนพระเจ้าอังกศิราชและพระนางรจจุราชกุมารี ก็ได้

ภาพสลักเหล่านี้สลักบนแผ่นศิลาซึ่งมีรูปร่างคล้ายใบเสมา แต่ก็ยังไม่สามารถจะทราบได้ว่าเดิมใช้ทำอะไรแน่ อย่างไรก็ดี การใช้แผ่นศิลาดังกล่าวคงจะสืบลงมาแต่การใช้แผ่นหินตั้งหรือหินใหญ่ (megolith) ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นแน่แท้ เพราะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้ค้นพบแผ่นหินตั้งหลายแห่งด้วยกัน ภาพสลักดังกล่าวเกี่ยวกับภาพในพุทธศาสนา และมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ — ๑๖ แม้จะแสดงถึงอิทธิพลของศิลปทวารวดีจากภาคกลางของประเทศไทย แต่ก็มีลักษณะเป็นฝีมือท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างแน่นอน โดยเฉพาะอาจเห็นได้จากการสลักเครื่องแต่งกายของบุคคลทั้งหญิงและชาย ภาพสลักที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ มีเป็นต้นว่าตอนอภิเษกสมรส ตอนทรงพบอุปกาชีวก ตอนพิมพ์าฬิลาป (อาจจัดเป็นภาพที่งามที่สุดในชุดนี้ได้แผ่นหนึ่ง และอาจศึกษาถึงสถาปัตยกรรมในสมัยนั้นได้ด้วย) ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ (ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร) ตอนทรงทราบข่าวภัยยักษ์ใกล้เมืองอาฬวีนคร สำหรับชาดกก็มีบ้าง เช่น มหาเวสสันดรชาดกตอนทรงเรียกกันหาชาติขึ้นมาจากสระน้ำ นอกจากนี้ยังมีภาพอีกหลาย

ภาพเจดีย์ ๘ เหลี่ยม (พระธาตุยาคู) ในเมืองฟ้าแดดสงยาง

รูปเนินพระอุโบสถที่เมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งขุดแต่งและบูรณะเรียบร้อยแล้ว

ภาพซึ่งยังไม่อาจทราบความหมายได้อย่างแน่นอน ที่สลักเป็นลวดลายเฉย ๆ ก็มี ที่สลักเป็นรูปคล้าย เจดีย์อยู่กลางแผ่นศิลาก็มี

ได้กล่าวมาแล้วว่าภาพสลักเหล่านี้คงมีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ — ๑๖ และถ้าเรา ศึกษาโดยละเอียด เราก็อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ สมัย คือ

สมัยที่ ๑ ยังคงมีอิทธิพลของศิลปะอินเดียปะปนอยู่ แต่ก็มีอิทธิพลของศิลปะพื้นเมืองทางภาค ตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาปะปนบ้างแล้ว

สมัยที่ ๒ อิทธิพลพื้นเมืองมีมากยิ่งขึ้น

สมัยที่ ๓ มีอิทธิพลศิลปะไทยเริ่มเข้ามาปะปน ดังจะเห็นได้จากทรวดทรงของบุคคลที่ สูงชะลูดขึ้น

หลักเสมาสมัยทวารวดีนอกจากจะพบที่เมืองฟ้าแดดสงยางแล้ว ในท้องที่จังหวัดกาฬสินธุ์ยัง พบที่ตำบลนาคู กิ่งอำเภอกุฉินารายณ์ และที่บ้านหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ อีกเป็น จำนวนมาก ซึ่งหลักส่วนใหญ่ที่มีลักษณะสวยงามและมีภาพแกะสลักก็ได้ย้ายมาไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ ขอนแก่น แล้วเช่นเดียวกัน

ในท้องที่บ้านหนองห้าง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ ยังได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์ที่ผนังถ้ำอีก คือ ถ้ำลายมือบนภูผาผึ้ง ปากถ้ำหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ วัดจากระดับพื้นถ้ำถึงเพดานถ้ำสูง ๑.๖๐ เมตร ด้านยาวประมาณ ๒๐ เมตร ด้านกว้าง ทางด้าน เหนือกว้าง ๓.๕๐ เมตร ด้านใต้กว้าง ๒.๕๐ เมตร ภายในมีรูปลายฝ่ามือทาด้วยสีแดงแล้วนำลงไป บนผนังถ้ำ แต่ปัจจุบันถูกทำลายมือแดงบนเพดานถ้ำ ตกลงมาที่พื้นถ้ำ ๕ — ๖ มือ

การเดินทางไปถ้ำลายมือจากอำเภอกุฉินารายณ์ไปบ้านหนองห้าง ๕ กิโลเมตร เมื่อถึงบ้าน หนองห้างแล้ว ได้สอบถามครูใหญ่บ้านหนองห้างให้เป็นผู้นำทางไป จากบ้านหนองห้างถึงภูผาผึ้งระยะ ทางประมาณ ๗ กิโลเมตรเศษ จากบ้านหนองห้างจะผ่านทุ่งนา ข้ามลำห้วยประมาณ ๔ แห่ง เดิน ทางด้วยเท้าตามลำน้ำยัง แล้วไต่เชิงเขาขึ้นไปจะพบถ้ำเจีย (ค่างขาว) ในถ้ำมีน้ำใสไหลรินอยู่ตลอด ปี ผู้เดินทางอาศัยน้ำสำหรับรับประทาน น้ำเย็นน้ำดื่ม จะพักผ่อนชมทิวทัศน์บนถ้ำเจียประมาณ ๕ — ๑๐ นาทีก่อนก็ได้ แล้วเดินทางไต่เขาไปประมาณ ๒๕ — ๓๐ นาทีก็จะถึงถ้ำลายมือ.

จังหวัดอุดรธานี

จังหวัดอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม (เมื่อยังทรงเป็นกรมหมื่น) ไปเป็นข้าหลวงต่างประเทศองค์ปกครองมณฑลหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ คือ บริเวณประเทศลาวขณะนี้ และบริเวณจังหวัดนครพนม สกลนคร และจังหวัดหนองคาย เรียกว่า มณฑลลาวพวน ได้ตั้งกองบัญชาการมณฑลลาวพวนขึ้น ณ จังหวัดหนองคาย เป็นศูนย์กลางการปกครอง และการปกครองสมัยนั้นปกครองกันแบบราชาธิราช แบบมีเมืองขึ้น มีประเพณีถวายดอกไม้ เงินทอง เป็นประจำปี ข้าหลวงต่างประเทศมีอำนาจปกครองทั้งฝ่ายทหาร และพลเรือนทุกฝ่าย ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงเปลี่ยนการปกครองจากแบบราชาธิราช เป็นแบบ พระราชาณาเขต ให้เลิกส่งดอกไม้ เงินทอง และ เปลี่ยนชื่อ มณฑลลาวพวน เป็น มณฑลอุดร

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๖ หรือปี ร.ศ. ๑๑๒ ก็ได้เกิดกรณีพิพาทขึ้นระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในเรื่องดินแดนไทยฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ประเทศลาวในปัจจุบัน) โดยฝรั่งเศสอ้างว่าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศญวน ไทยต้องจำยอมยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ตามสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๔๓๖ ไทยได้มอบอธิปไตยเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสด้วยความจำเป็น และในสัญญาฉบับนั้น ยังบังคับให้ไทยจำต้องปฏิบัติอีกคือ ให้ถอนกำลังทหารจากเขตแดนซึ่งถือเอาลำน้ำโขงเป็นเขต ๒๕ กิโลเมตร และในรัศมี ๒๕ กิโลเมตรจากเขตแดนนี้ ไทยจะมีกองทหารตั้งอยู่ไม่ได้ ให้ถือว่าเป็นเขตปลอดทหาร ไทยก็ต้องจำยอมอีก

เพื่ออนุวัติให้เป็นไปตามสัญญาดังกล่าว พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จึงได้ถอนกองบัญชาการจากจังหวัดหนองคาย โดยทรงตั้งพระทัยว่าจะตั้งกองบัญชาการใหม่ที่บริเวณหนองหานซึ่งอยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปีปัจจุบันนี้ เพราะตั้งอยู่ใกล้บึงใหญ่อุดมสมบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง

เมื่อวัน เดือน ปี ไต ไม่ปรากฏ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พร้อมด้วยเสนาม้ายข้าราชการบริวารใหญ่น้อยทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ได้เคลื่อนขบวนย้ายออกจากเมืองหนองคายรอนแรมมาตามเส้นทางสายหนองคาย — โคราซ บ่ายหน้าตรงไปทางทิศใต้มุ่งตรงไปยังหนองหาน อำเภอกุมภวาปี

วัน เวลา ไต ไม่ปรากฏ เดินทางถึงบ้านหมากแข้ง ได้ทรงหยุดพักชั่วคราว ทรงตรวจเห็นว่า บ้านหมากแข้ง ขณะนั้นเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ มีลำห้วยไหลผ่าน น้ำใส เย็น มีสมุทพุ่มไม้ มองไปทิศใดก็เป็นที่สลับพระทัยยิ่งนัก ประกอบกับทางทิศตะวันตกมีหนองน้ำใหญ่มีน้ำตลอดปี จึงรับสั่งให้หยุดประทับแรม ทรงนิมิตว่า “สบายดี” ความคิดที่จะตั้งกองบัญชาการ ณ ที่หนองหาน ก็เลยทรงกลับพระทัยเป็นเอาบ้านหมากแข้ง เพราะเป็นที่ชัยภูมิ เหมาะที่จะตั้งค่ายประตูหอรบ เหมาะทั้งตั้งรับและรุกกับตั้งอยู่ในระยะไม่ไกลนักจากชายแดนมีระยะทางเพียง ๕๒ กิโลเมตร

จึงตัดสินใจตั้งกองบัญชาการมณฑลลาวพวน ซึ่งย้ายมาจากเมืองหนองคายขึ้นมาที่บ้านหมากแข้ง โดยเอาวัดมณีมาวาสอันตั้งอยู่บนเนินสูง เป็นศูนย์กลาง และตั้งศาลากลางรัฐบาลมณฑลขึ้นทางทิศตะวันตกของวัด (คือที่ตั้งศาลากลางจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน) ตั้งที่ประทับ (วัง) ใกล้ต้นโพธิ์ใหญ่ทางทิศใต้ของวัด (คือต้นโพธิ์หน้าสถานีอนามัยทุกวันนี้) ส่วนทางทิศตะวันออกของวัดให้เป็นที่ตั้งกองทหาร (คือ ที่ตั้งชลประทานทุกวันนี้)

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ตรงกับ ร.ศ. ๑๒๖ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงแก้ไขการปกครองหัวเมืองในมณฑลอุดร คือ ให้รวมเมืองกุมภวาปี (อำเภอหนองบัวลำภู) ๑ กุมภวาปี ๑ หนองหาน ๑ บ้านหมากแข้ง ๑ ตั้งขึ้นเป็น เมืองอุดรธานี และเป็นที่ตั้งว่าการมณฑลอุดรธานี และมีเมืองอื่นๆ อีกคือ หนองคาย นครพนม สกลนคร ขอนแก่น เลย รวมกันเรียกว่า มณฑลอุดร โดยมีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการการปกครองต่อมาจน พ.ศ. ๒๔๗๖ ถูกยุบ โดย พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แต่ละจังหวัดก็มีผู้ว่าราชการจังหวัดปกครองโดยสิทธิ์ขาด

พ.ศ. ๒๔๙๖ จังหวัดที่เคยเป็นมณฑลอุดรและมณฑลร้อยเอ็ดเดิม ได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้งขึ้นเป็นภาค ๔ โดยมีผู้ว่าราชการภาคเป็นผู้รับผิดชอบ

พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้มี พ.ร.บ. ยุบเลิกภาค และให้แต่ละจังหวัดปกครองตนเองโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ ขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทย

ภูมิศาสตร์

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่เกือบเหนือสุดของประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากนครหลวงกรุงเทพมหานคร โดยทางรถไฟ ประมาณ ๕๖๙ กิโลเมตร โดยทางหลวงแผ่นดิน ประมาณ ๕๖๙ กิโลเมตร ตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๑๗๔ เมตร มีพื้นที่ ๑๘,๐๕๗ ตารางกิโลเมตร ซึ่งนับเป็นจังหวัดใหญ่เป็นที่ ๓ ในภาคนี้ และเป็นที่ ๕ ของประเทศไทย ภูมิประเทศทั่วไปเป็นที่ราบสูง ประกอบด้วยทุ่งนา ป่าไม้และภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย เก็บกักน้ำไม่ค่อยอยู่ บางแห่งเป็นดินเค็มปลูกพืชไม่ค่อยได้ผล จังหวัดนี้ไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ไหลผ่าน มีแต่ลำน้ำเล็กๆ ลำห้วย ลำธาร และหนองน้ำธรรมชาติใหญ่เล็ก รวมทั้งสิ้นประมาณ ๔๒๐ แห่ง ปริมาณน้ำในฤดูแล้งมีน้อย มีเทือกเขาภูพาน ติดต่อกับจังหวัดสกลนคร ผ่านจังหวัดอุดรธานีไปจนเขตติดต่อกับจังหวัดเลย

จังหวัดอุดรธานีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้ คือ

ทิศเหนือ	เขตจังหวัดหนองคาย
ทิศใต้	เขตจังหวัดขอนแก่น
ทิศตะวันออก	เขตจังหวัดสกลนคร
ทิศตะวันตก	เขตจังหวัดเลยและจังหวัดขอนแก่น

ดินฟ้าอากาศของจังหวัดอุดรธานีนี้ ในฤดูร้อนร้อนจัด ในฤดูหนาวหนาวจัด โดยทั่วไปมีอากาศแห้งแล้ง มีฝนตกมากในเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม ทุกปี แต่ตกไม่สม่ำเสมอ ประมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ยปีละ ๑๒๕.๑ มม.

การแบ่งเขตการปกครอง

แบ่งการปกครองเป็น ๑๐ อำเภอ กับ ๒ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองอุดรธานี
๒. อำเภอหนองหาน

๓. อำเภอกุมภวาปี
๔. อำเภอหนองบัวลำภู
๕. อำเภอนากลาง
๖. อำเภอศรีบุญเรือง
๗. อำเภอโนนสัง
๘. อำเภอบ้านผือ
๙. อำเภอเพ็ญ
๑๐. อำเภอบ้านดุง
กิ่งอำเภอน้ำโสม
กิ่งอำเภอศรีธาตุ

จังหวัดอุดรธานีมีประชากรทั้งสิ้นประมาณ ๑,๑๑๙,๐๐๐ คน เป็นชาย ๕๖๒,๐๐๐ คน หญิง ๕๕๖,๐๐๐ คน (สถิติปี พ.ศ. ๒๕๑๓)

การคมนาคม

การเดินทางติดต่อจากจังหวัดอุดรธานีไปยังจังหวัดต่าง ๆ นับว่าสะดวก อาจเลือกเดินทางได้ทั้งทางรถไฟ รถยนต์ และทางอากาศ

ทางรถไฟ โดยรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ นครหลวงฯ — หนองคาย ผ่านจังหวัดอุดรธานี ทั้งรวดเร็วและรถด่วนมีประจำทุกวัน

ทางรถยนต์ จากนครหลวงฯ ถึงจังหวัดสระบุรี เลี้ยวขวาตามเส้นทางถนนมิตรภาพผ่านจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น ถึงจังหวัดอุดรธานีเลยไปสู่ปลายทางจังหวัดหนองคาย

ทางอากาศ มีสนามบินพาณิชย์ ๑ แห่ง ทางวิ่งกว้าง ๓๖ เมตร ยาว ๓,๐๔๘ เมตร สามารถรับน้ำหนัก ๒๕,๐๐๐ ปอนด์ (ต่อจุด) สภาพพื้นผิวทางวิ่งเป็นคอนกรีต เครื่องบินขึ้นลงได้ทุกชนิด ใช้เป็นสนามบินร่วมระหว่างทหารและพลเรือน สำหรับการคมนาคมและขนส่งภายในประเทศ มีสายการบินของบริษัทเดินอากาศไทย จำกัด ติดต่อกันระหว่าง อุดรธานี — นครหลวงฯ และจังหวัดต่าง ๆ รับส่งโดยสารเป็นประจำทุกวัน

โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดอุดรธานี

๑. พระพุทธรูปบาทบัวบก ตั้งอยู่ในเขตตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอกันไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๒ กิโลเมตร มีรอยพระพุทธรูปจำลองประดิษฐานอยู่บนไหล่เขาภูพาน รอยพระพุทธรูปแห่งนี้จะได้ค้นพบเมื่อใดสมัยใด ไม่ปรากฏหลักฐาน มีแต่เพียงได้เล่ากันต่อ ๆ มาว่า เดิมทีรอยพระพุทธรูปนี้มีมณฑปเล็กๆ ครอบไว้ และสันนิษฐานว่ามณฑปนี้มีอายุไม่ต่ำกว่าร้อยปีมาแล้ว จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้มีผู้มาปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ โดยก่อเป็นเจดีย์แบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือสวมทับรอยพระพุทธรูปไว้ ทำข้างในโปร่ง สามารถเข้าไปนมัสการภายในได้ เป็นที่เคารพนับถืออย่างยิ่งของชาวอำเภอบ้านผือและประชาชนบริเวณใกล้เคียง รวมตลอดทั้งประชาชนจากราชาอาณาจักรลาวด้วย

มีงานเทศกาลในวันขึ้น ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นประจำทุกปี

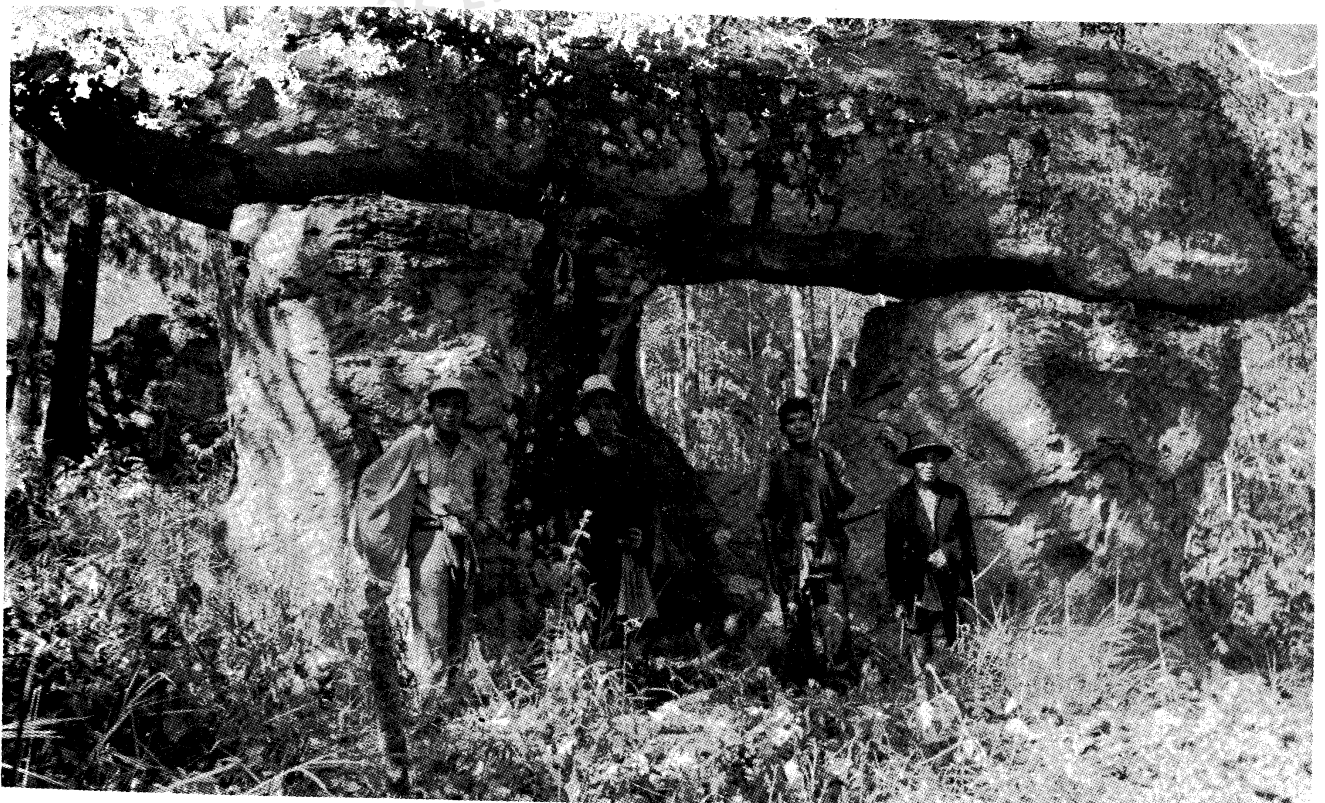
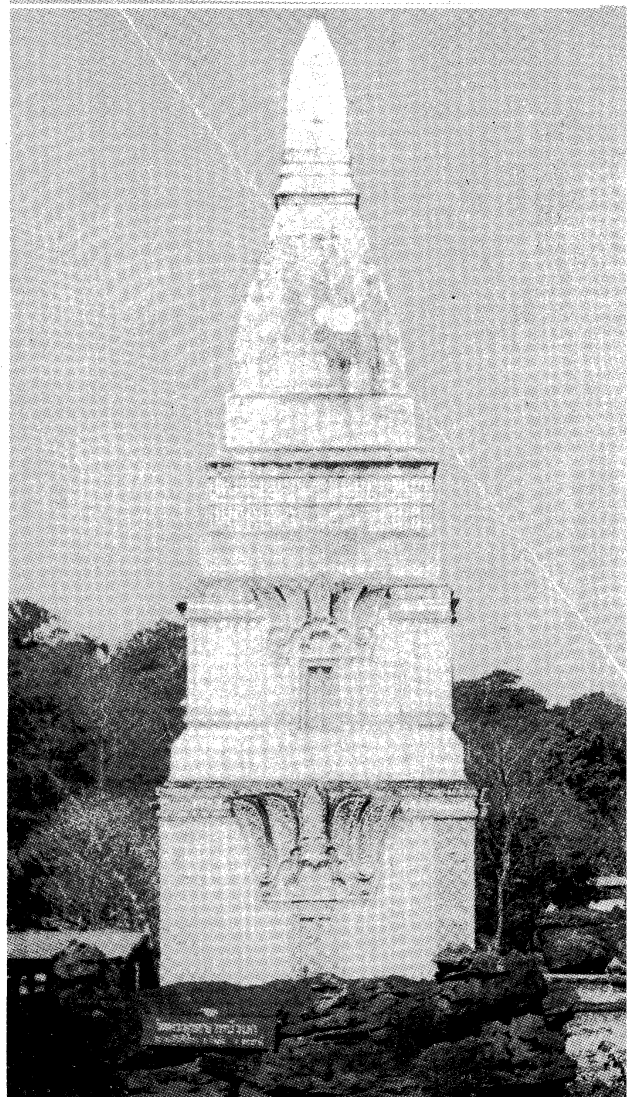
บริเวณวัดพระพุทธรูปบาทบัวบกมีอาณาเขตกว้างขวางหลายพันไร่อาณาบริเวณร่มรื่นภูมิประเทศสวยงามมาก และเป็นที่ประดิษฐานสิ่งต่างๆ คือ

๑. ถ้ำพระยานาค
๒. คอกม้าท้าวบารส
๓. หอนางอุสา
๔. บ่อน้ำนางอุสา
๕. วัดพ้อตา
๖. วัดลูกเขย

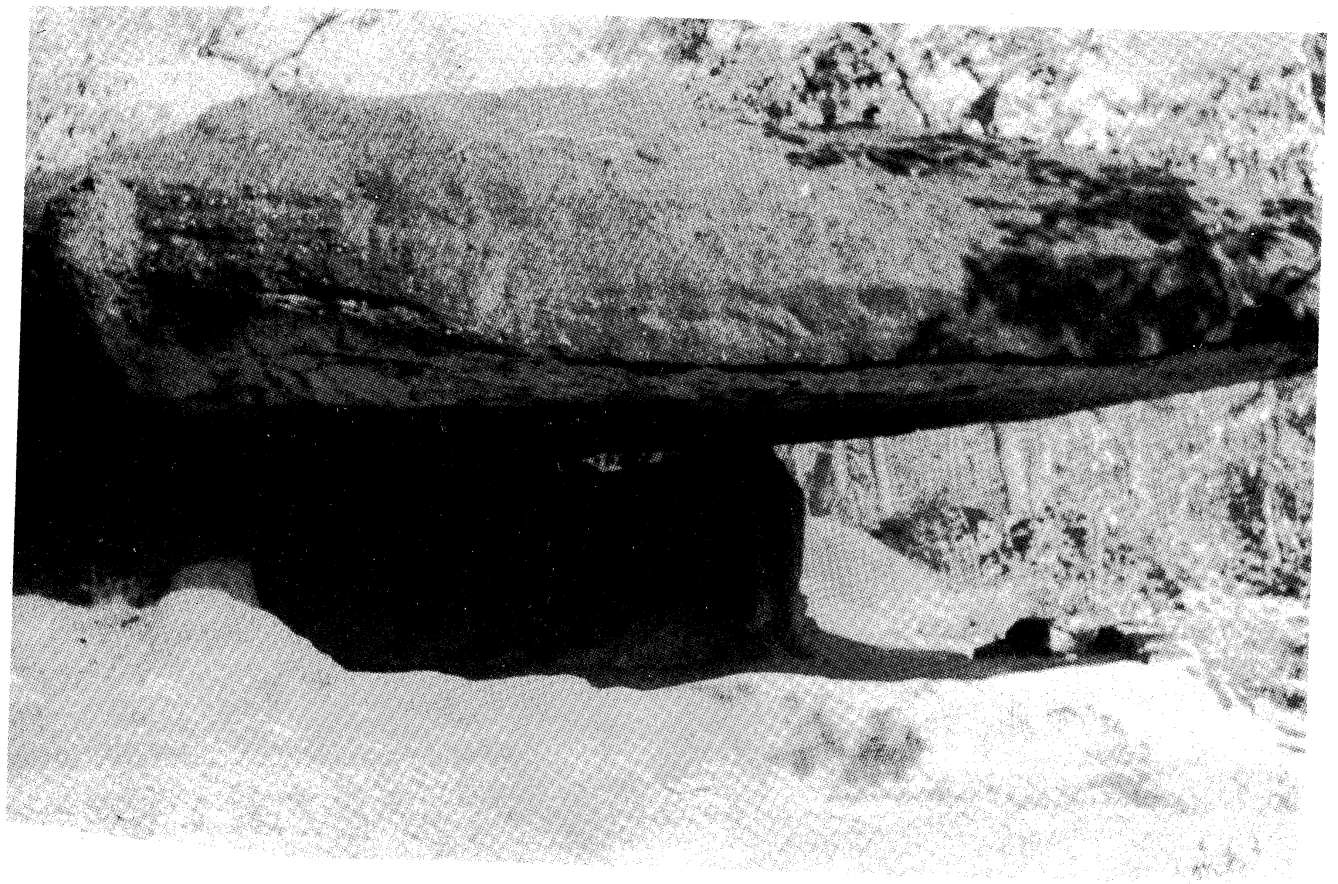
สิ่งเหล่านี้มีนิทานเล่าเป็นเรื่องราวยืดยาวมาก จะไม่ขอกเล่าในที่นี้

๒. เมืองโบราณ ตั้งอยู่ในเขตสุขาภิบาลอำเภอนหนองหาน มีกำแพงทำด้วยมูลดินฝังเสาไม้แก่นเป็นระแนงโดยรอบ ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ละด้านกว้างประมาณ ๘๐๐ เมตร ยังแลเห็นคูเมืองและกำแพงเมืองได้ชัดเจน แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างในสมัยใด และใครเป็นผู้สร้าง แต่ชาวบ้านเรียกกันว่า “เมืองทอม”

รูปที่ ๑
พระพุทธรูปบาทบัวบก

รูปที่ ๒
ถ้ำพระยานาค

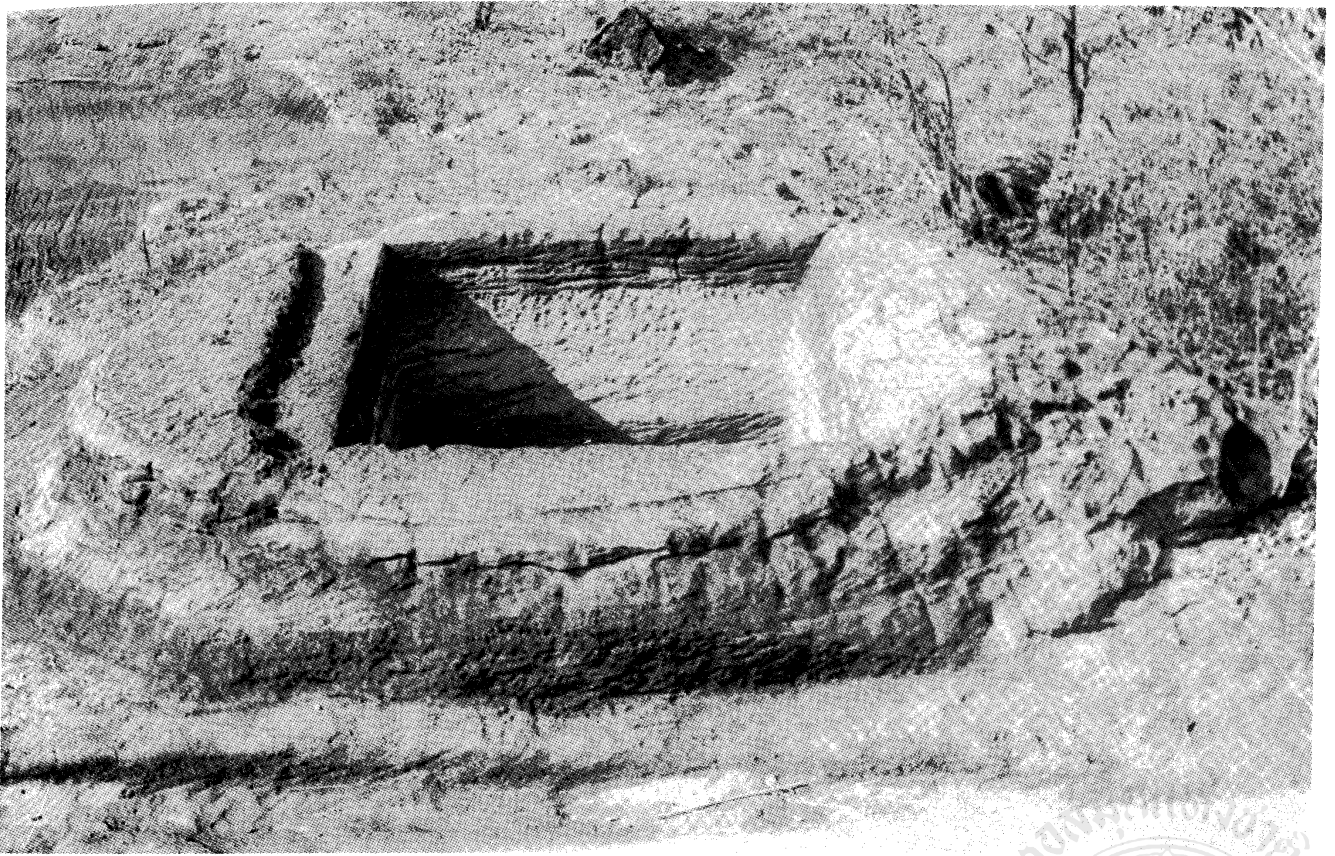

รูปที่ ๓ ดอกไม้ทำวารส

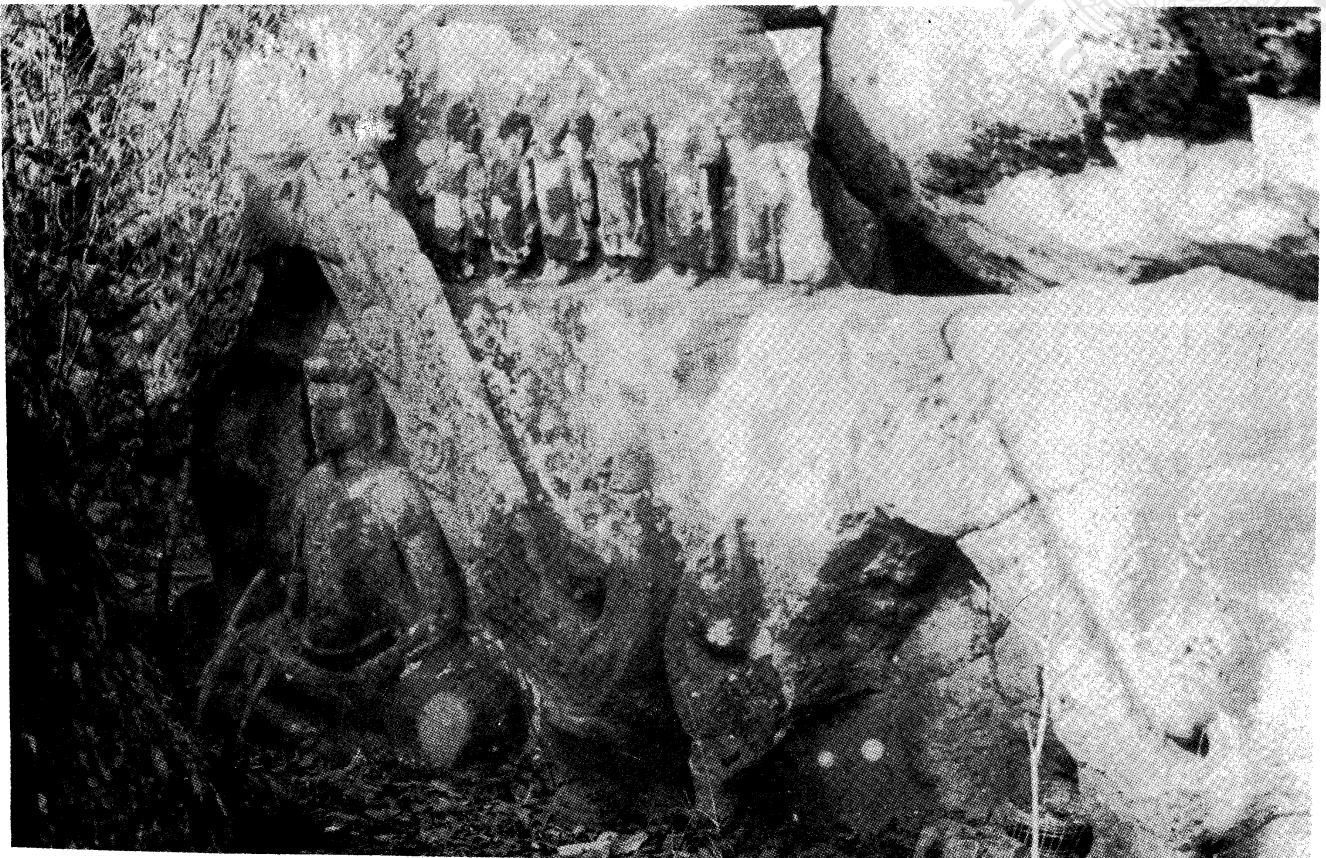

รูปที่ ๔

หอนางอุสา

รูปที่ ๕ ป่อนางอุสา

รูปที่ ๖ วัดพ้อตา

รูปที่ ๓ วัดลูกเขย

รูปที่ ๔ ภาพถ่ายใกล้เพื่อให้เห็นองค์พระชัดเจน

๓. ศาสตมเด็จพระนเรศวรมหาราช ประดิษฐานอยู่ที่ริมหนองบัว หน้าที่ว่าการ อำเภอนองบัวลำภู ออกแบบและก่อสร้างโดยกรมศิลปากร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๑๑ เป็นที่เคารพสักการะของชาวอำเภอนองบัวลำภู และอำเภอใกล้เคียง

ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ในการสร้างพระราชอนุสาวรีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นที่ อำเภอนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากมีพระราชประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ กับอำเภอนองบัวลำภู ดังต่อไปนี้

เมื่อพุทธศักราช ๒๑๑๗ พระเจ้ากรุงหงสาวดีบุเรงนองต้องการเมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองขึ้น จึงยกทัพมาเพื่อตีเวียงจันทน์ และขอให้พระมหาธรรมราชา และพระนเรศวรยกทัพจากกรุงศรีอยุธยา และทัพเมืองพิษณุโลกมาสมทบ เพื่อไปช่วยตีเมืองเวียงจันทน์ในครั้งนั้นด้วย แต่พระนเรศวรยกทัพมาถึงหนองบัวลำภูและพักแรมที่นั่น ทรงพระประชวรออกใช้ทรพิษอยู่หลายวัน ไม่สามารถจะเดินทางต่อไปได้ จึงยกทัพกลับ ด้วยเหตุที่ทรงมาประชวรและพักแรมค้างที่อำเภอนองบัวลำภูไว้เกี่ยวกับการเดินทัพครั้งนี้ ทางราชการจึงได้สร้างพระราชอนุสาวรีย์ขึ้นที่อำเภอนองบัวลำภูไว้เป็นที่ระลึกและสักการะซึ่งพระราชประวัตินี้มีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

พระราชอนุสาวรีย์แห่งนี้มีประชาชนและคณะทัศนอาจรไปเคารพและสักการะอยู่เสมอมิได้ขาด เพราะทางคมนาคมสะดวกสบาย จากอุดรธานีถึงอำเภอนองบัวลำภู ระยะทาง ๔๖ กม. มีรถโดยสารประจำทางไปกลับได้ตลอดเวลา ค่าโดยสารรถประจำทางคนละ ๕.๐๐ บาท

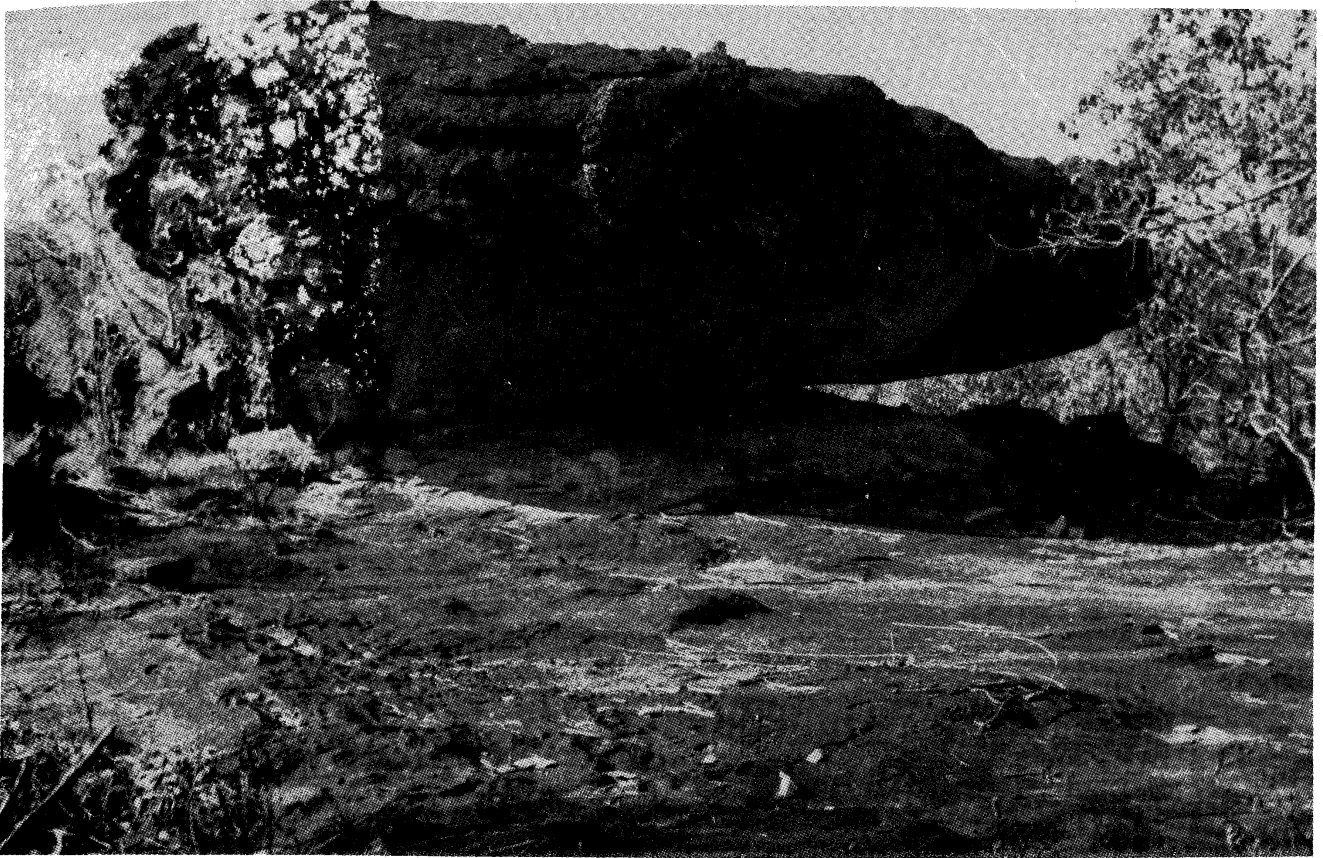
นอกจากโบราณสถานดังกล่าวแล้ว ยังสำรวจพบแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ดังนี้คือ

๑. ถ้ำลาย ถ้ำนี้อยู่บนภูพาน ในเขตบ้านกลางใหญ่ ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระพุทธรูปบาทบัวบก ขนาดของถ้ำกว้างประมาณ ๑๒ เมตร ยาว ๑๘ เมตร สูงจากระดับถ้ำถึงเพดานถ้ำ ๓ เมตร ภายในถ้ำพบภาพเขียนเป็นรูปสี่เหลี่ยมบนเพดานถ้ำเป็นรูปเส้นวกไปวกมาติดต่อกัน เป็นรูปมูม ซึ่งจัดเป็นรูปลายเรขาคณิต ขนาดของภาพเขียน

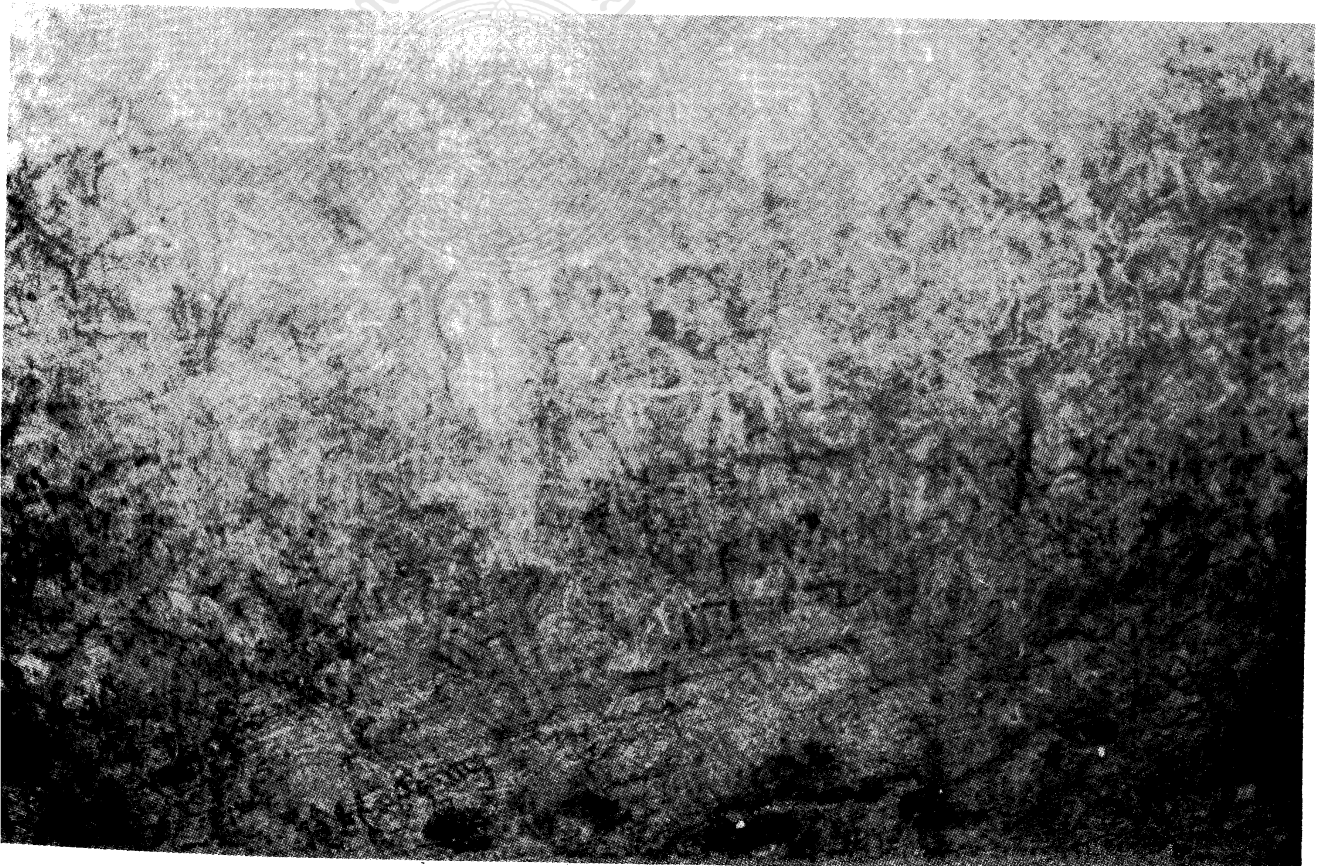
เป็นเส้นวกไปเวียนมายาวประมาณ ๑๔๐ ซม. เขียนด้วยสีเหลืองแก่ ถ้ำนี้ตั้งอยู่บนเทือกเขาภูพาน ห่างจากบ้านกลางใหญ่ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

๒. ถ้ำโนนสาวเอ้ บริเวณโนนสาวเอ้เป็นลานหินกว้างใหญ่มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐ ไร่เศษ พบถ้ำที่มีภาพเขียนสีอยู่ ๒ ถ้ำ แต่ละถ้ำห่างกันประมาณ ๑๕ เมตร ถ้ำที่หนึ่งสูงประมาณ ๓.๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๘ เมตร ยาวประมาณ ๑๒ เมตร ถ้ำที่สองความสูงและความยาวเท่ากันกับถ้ำที่หนึ่ง ตั้งอยู่ติดกับพระพุทธรูปบาทบัวบก ภายในผนังถ้ำเขียนเป็นรูปลายเรขาคณิตและรูปสัตว์ เขียนด้วยสีแดง คล้ายสีเลือดหมู

๓. ถ้ำม่ม ถ้ำนี้ตั้งอยู่บนภูเก้า ในเขตตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี เป็นถ้ำลึก วัดจากระดับถ้ำถึงภาพจำหลักประมาณ ๓.๕๐ เมตร ลึกประมาณ ๑๒ เมตร ยาวประมาณ ๒๒ เมตร ภายในถ้ำมีภาพสลักบนฝาผนังถ้ำเป็นร่องลึก บางตอนเป็นรูปลายเรขาคณิต บางภาพเป็นรูปคล้ายขวานสำริด ภายในถ้ำปรากฏพบเศษหม้อเศษไหและกระดูกหรือซากชีวิต (Fossils) ด้วย การเดินทางไปถึงถ้ำม่มต้องติดต่อกำนันตำบลโนนสังช่วยหาผู้นำทางให้ จากที่ว่าการอำเภอโนนสังถึงถ้ำม่ม ต้องเดินทางด้วยเท้าประมาณ ๓ ชั่วโมงจึงถึง.

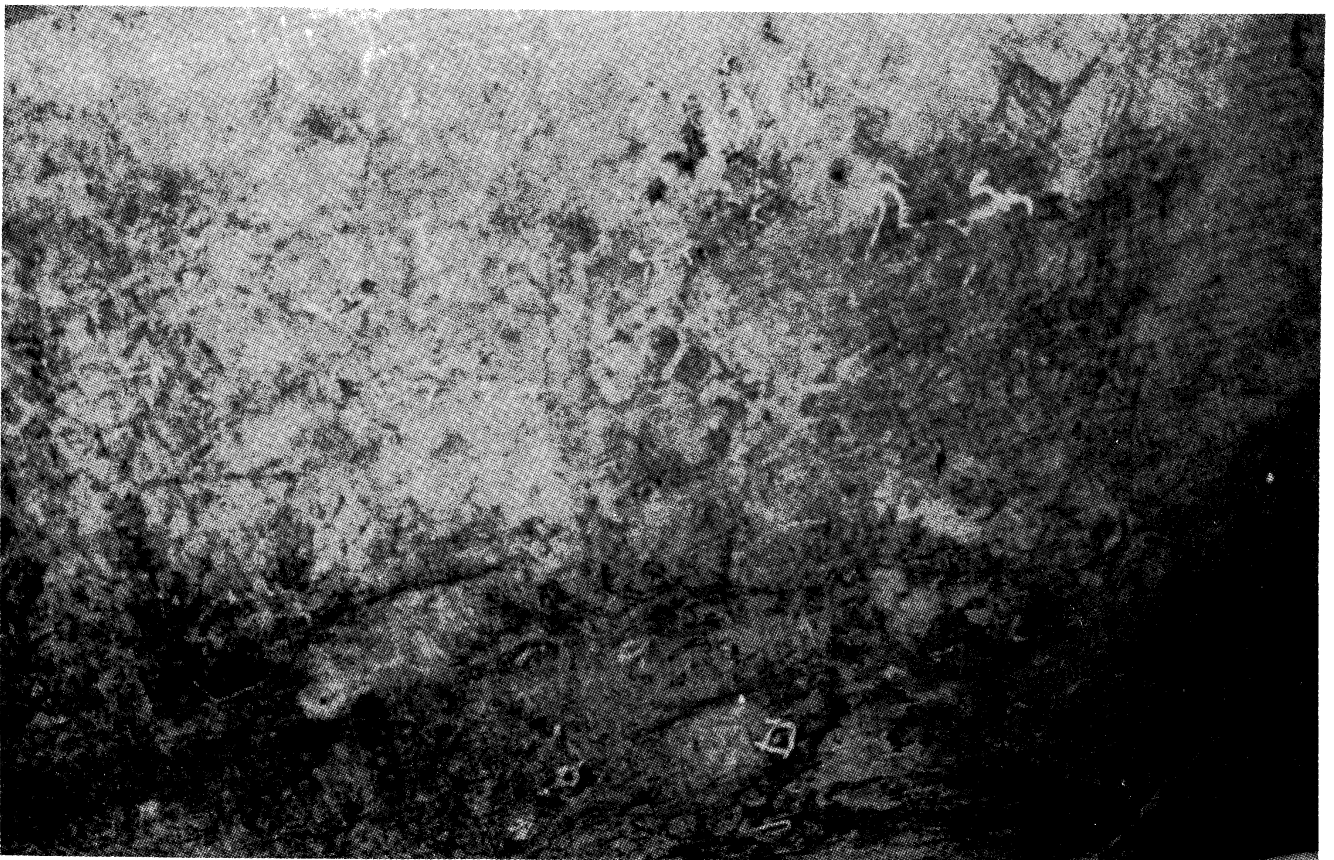
รูปที่ ๕ หลับหินที่โนนสาวเอ้ มีภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

รูปที่ ๑๐ ภาพถ่ายรูปเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์โนนสาวเอ้

รูปที่ ๑๑ ภาพถ่ายรูปเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์โนนสาวเอ้

รูปที่ ๑๒ ภาพถ่ายรูปเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์โนนสาวเอ้

จังหวัดสกลนคร

จังหวัดสกลนคร เป็นเมืองเก่าเมืองหนึ่งสมัยขอมเรืองอำนาจ เป็นเมืองเสียบึง สะสมอาวุธ เดิมชื่อเมือง *หนองหานหลวง* ขุนจอมราชบุตรเจ้าเมืองอินทปัตถมหานครได้สร้างขึ้น แต่ประวัติอีกแห่งหนึ่งกล่าวว่า ในสมัยอดีตมีนิทานซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โคตม ได้ทรงตรัสเทศนาไว้ในอุรังคนิทานพระธาตุพนมว่า พระยาอินทปัตถนครเป็นหัวหน้า (มาจากเขมร) ได้พาครอบครัวบ่าวไพร่มาสร้างเมืองขึ้นที่ริมหนองหานหลวงตรงท่านางอาบ (ขณะนี้อยู่ที่ท่าศาลา ตำบลนาแก้ว อำเภอเมืองสกลนคร) ขุนขอมได้เป็นเจ้าเมืองต่อ ๆ มา จนถึงเจ้าผู้ครองเมืองชื่อว่า “พระยาสุวรรณพิงคาระ” มีชายาชื่อว่า “นางนารายณ์เจงเวง” ต่อมาเมืองหนองหานหลวงเกิดฝนแล้ง การทำนาและการทำมาหากินของราษฎรอดคัต พวกเจ้าเมืองเขมรที่ปกครอง จึงพากันอพยพกลับเมืองหนองหานหลวง จึงเป็นเมืองร้าง แต่จะร้างเมื่อใดไม่ปรากฏ สันนิษฐานว่า คงร้างในคราวที่ขอมเสื่อมอำนาจลง โดยไทยมีอำนาจแทนในแคว้นนี้

ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งอุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์ มาเป็นเจ้าเมือง พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระธานี แล้วเปลี่ยนนามเมืองใหม่ว่า “เมืองสกลทวาปี” พระธานีได้ครองเมืองสกลทวาปีขึ้นต่อประเทศไทยมาเป็นเวลานาน

ครั้นถึงปีกุน จุลศักราช ๑๑๖๙ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๙๐ เจ้านุวงศ์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ ได้คิดขบถต่อกรุงเทพพระมหานคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้แม่ทัพนายกองยกทัพไปปราบขบถที่เมืองเวียงจันทน์ แม่ทัพได้มาตรวจราชการที่เมืองสกลทวาปี เจ้าเมืองกรมการไม่ได้เตรียมกำลังทหารและกระสุนดินดำไว้ตามคำสั่ง แม่ทัพจึงสั่งให้เอาเจ้าเมือง ชื่อ พระธานี ไปประหารชีวิตเสีย แล้วจึงกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองสกลทวาปีไปอยู่เมืองกบิลจันทคาม เมืองสกลทวาปีจึงเป็นเมืองร้างอีกวาระหนึ่ง

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๐ ราชวงศ์คำ อุปฮาดเมืองมหาไชย (ซึ่งในสมัยนั้นเป็นราชอาณาจักรไทย) ได้รับแต่งตั้งเป็น พระยาประจันตประเทศธานี ครองเมืองสกลทวาปี และในปีนี้ ทรง

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนนามเมืองสกลทวาปี เป็น **เมืองสกลนคร** ได้ครองเมืองอยู่ ๓๙ ปี อยู่ในตำแหน่งอุปฮาดเสีย ๒๐ ปี ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ รวมอายุได้ ๙๖ ปี นับว่าเป็นเจ้าเมืองคนที่ ๑

พ.ศ. ๒๔๒๑ ราชวงศ์ปิต บุตอุปฮาดเจ้าเมืองมหาไชยคนต่อมา ท้าวชัยคำฟองได้ลงไปกรุงเทพฯ ได้รับพระมหากรุณาแต่งตั้งเป็น พระยาประจันตประเทศธานี เจ้าเมืองคนที่ ๒ อยู่ในราชการ ๘ ปี ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

พ.ศ. ๒๔๔๒ อุปฮาดโง่นคำ เป็นเจ้าเมืองแทน ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งเป็นพระยาประจันตประเทศธานี เป็นต้นสกุล พรหมสาขา ณ สกลนคร ได้รับราชการมีเงินเดือนตลอดชีวิต เดือนละ ๒๕๐ บาท ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ รวมอายุได้ ๘๖ ปี อยู่ในราชการ ๓๗ ปี

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ ตรงกับ ร.ศ. ๑๒๖ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงแก้ไขการปกครองหัวเมืองในมณฑลอุดร คือ ให้รวมเมือง กุมทวาไสย (อำเภอหนองบัวลำภู) เมืองกุมภวาปี หนองหาน บ้านหมากแข้ง ตั้งขึ้นเป็นเมืองอุดรธานี และเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลอุดรธานี และมีเมืองอื่นๆ อีก คือ สกลนคร นครพนม หนองคาย ขอนแก่น เลย รวมกัน เรียกว่า มณฑลอุดร โดยมีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการปกครองต่อมาจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ถูกยุบโดย พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน แต่ละจังหวัดมีผู้ว่าราชการปกครองโดยสิทธิ์ขาด

พ.ศ. ๒๔๙๔ จังหวัดที่เคยเป็นมณฑลอุดร และมณฑลร้อยเอ็ดเดิม ได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้งขึ้นเป็นภาค ๔ มีผู้ว่าราชการภาคเป็นผู้รับผิดชอบ

พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกภาค และให้แต่ละจังหวัดปกครองตนเอง โดยมีผู้ว่าราชการเป็นผู้รับผิดชอบ ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

รายนามผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสกลนคร

๑. พระยาประจันตประเทศธานี
๒. พระพิชัยสิทธิกรรม

๓. พระเลิศแหล่งหล่ม	๑ เม.ย. ๒๔๕๑ — ๓๑ มี.ค. ๒๔๕๔
๔. พระยาสกลกิจวิจารณ์	๑ เม.ย. ๒๔๕๕ — ๑ ก.ย. ๒๔๗๑
๕. พระยานุบาลสกลเขต	๘ ก.ย. ๒๔๗๑ — ๓๑ มี.ค. ๒๔๗๓
๖. พ.ท. พระณรงค์ฤทธิ์	๑ เม.ย. ๒๔๗๓ — ๒๖ ก.พ. ๒๔๗๔
๗. พระตราขบุรีศรีสมุทรเขต	๑ มี.ค. ๒๔๗๔ — ๒๘ ก.พ. ๒๔๗๖
๘. หลวงบริบาลนิคมเขต	๑๔ มี.ค. ๒๔๗๖ — ๓๑ มี.ค. ๒๔๗๘
๙. พ.ต.ท. หลวงไกรกลางณรงค์	๑ เม.ย. ๒๔๗๘ — ๑๑ พ.ค. ๒๔๘๐
๑๐. หลวงเกษมประศาสน์	๑๒ พ.ค. ๒๔๘๐ — ๑ ส.ค. ๒๔๘๑
๑๑. พระบรรณศาสน์สาร	๒ ส.ค. ๒๔๘๑ — ๓๑ ม.ค. ๒๔๘๒
๑๒. นายสุข ฉายาขวลิศ	๑ มี.ค. ๒๔๘๒ — ๓๐ เม.ย. ๒๔๘๔
๑๓. ขุนสุภกิจวิเลขการ	๑ มิ.ย. ๒๔๘๔ — ๓๑ พ.ค. ๒๔๘๗
๑๔. นายเต็ม ศิลปี	๑ ม.ค. ๒๔๘๘ — ๓๐ ก.ย. ๒๔๘๙
๑๕. พ.ต.ท. หลวงนเรนทรเสนี	๑ ธ.ค. ๒๔๘๙ — ๓๑ ต.ค. ๒๔๙๐
๑๖. นายชู สุกนธมัต	๒๔ พ.ย. ๒๔๙๐ — ๑๕ ธ.ค. ๒๔๙๐
๑๗. นายเพชร บุรณะศิริ	๒๓ ธ.ค. ๒๔๙๐ — ๒ ก.ย. ๒๔๙๓
๑๘. พ.ต.อ. เสนาะศักดิ์ ศิวสกุล	๔ ก.ย. ๒๔๙๓ — ๒๓ ต.ค. ๒๔๙๕
๑๙. พ.ต.อ. เนือง รวยะนาค	๔ พ.ย. ๒๔๙๕ — ๒๒ พ.ค. ๒๕๐๐
๒๐. พ.ต.อ. นรินทร์ ชัยนาม	๒๓ พ.ค. ๒๕๐๐ — ๘ ม.ค. ๒๕๐๓
๒๑. นายเที่ยง เฉลิมช่วง	๙ ม.ค. ๒๕๐๓ — ๒ ม.ค. ๒๕๐๕
๒๒. นายสุพัฒน์ วงศ์วัฒนะ	๓ ม.ค. ๒๕๐๕ — ๑ พ.ย. ๒๕๐๖
๒๓. นายโบแดง จันทเสน	๖ ธ.ค. ๒๕๐๖ — ๓๐ ก.ย. ๒๕๑๑
๒๔. นายจรูญ โลกะกะสิน	๑ ต.ค. ๒๕๑๑ — ๓๐ ก.ย. ๒๕๑๔
๒๕. นายสอน สุทธิสาร	๑ ต.ค. ๒๕๑๔ — ปัจจุบัน

เชื้อชาติของประชาชน

ชาวสกลนครประกอบไปด้วย

๑. พวกที่อพยพมาจากเมืองมหาไชย ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พวกนี้ได้อพยพมาอยู่ในจังหวัดนี้เป็นคนแรก คนพวกนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากพระมหากษัตริย์ไทยได้เป็นพระยาประจันตประเทศธานี มีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสกลนครเป็นลำดับมาถึง ๓ ท่าน
๒. พวกที่อพยพมาจากจังหวัดกาฬสินธุ์ พวกนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาเทพธานี มีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสกลนคร
๓. พวกภูไท ได้อพยพจากเมืองเว เมืองวัง ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พวกนี้อยู่เชิงเขาในท้องที่อำเภอเมืองสกลนคร อำเภอพรรณานิคม และอำเภอวาริชภูมิ
๔. พวกโซ่ พระยาประจันตประเทศธานี ได้พยายามเกลี้ยกล่อมพวกโซ่ซึ่งอยู่ทางฝั่งซ้ายใกล้เมืองมหาไชย ให้อพยพเข้ามาตั้งหลักฐานอยู่ที่เมืองโพธิ์ไพศาล เมืองกุสุมาลย์ ปัจจุบันเป็นกิ่งอำเภอกุสุมาลย์
๕. พวกญวน (ไม่ใช่ญวนอพยพ) พวกนี้ได้อพยพมาจากเมืองเว เข้ามาตั้งหลักฐานอยู่ในจังหวัดหลายครอบครัว เวลานั้นกลายเป็นไทยไป และเป็นผู้ขยันขันแข็งมีหลักทรัพย์มาก มีอิทธิพลในทางการเงินและรับราชการหลายคน

ภูมิศาสตร์

๑. ที่ตั้งในปัจจุบัน จังหวัดสกลนคร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของนครหลวงฯ ห่างจากนครหลวงฯ โดยทางรถยนต์ประมาณ ๗๕๐ กม. โดยทางรถไฟ ๗๓๙ กม. และห่างจากแม่น้ำโขงตรงที่ตั้งจังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นเส้นพรมแดนประเทศไทยกับประเทศลาว ประมาณ ๙๐ กม. มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จดเขตอำเภอบึงกาฬ อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย และอำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม มีลำน้ำสงครามกั้นเป็นเขตแดน

ทิศใต้ จดเขตอำเภอภูจินารายณ์ อำเภอเมืองกาฬสินธุ์ และอำเภอสหัสขันธ์
จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทิวเขาภูพานกันเป็นเขตแดน

ทิศตะวันออก จดอำเภอศรีสงคราม อำเภอเมืองนครพนม และอำเภอนาแก จังหวัด
นครพนม

ทิศตะวันตก จดอำเภอหนองหาน อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี มีลำน้ำสงครามกันเป็น
เขตแดน

จังหวัดสกลนคร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๙,๕๓๙,๐๔๗ ตารางกิโลเมตร (ประมาณ
๕,๙๖๑,๙๐๔,๓๗๕ ไร่) เป็นเนื้อที่นาดีครองทั้งจังหวัด ๑,๐๐๙,๔๙๕ ไร่ เนื้อที่นาเก็บเกี่ยว
๙๗๑,๒๘๗ ไร่ เนื้อที่ป่าและภูเขา ๔,๗๗๖,๘๗๕ ไร่ เป็นหนองบึงประมาณ ๕๒,๐๐๙ ไร่ นอก
จากนี้เป็นที่บ้านและสวน

๒. ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๑๗๒ เมตร ด้านเหนือ
พื้นที่เป็นที่ราบสูง ส่วนมากเป็นดินปนทรายและหิน มีป่าไม้และดงดิบ ทางด้านทิศใต้เป็นที่ราบสูง
ซึ่งอยู่ใต้เชิงเขา มีลำห้วย ลำธาร ซึ่งเกิดจากภูเขา ดินอุดม มีป่าไม้ เป็นทำเลเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ มี
สัตว์ป่าแทบทุกชนิด เป็นต้นน้ำและลำห้วยหลายสาย พื้นที่ตอนกลางเป็นที่ราบต่ำเหมาะแก่การทำนา
โดยเฉพาะท้องที่อำเภอเมืองสกลนคร มีหนองใหญ่ประจวบทะเลสาบ และมีน้ำตลอดปีชื่อ “หนองหาน”
ซึ่งใหญ่เป็นที่ ๓ ของประเทศ มีอาณาเขตกว้าง ๑๒ กม. ยาว ๒๐ กม. ระดับน้ำลึกตั้งแต่ ๓—๖ เมตร
มีเกาะดอนอีกหลายเกาะ เช่น ดอนสวรรค์ ซึ่งเป็นดอนใหญ่ที่สุด ดอนอื่นๆ ที่รองลงไปก็มี ดอน
สะคาม ดอนสะทุง ดอนสวนหมาก ดอนทรายพอ ดอนหวาย ดอนลังกา ดอนยานาง ดอนตาล
ดอนแขง ดอนจาน ดอนโพธิ์สามต้น เป็นต้น หนองหานนี้เป็นที่รวมของลำห้วยต่างๆ หลายสาย
และเป็นต้นลำน้ำก่ำซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ด้านตะวันออกและ
ด้านตะวันตก เป็นที่ราบต่ำไม่เรียบโดยมาก อยู่ติดกับที่ราบสูง เป็นดินร่วนปนทรายและดินเหนียว
ลักษณะทั่วไป ภูมิประเทศจังหวัดนี้เหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์

๓. ลำน้ำสำคัญในจังหวัดสกลนคร มีลำน้ำและลำห้วยเกิดจากทิวเขาภูพาน ดังนี้

๓.๑ ลำน้ำสงคราม อยู่ในท้องที่อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอวานรนิวาส ไหลลงสู่แม่น้ำโขง

๓.๒ ลำห้วยพุง อยู่ในท้องที่อำเภอเมืองสกลนคร ไหลลงสู่หนองหาน

๓.๓ ลำห้วยอุ้น อยู่ในท้องที่อำเภอพรรณานิคม ไหลลงสู่ลำน้ำสงคราม

๓.๔ ลำห้วยปลาหาง อยู่ในท้องที่อำเภวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม ไหลลงสู่ลำน้ำสงคราม

๓.๕ ลำห้วยยาม อยู่ในท้องที่อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอพรรณานิคม และอำเภอวานรนิวาส ไหลลงสู่ลำน้ำสงคราม

๓.๖ ลำน้ำก่ำ เกิดจากหนองหาร ในท้องที่อำเภอเมืองสกลนคร ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ลำน้ำและห้วยแต่ละสายมีความสำคัญต่อการอาชีพของประชาชนในจังหวัดนี้เป็นอย่างมาก ประชาชนได้อาศัยน้ำทำการเพาะปลูกโดยเฉพาะการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในจังหวัดนี้ นอกจากนี้ ยังอาศัยเป็นที่จับปลา อาศัยน้ำใช้สอยและอาบกินสำหรับคนและสัตว์เลี้ยง ตามบริเวณลุ่มน้ำเหล่านี้ไหลผ่าน

๔. ภูเขาใหญ่ ท้องที่จังหวัดสกลนครไม่มีภูเขาใหญ่ มีแต่ภูเขขนาดกลางลูกหนึ่ง เป็นเทือกเขายาวตลอดเขตจังหวัด คือ เทือกเขาภูพาน ต่อมาจากท้องที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เข้าเขตจังหวัดสกลนครที่อำเภอสว่างแดนดิน ผ่านท้องที่อำเภวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมืองสกลนคร และเลยไปเข้าเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม เป็นทิวเขาที่สวยงามแห่งหนึ่ง มีป่าไม้ขึ้นหนาแน่นมาก อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัด และเป็นเทือกเขาที่กั้นเขตระหว่างจังหวัดสกลนครกับจังหวัดกาฬสินธุ์ เขาลูกนี้อยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดประมาณ ๑๒ กม.

๕. ทรัพยากรธรรมชาติ ที่นับว่าสำคัญคือป่าไม้ มีเนื้อที่ถึง ๔,๗๗๖,๘๗๕ ไร่ มีไม้ขึ้นอยู่เกือบทุกชนิด ที่สำคัญ เช่น ไม้พลวง เต็ง รัง ยาง ตะเคียน ประดู่ พยอม และอื่น ๆ ถัดลงมาก็มีของป่าที่เกิดจากธรรมชาติในป่าเขา เช่น หวาย ชัน สีสียด ส่วนแร่มิมีเกลือสินเธาว์ แร่อื่น ๆ นั้น หากได้มีการสำรวจและวิจัยตามหลักวิชาแล้วเข้าใจว่าคงมีอยู่ไม่น้อย สำหรับแรงน้ำตกในท้องที่จังหวัดสกลนคร ไม่มีที่ใหญ่มากโต คงมีขนาดเล็กตามเทือกเขาในฤดูฝนเท่านั้น

การปกครอง

จังหวัดสกลนคร แบ่งการปกครองออกเป็น ๙ อำเภอ ๑ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองสกลนคร
 ๒. อำเภอกุสุมาลย์
 ๓. อำเภอกุดบาก
 ๔. อำเภอพรรณานิคม
 ๕. อำเภอพังโคน
 ๖. อำเภอวาริชภูมิ
 ๗. อำเภอสว่างแดนดิน
 ๘. อำเภออากาศอำนวย
 ๙. อำเภอวานรนิวาส
- กิ่งอำเภอบ้านม่วง

ประชากร

จังหวัดสกลนครมีประชากรทั้งสิ้น ๕๘๖,๗๒๕ คน เป็นชาย ๒๙๙,๒๕๓ คน หญิง ๒๘๗,๔๗๒ คน (สถิติปี ๒๕๑๓)

โบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดสกลนคร

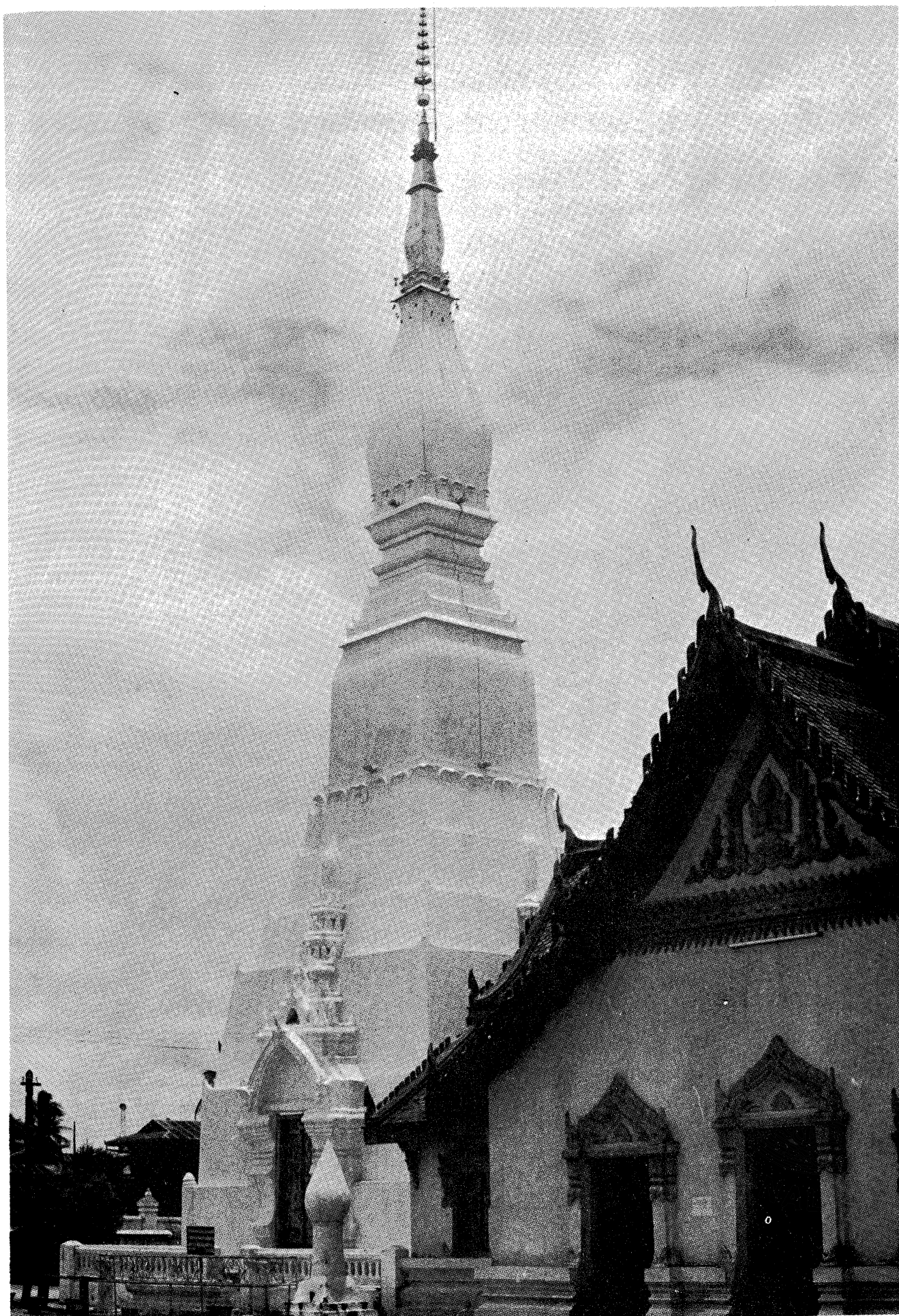
เมืองสกลนคร เป็นเมืองโบราณ คงตั้งขึ้นในสมัยที่ขอมเป็นใหญ่ ยังปรากฏซากโบราณสถานฝีมือขอมเหลืออยู่หลายแห่ง มีตำนานกล่าวว่าเดิมมีโอรสเจ้ากรุงอินทปัต (ขอม) องค์หนึ่งชื่อ ขุนขอม พาบวิวารมาสร้างเมืองอยู่ที่หนองหานซึ่งเป็นหนองน้ำใหญ่ แต่คงขึ้นอยู่แก่เมืองอินทปัต ขุนขอมมีโอรสองค์หนึ่งชื่อสุระอุทก ได้เป็นเจ้าเมืองต่อขุนขอม เจ้าสุระอุทกมีโอรส ๒ องค์ ชื่อ ปิงคละองค์หนึ่ง ชื่อคำแดงองค์หนึ่ง ต่อมาเกิดทำสงครามขึ้นกับพระยานาคชื่อธนามูล พระยานาคบันดาลให้เมืองเจ้าสุระอุทกจมลง เกิดน้ำท่วมใหญ่ เจ้าสุระอุทกจมน้ำตาย เจ้าปิงคละและเจ้า

คำแดงหนีไปพักอยู่ทางทิศใต้หนองหาน จึงไปตรวจหาที่สร้างเมืองใหม่ พบทำเลดีที่คุนน้ำรอดเชิงชุม จึงสร้างเมืองลงในที่นั้น ให้ชื่อว่าเมืองหนองหานตามเดิม แล้วตั้งการอภิเษกเป็นเจ้าเมือง มีนามว่า พระยาสุวรรณบึงคละ มีมเหสีชื่อนางนารายณ์เจงเวง พระยาสุวรรณบึงคละได้สร้างพระเจดีย์สวมรอย พระพุทธรูป ๔ รอยลงไว้ที่คุนน้ำรอดเชิงชุม (คือวัดธาตุศาสนาราม ในเมืองสกลนคร) นางนารายณ์เจงเวงได้สร้างพระธาตุนาเวง (พระธาตุนารายณ์เจงเวง) ไว้ที่สวนนอกเมือง เมื่อพระยาสุวรรณบึงคละถึงแก่กรรมแล้ว ก็มีผู้ปกครองต่อมา ภายหลังครั้งหนึ่งเกิดฝนแล้งไป ๗ ปี ราษฎรอดอยากพากันทิ้งเมืองอพยพไปอยู่ประเทศเขมร เมืองหนองหานร้างอยู่นาน จนราษฎรที่ยังอยู่ในเมืองนั้นไม่เรียกว่าเมือง เรียกกันแต่ว่า บ้านธาตุเชิงชุม

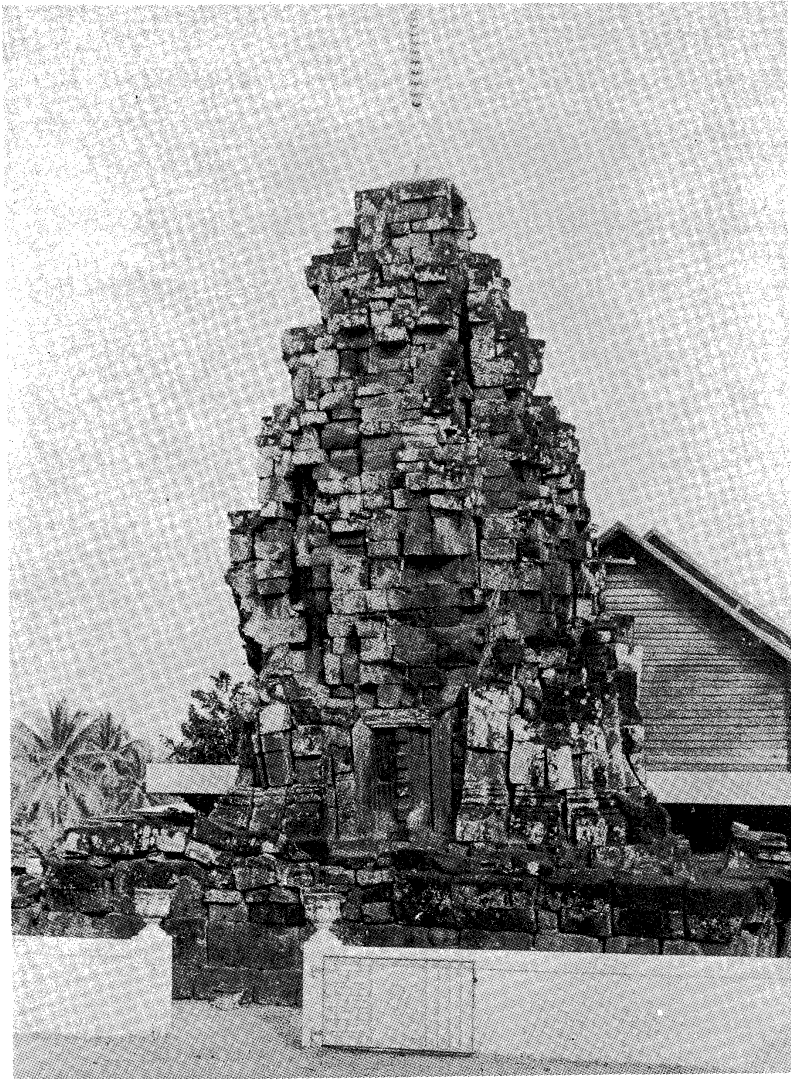
ต่อมาภายหลังในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ จะเป็นรัชกาลไหนไม่ปรากฏ โปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์มารักษาบ้านธาตุเชิงชุมอยู่หลายปี จนมีราษฎรมาตั้งบ้านเรือนอยู่มากขึ้น จึงทรงตั้งอุปฮาดเมืองกาฬสินธุ์เป็น พระธานี เจ้าเมืองหนองหาน เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสกลทวาปี ถึง พ.ศ. ๒๓๘๑ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นสกลนคร

พระธาตุเชิงชุม พระธาตุเชิงชุมตั้งอยู่ในตัวเมืองสกลนคร องค์พระธาตุปัจจุบันเป็นเจดีย์อิฐสร้างตามแบบพื้นเมืองคล้ายพระธาตุพนม ก่อสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา สูงประมาณ ๒๕ เมตร ภายในมีพระปรารักษ์ขอมขนาดเล็กตั้งอยู่ พระปรารักษ์องค์นี้ก่อด้วยศิลาแลง มีจารึกภาษาขอมอยู่บนหลังประตูด้านขวา ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าพระปรารักษ์ขอมองค์นี้ ก่อสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ น่าเสียดายที่ไม่มีลวดลายเครื่องตกแต่งอย่างใดเลย และต่อมาในสมัยอยุธยาจึงได้สร้างพระเจดีย์แบบพื้นเมืองครอบลงไว้อีกชั้นหนึ่ง ทางทิศตะวันออกคือด้านหน้า มีวิหารสร้างอยู่ชิดกับเจดีย์ แต่ยังคงมีประตูอยู่ด้านหลังพระประธาน สามารถเดินเข้าไปภายในเจดีย์ได้

พระธาตุนารายณ์เจงเวง ได้กล่าวถึงตำนานมาข้างต้นแล้ว ฉะนั้น ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะทางด้านโบราณคดีเท่านั้น พระธาตุนารายณ์เจงเวงเป็นปรารักษ์ขอมก่อด้วยศิลาทราย ถ้านำไปเปรียบเทียบกับศิลปขอมในประเทศกัมพูชา ก็อาจกล่าวได้ว่าอยู่ในปลายศิลปขอมแบบบาปวน ราวระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ – ๑๖๕๐ คือ ก่อนปราสาทนครวัดเล็กน้อย พระธาตุนารายณ์เจงเวงเป็นปรารักษ์ขอมที่น่าชม มีขนาดเล็ก และมีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๙.๔๐ x ๙.๔๐ เมตร แต่มีมุขยื่นออกมา

รูปที่ ๑ พระธาตุเชิงชุม อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

รูปที่ ๒

พระธาตุนารายณ์เจงเวง
อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร

รูปที่ ๓ เป็นภาพพระนารายณ์บรรทมสินธุ์

ข้างหน้าทางทิศตะวันออก ทับหลังทางทิศตะวันออกเป็นรูปพระกฤษณะกำลังทรงประลองกำลัง และ
หน้าบันด้านบนเป็นรูปพระศิวนาฏราช หรือพระอิศวรกำลังทรงพ้อนรำ มีเทวดานั่งประนมมือเป็น
แถวอยู่เบื้องล่าง ในแถวนี้มีรูปพระคเณศ ซึ่งมีเศียรเป็นช้างรวมอยู่ด้วยทางด้านขวามือ ทับหลัง
ทิศตะวันออกสลักเป็นภาพพระกฤษณะกำลังทรงประลองกำลังเช่นเดียวกัน ผ้าทรงซึ่งเป็นผ้าโจง-
กระเบนสั้นจีบเป็นริ้วชักชายออกมามากเหนือบันเอด้านขวา แสดงให้เห็นว่าอยู่ตอนปลายศิลปขอม
แบบบาปวน ราวระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ — ๑๖๕๐ ดังกล่าวมาแล้ว หน้าบันด้านบนสลักเป็นภาพ
พระนารายณ์บรรทมสินธุ์ แต่น่าเสียดายที่ชำรุดไปมาก กรอบของหน้าบันสลักเป็นรูปนาคที่ยังไม่มี
รัศมี และมีลำตัวเกลี้ยงคล้ายงูจริงๆ ซึ่งอยู่ในปลายศิลปแบบบาปวนเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ประติ-
มากรรมซึ่งมีอยู่ทั้งสามด้านก็แสดงให้เห็นว่าอยู่ในสมัยเดียวกันด้วย เพราะบานประติมาแต่ละบานสลัก
เลียนแบบเครื่องไม้ ในขณะเดียวกันแผ่นกลางบานประตูมีขนาดเล็กกลอง มีกรอบเล็กๆ ล้อมรอบหลาย
กรอบ แต่ก็ยังไม่เล็กเท่ากับที่ปราสาทนครวัดหรือปราสาทบายนอันอยู่ในปลายศิลปขอม

สรุปแล้วพระธาตุนารายณ์เจงเวงคงสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่นับถือพระ-
อิศวรเป็นใหญ่ ราวระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ — ๑๖๕๐ และอาจจัดเป็นปราสาทขอมในสมัยนั้นที่งาม
ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย เศษศิลปต่างๆ ที่ทางวัดได้รวบรวมไว้ทางทิศเหนือของพระธาตุก็แสดงให้เห็น
จากลวดลายที่สลักว่าอยู่ในสมัยนี้เช่นเดียวกันด้วย

งานเทศกาลประจำปีของพระธาตุทั้ง ๒ แห่ง

๑. พระธาตุเชิงชุม เริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๙ ค่ำ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ทุกปี (กำหนด
การตามจันทรคติ)

๒. พระธาตุนารายณ์เจงเวง เริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ทุกปี
(กำหนดการตามจันทรคติ)

จังหวัดนครพนม

จังหวัดนครพนม เป็นที่ตั้งของเมืองเก่า ๆ หลายเมือง เช่น เมืองมุกดาหาร เมืองปลาปาก เคยเป็นเมืองของพวกเงี้ยว หรือลัวะ และพวกขอมมีอำนาจปกครองสืบต่อมา ภายหลังเจ้ากินรีได้ตั้งเมืองมุกดาหารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๓ ส่วนปลาปากพวก “กะเลิง” ได้ตั้งเป็นเมืองเมื่อสมัยพระยาภูแก้ว อำเภอกำแพงแสน เดิมพวกขอมมีท้าวหม้อขาวหงสาวดีเป็นหัวหน้าได้ตั้งเมือง “ไชยสุทริยุมบุรี” เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑ ขึ้นกับกรุงเวียงจันทน์ เมืองเว้หรือเรณูนคร ตั้งราว พ.ศ. ๒๓๓๑ เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรโคตรบูรซึ่งตั้งเดิมทีเดียวมีเมืองหลวงอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง

เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในเขตนครพนมได้เข้ามารวมอยู่ในอาณาจักรสยามสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งพระราชวงศ์จักรี

พ.ศ. ๒๔๓๔ เมืองนครพนม เมืองท่าอุเทน เมืองมุกดาหาร เมืองไชยบุรี และเมืองจันทวาที่ขึ้นในปกครองรวมเป็นบริเวณมีข้าหลวงบริเวณปกครอง พ.ศ. ๒๔๕๗ ยุบเมืองมุกดาหาร เมืองท่าอุเทน เมืองไชยบุรี เป็นอำเภอขึ้นกับจังหวัดนครพนม ส่วนเมืองจันทวา เช่น เมืองรามราช เมืองอาจสามารถ เมืองหนองสูง เมืองพาลูกาการภูมิ เมืองอากาศอำนวย ยุบลงเป็นตำบล

ภูมิศาสตร์

ที่ตั้งในปัจจุบัน เขต และขนาด

จังหวัดนครพนม ตั้งอยู่เส้นรุ้งที่ ๑๖° และ ๑๗° เส้นแวงที่ ๑๐๔° — ๑๐๕° อยู่ห่างจากนครหลวงฯ ๗๓๔ กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้เวียดนามเหนือที่สุดของประเทศไทย คือ พรหมแดนส่วนใหญ่ตามความยาวของจังหวัด อยู่ห่างจากเวียดนามเหนือประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร โดยมีประเทศลาวซึ่งมีลักษณะยาวเล็กคั่นอยู่ จังหวัดนครพนมมีความยาวจากเหนือไปใต้ประมาณ ๒๐๐

กิโลเมตร และกว้างระหว่าง ๓๕ – ๘๐ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด ๙,๗๔๙,๔๓๙ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ของจังหวัดนี้อยู่ในอันดับที่ ๑๙ ของประเทศไทย และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้คือ

ทิศใต้ จดอำเภอชานุมาน อำเภอเลิงนกทา จังหวัดอุบลราชธานี และจดอำเภอ โพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศเหนือ จดอำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย

ทิศตะวันออก จดลำแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับฝั่งลาว

ทิศตะวันตก จดอำเภอเมืองสกลนคร อำเภовานรนิวาส อำเภออากาศอำนวย จังหวัด สกลนคร และจดอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

ลักษณะภูมิประเทศ

มีเนื้อที่ยาวตามฝั่งแม่น้ำโขง เป็นที่ราบสูง สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๑๕๐ เมตร ทาง ด้านใต้ คืออำเภอมุกดาหาร อำเภอนาแก และอำเภอกำชะอี มีป่าและภูเขามาก มีที่ราบตามฝั่ง แม่น้ำฮุน แม่น้ำสงคราม และลำน้ำก่ำ นอกจากนี้มีลำห้วยหลายสายไหลผ่านที่ราบสูงลงสู่แม่น้ำโขง

ดินฟ้าอากาศ ฤดูกาล

จังหวัดนครพนมในหน้าร้อนอากาศร้อนเท่า ๆ กับภาคกลาง หน้าฝนฝนตกชุกเท่า ๆ กับบาง จังหวัดในภาคใต้ แต่มีระยะเวลาที่ฝนตกน้อยกว่า คือเฉลี่ยแล้วราว ๑๓๕ วัน แต่ภาคใต้ประมาณ ๒๐๐ วัน ในฤดูหนาวส่วนมากอุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ ๑๐ องศาเซนติเกรด ระยะเวลาที่อากาศ หนาวจัด คือระหว่างเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ มีลมหนาวพัดแรงทำให้ผิวหนังแห้งและตก สะเก็ดได้

ลำน้ำสำคัญ

แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำใหญ่มีความลึกและยาวมาก เส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศไทย กับประเทศลาว ถือร่องน้ำลึกเป็นเส้นกั้นเขตแดน

แม่น้ำสงคราม ตั้งต้นที่อำเภอหนองหาน จ. อุดรธานี ไหลผ่านท้องที่อำเภอวานรนิวาส จ. สกลนคร ผ่านอำเภอสรีสงคราม จ. นครพนม ลงสู่แม่น้ำโขง ยาวประมาณ ๕๒๐ กิโลเมตร กว้าง ๑๕๐ เมตร ลำน้ำสายนี้ใช้เป็นทางสัญจรไปมาได้ตลอดปี

ลำน้ำยาม ยาวประมาณ ๑๔ กิโลเมตร กว้าง ๑๒ เมตร ต้นน้ำอยู่ที่อำเภอวานรนิวาส จ. สกลนคร ไหลผ่านท้องที่อำเภอสรีสงคราม จ. นครพนม ไหลลงสู่ลำน้ำสงครามที่บ้านปากยาม ตำบลสามผง อำเภอสรีสงคราม ใช้สัญจรไปมาได้เฉพาะฤดูฝน

ลำน้ำก่ำ ต้นน้ำไหลมาจากหนองหาน จ. สกลนคร และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ตำบลน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม

ลำน้ำอูน เป็นเส้นแบ่งเขตแดนอำเภอท่าอุเทน และอำเภอสรีสงครามที่บ้านอูนยางคำ ตำบลบ้านค้อ อำเภอท่าอุเทน หน้าฝนมีน้ำมากจนล้นฝั่ง พอหน้าแล้งน้ำลด แต่ก็ยังมีพอเหลือให้ราษฎรทำมาหากินได้บ้างแต่ไม่มากนัก

ภูเขาใหญ่

เทือกเขาภูพาน เป็นภูเขาที่มีความยาวและใหญ่มากเทือกหนึ่ง เต็มไปด้วยป่าไม้นานาชนิด เริ่มต้นตั้งแต่อำเภอมุกดาหาร ผ่านอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม อำเภอลาดบัวขาว จังหวัดกาฬสินธุ์ จดเข้าจังหวัดเลย นอกจากนั้นก็เป็นภูเขาเล็กๆ เช่น เขาสิริฐาน เขาแม่นางมอญ เขาผักกูด เขาเขียว ภูผาซัน

การปกครอง

จังหวัดนครพนมแบ่งการปกครองออกเป็น ๙ อำเภอ และ ๓ กิ่งอำเภอ มีดังนี้ คือ

๑. อำเภอเมืองนครพนม แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๓ ตำบล และ ๑๐๖ หมู่บ้าน มีเทศบาลเมือง ๑ เทศบาล

๒. อำเภอมุกดาหาร แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๔ ตำบล และ ๑๗๔ หมู่บ้าน มี
สุขาภิบาล ๑ แห่ง

๓. อำเภอธาตุพนม แบ่งการปกครองออกเป็น ๘ ตำบล และ ๙๓ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล
๑ แห่ง

๔. อำเภอศรีสงคราม แบ่งการปกครองออกเป็น ๘ ตำบล และ ๘๑ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล
๒ แห่ง

๕. อำเภอนาแก แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๑ ตำบล ๑๑๕ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล ๑ แห่ง

๖. อำเภอท่าอุเทน แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๐ ตำบล ๑๑๗ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล ๑ แห่ง

๗. อำเภอกำแพงแสน แบ่งการปกครองออกเป็น ๘ ตำบล ๘๕ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล ๑ แห่ง

๘. อำเภอบ้านแพง แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ ตำบล ๕๑ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล ๑ แห่ง

๙. อำเภอปลาปาก แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล ๖๐ หมู่บ้าน

กิ่งอำเภอคอนสาร แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ ตำบล ๔๔ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล
๑ แห่ง

กิ่งอำเภอเรณูนคร แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ ตำบล ๕๑ หมู่บ้าน มีสุขาภิบาล
๑ แห่ง

กิ่งอำเภอนาหว้า แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ ตำบล

รวม ๙ อำเภอ ๓ กิ่ง มี ๙๓ ตำบล เทศบาล ๑ เทศบาล ๑๐ สุขาภิบาล ๙๗๗ หมู่บ้าน

จำนวนประชากร

๑. อำเภอเมือง	๘๗,๙๐๙ คน
ในเขตเทศบาล	๑๙,๘๓๖ คน
นอกเขต	๖๘,๐๗๓ คน
๒. อำเภอธาตุพนม	๕๖,๘๗๒ คน
๓. อำเภอมุกดาหาร	๑๐๖,๕๔๕ คน

๔. อำเภอนาแก	๗๗,๓๓๔ คน
๕. อำเภอกำชะอี	๔๙,๔๙๗ คน
๖. อำเภอท่าอุเทน	๖๒,๙๖๐ คน
๗. อำเภอศรีสงคราม	๓๑,๗๔๐ คน
๘. อำเภอบ้านแพง	๒๗,๓๓๗ คน
๙. อำเภอปลาปาก	๒๖,๕๗๖ คน
กิ่งอำเภอดอนตาล	๑๗,๙๔๐ คน
กิ่งอำเภอเรณูนคร	๓๐,๒๘๐ คน
กิ่งอำเภอนาหว้า	๓๐,๓๓๐ คน

รวมประชากรทั้งสิ้น ๖๐๕,๓๐๒ คน (สำรวจเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๑๔)

การคมนาคม

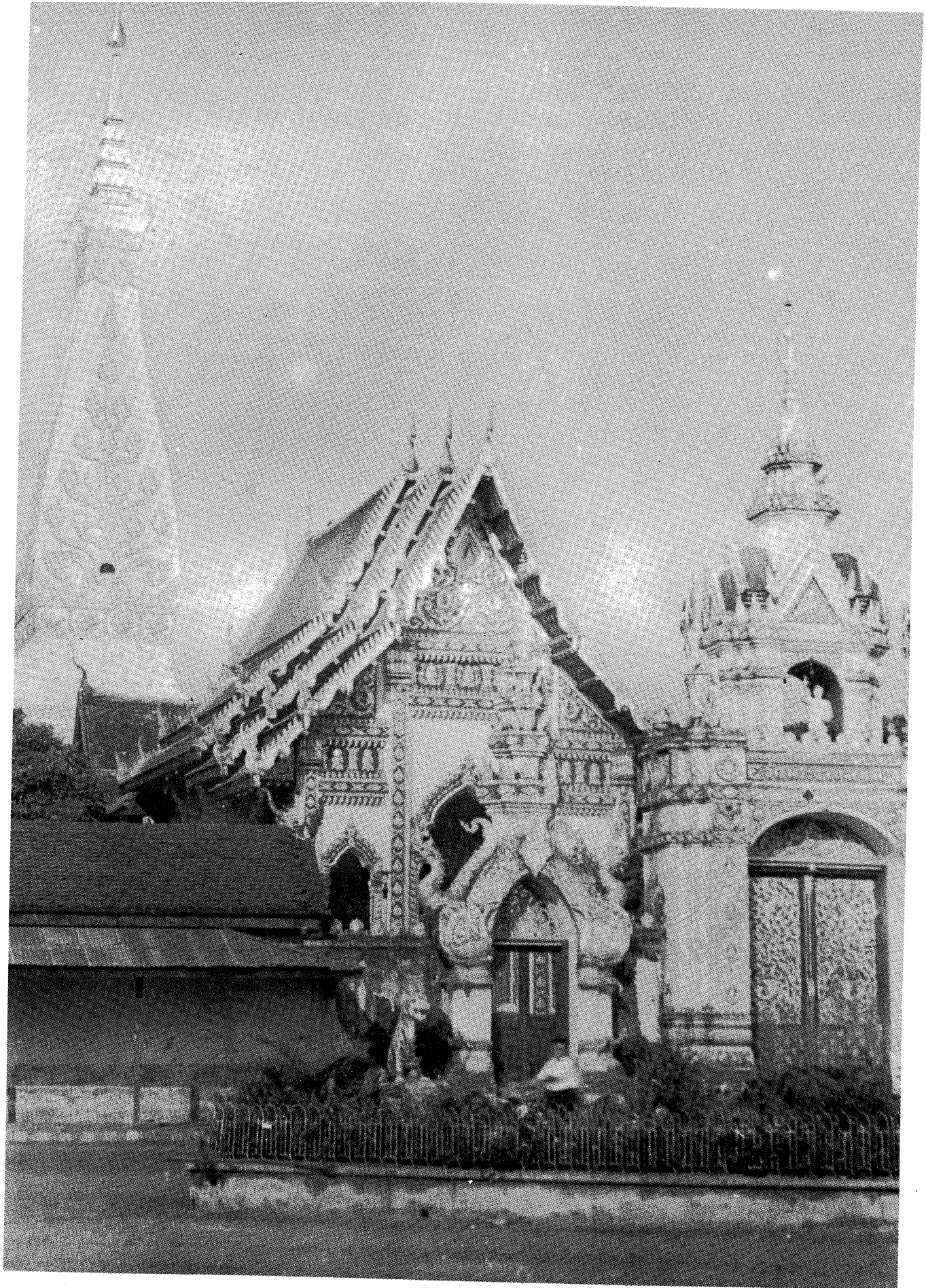
การคมนาคมติดต่อกับจังหวัดต่างๆ มี ๓ ทาง คือ

ทางอากาศ มีสนามบินของ บตท. และของกองทัพอากาศ ที่อำเภอเมืองนครพนม มีเครื่องบินโดยสารขึ้นลงทุกวัน วันละเที่ยว เที่ยวบินมีดังนี้

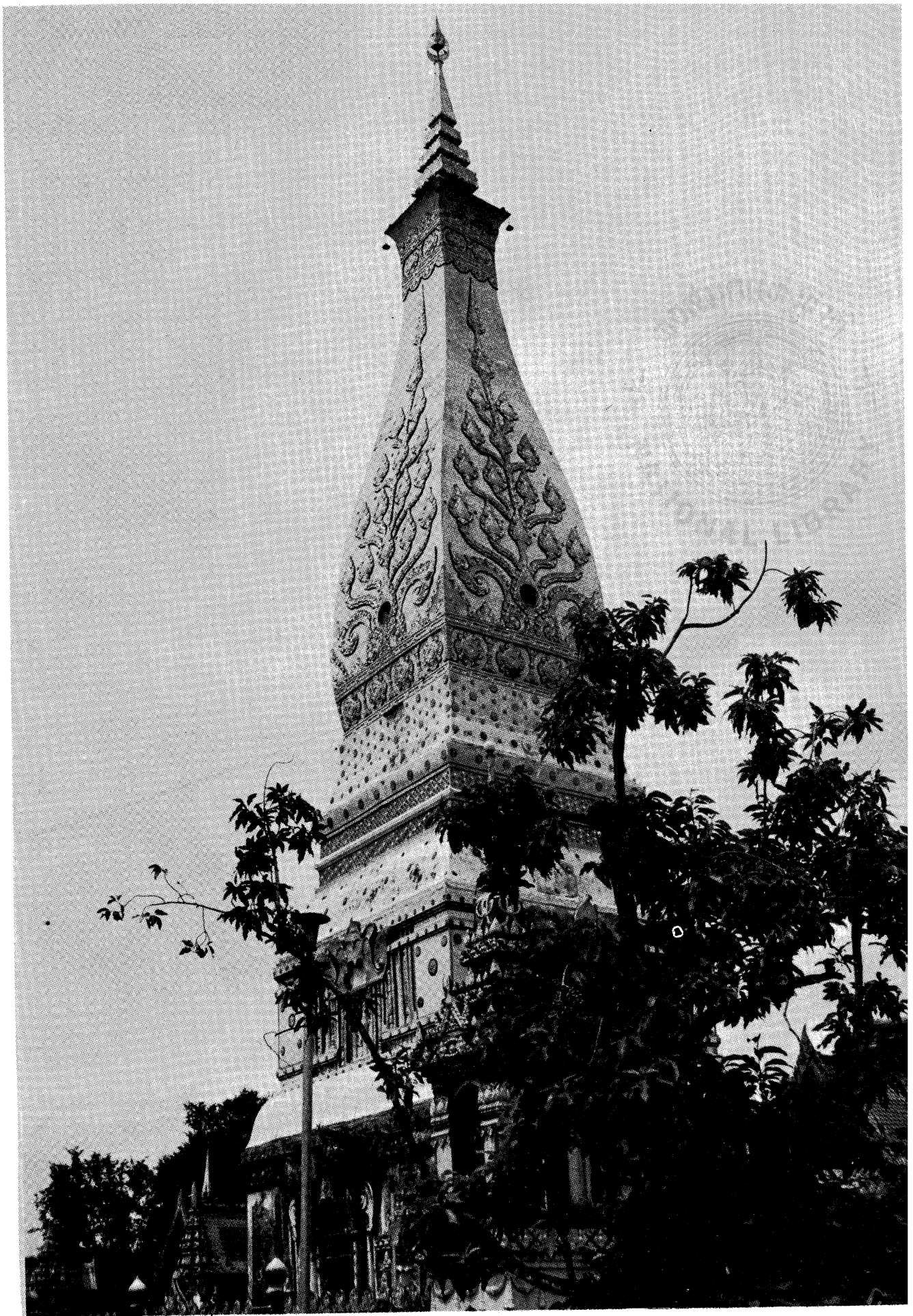
วันจันทร์ พุธ พฤหัสบดี เสาร์ เครื่องบินออกจากนครพนม เวลา ๑๑.๐๕ น. ไปอุดรธานี ขอนแก่น ถึงนครหลวงฯ ๑๓.๕๕ น. จากท่าอากาศยานกรุงเทพฯ ๐๗.๔๕ น. ไปขอนแก่น อุดรธานี ถึง นครพนม เวลา ๑๐.๓๕ น.

วันอังคาร ศุกร์ อาทิตย์ เครื่องบินออกจากนครพนมเวลา ๑๑.๓๐ น. ไป อุบลราชธานี ถึงนครหลวงฯ ๑๔.๑๕ น. จากนครหลวงฯ ๐๗.๔๕ น. ไปอุบลราชธานี สกลนคร ถึง นครพนม เวลา ๑๑.๐๕ น.

ทางน้ำ มีลำน้ำโขงใช้เป็นทางคมนาคมส่งสินค้าและคนโดยสารระหว่างจังหวัด — อำเภอ บ้านแพง ระยะทาง ๙๐ กม. ระหว่างมุกดาหาร — กิ่งอำเภอดอนตาล ๒๕ กม.

ภาพพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม
(ภาพถ่ายด้านหน้า)

พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ทางหลวงระหว่างจังหวัด

ทางหลวงสายที่ ๒๒ ต่อจากจังหวัดสกลนคร

ทางหลวงสายที่ ๒๑๒ ต่อจากจังหวัดอุบลราชธานี

ทางหลวงสายที่ ๒๑๒ ต่อไปจังหวัดหนองคาย

ทางหลวงจังหวัด มีทางหลวงติดต่อกับอำเภอทุกอำเภอ

ทางหลวงชนบท ได้พยายามสร้างทางระหว่างตำบล หมู่บ้าน เชื่อมกับถนนใหญ่เข้าสู่
อำเภอ จังหวัด ขณะนี้ยังมีไม่ครบทุกแห่ง

โบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดนครพนม

พระธาตุพนม ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุพนมมรรหาวีหาร อำเภอธาตุพนม ห่าง
จากจังหวัด ๕๓ กิโลเมตร เป็นธาตุเจดีย์รูป ๔ เหลี่ยม ก่อด้วยอิฐ มีลวดลายงดงามมาก ฐานวัด
โดยรอบ ๖๔ เมตร เติมสูง ๔๓ เมตร แต่ในปัจจุบันได้บูรณะเพิ่มเติมจนสูง ๕๗ เมตร ยอดหุ้ม
ทองคำประดับพลอย เป็นพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญที่สุดองค์หนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ
ไทย ตามตำนานกล่าวว่าพระกัศสปกับพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ พระยาอินทปัต พระยาคำแดง
และพระยาจุฬนิพรหมทัต ได้ร่วมสร้างเพื่อบรรจุพระอัฐิธาตุ (กระดูกหน้าอก) ของพระพุทธองค์
ภายหลังที่เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานและถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว มีศิลาจารึกว่าได้ปฏิสังขรณ์
เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๖ และ พ.ศ. ๒๑๕๗

กล่าวทางด้านโบราณคดี เราอาจค้นหาอายุของพระธาตุพนมได้จากภาพสลักบนอิฐซึ่งคงมี
มาตั้งแต่แรกสร้าง พระธาตุพนมมีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑๖ เมตร ยอดเป็นรูป
สอบเข้าหากันตามแบบเจดีย์พื้นเมืองตามแถบนั้นที่เรียกว่า เจดีย์ลาว บนส่วนยอดของเจดีย์มีลวดลาย
ประดับอย่างสวยงาม แต่ก็เพิ่งมาสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ นี้เอง พร้อมทั้งได้เพิ่มยอดเดิมให้สูงขึ้น
อีก ๑๐ เมตรด้วย เหตุนั้น การพิจารณาทางด้านโบราณคดีจึงอาจพิจารณาได้เฉพาะจากภาพสลักบน
อิฐของเก่าบนฐานเท่านั้น

ที่มุมของฐานโดยรอบสลักเป็นภาพการล่าสัตว์ เช่น ควาย หมู และกวาง (?) ซึ่งมีอยู่ทั้งสองด้านของมุม เป็นภาพคนขี่ช้างและขี่ม้าสลับกันทั้งด้านบนและด้านล่าง ลายเบื้องหลังเป็นลายก้านขดคล้ายเมฆ ลายบนหน้าบันประตูทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นทิศสำคัญได้หายไปหมดแล้ว ทางทิศใต้ลายบนหน้าบันประตูอาจเป็นภาพการเสด็จออกมหาภิเนษกรรม (ออกบวช) มีสิงห์ประดับอยู่สองข้าง ลายบนหน้าบันประตูทางทิศตะวันตก คงเป็นตอนที่พระพุทธองค์ทรงประสาธนาบาตรที่ทรงได้รับจากท้าวจตุโลกบาล ๔ ใบให้เป็นใบเดียวกัน เพื่อจะทรงรับข้าวสัตตุจกตปัสสะภลลิกะพาณิขสองพี่น้องหลังจากที่ตรัสรู้แล้ว ภาพนี้มีพระอาทิตย์พระจันทร์คือเทวดาอยู่ภายในวงกลม ประกอบอยู่ทั้งสองข้าง และมีสิงห์อยู่ภายนอกอีก หน้าบันประตูทิศเหนือเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่กลาง มีเทวดาล้อมรอบเป็นบริวาร

ถ้าเรานำเอาภาพสลักเหล่านี้ โดยเฉพาะภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ ภาพสิงห์ และเสาที่ใช้ประดับข้างประตู ไปเปรียบเทียบกับศิลปของประเทศข้างเคียงอาจกำหนดอายุได้อย่างค่อนข้างแน่นอน เช่น ศิลปขอมและศิลปจาม เราก็จะเห็นว่าคล้ายคลึงกับศิลปขอมแบบกULEN (ราว พ.ศ. ๑๓๕๐—๑๔๐๐) และแบบพระโค (ราว พ.ศ. ๑๔๐๐—๑๔๕๐) เหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า พระธาตุพนมคงสร้างขึ้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔—๑๕ และถ้ากำหนดดังนี้แล้ว จะเห็นว่าไม่ขัดกับจารึก พ.ศ. ๑๙๗๖ และ ๒๑๕๗ ที่กล่าวว่ามีการบูรณะดังกล่าวมาข้างต้น

พระธาตุพนมเป็นพระเจดีย์ที่ได้รับการเคารพบูชาอย่างยิ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และคงเป็นต้นเค้าของพระธาตุต่าง ๆ ในประเทศลาวด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง และเทียน อันเป็นเครื่องสักการะบูชาถวายเป็นพุทธบูชาเป็นประจำทุกปี เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จมานมัสการองค์พระธาตุพนมด้วยพระองค์เอง งานนมัสการพระธาตุพนมซึ่งมีประจำทุกปี เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ รวม ๗ วัน ๗ คืน มีพุทธศาสนิกชนและศาสนาอื่น ๆ จากภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง มาร่วมทำบุญนมัสการองค์พระธาตุอย่างหนาแน่นเสมอมาทุกปี

นอกจากพระธาตุพนมแล้ว ยังมีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีก ๒ แห่ง คือ

๑. ถ้ำผามือแดง ถ้ำตั้งอยู่บนเขาจอมนาง ภายในเขตบ้านส้มป่อย ตำบลศรีบุญเรือง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ถ้ำนี้กว้างประมาณ ๓ เมตร ยาวประมาณ ๖๐ เมตร ภายในถ้ำมีรูปมือแดงแบบฝ่า ๔ มือ แบบใช้สีแดงทามือก่อนแล้วนำบเชือกกับพื้นผนังถ้ำ ๒ มือ และยังมีรูปคนด้วย

การเดินทางไปถ้ำผามือแดง ต้องลงเรือหางยาวที่ทำเรืออำเภอมุกดาหาร เรียบไปตามชายฝั่งแม่น้ำโขง แล้วไปขึ้นที่ท่าเรือบ้านส้มป่อย ติดต่อผู้ใหญ่บ้านส้มป่อยให้ช่วยหาผู้นำทางให้ อัตราค่าจ้างวันละ ๑๐ — ๑๕ บาท ต่อ ๑ คน

๒. ถ้ำผาแต้ม ถ้ำตั้งอยู่บนภูวัด ภายในเขตหมู่บ้านภูล้ออม กิ่งอำเภอดอนตาล อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ถ้ำนี้ยาวประมาณ ๘๐ เมตร สูง ๑๐ เมตร ลึกประมาณ ๕ เมตร ภายในถ้ำมีภาพเขียนสีรูปลายเรขาคณิต คล้ายลายประแจจีน บางลายคล้ายแบบรูปเต่าเตี้ย แบบสมัยราชวงศ์ซางตอนปลาย สีที่ใช้เขียนเป็นสีแดงดินแดง นอกจากมีรูปลายเรขาคณิตแล้ว ยังมีรูปมือแบบใช้สีแดงทามือ ๑๔ มือ ในจำนวน ๑๔ มือนั้น มี ๓ มือ ที่มีรอยขูดที่กลางนิ้วมือ และมีรูปสัตว์อีก ๒ รูป สีที่ใช้เขียนยังเห็นได้ชัดเจนกว่าถ้ำผามือแดง

การเดินทางไปถ้ำผาแต้ม ต้องลงเรือหางยาวที่ทำเรืออำเภอมุกดาหาร แล้วล่องเรือลงไปตามลำน้ำโขง ขึ้นที่ท่าเรือกิ่งอำเภอดอนตาล แล้วเดินด้วยเท้าจากกิ่งอำเภอดอนตาล ผ่านบ้านสะเมิง บ้านกะหย่ง แล้วเดินต่อไปอีกประมาณ ๖ กิโลเมตร จึงจะถึงถ้ำผาแต้ม หนทางไกลมาก ควรหาผู้นำทางและแบกหามสัมภาระเดินทางด้วย

ความงามธรรมชาติ

๑. เขื่อนริมแม่น้ำโขง เป็นเขื่อนกั้นน้ำเขาส่ง ยาวตามแม่น้ำโขงจากหน้าจวนผู้ว่าราชการจังหวัดถึงตลาดนครพนม ยาวประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในยามเย็น ชมทิวทัศน์อันสวยงามของแม่น้ำโขง และภูเขาอันสลับซับซ้อนของฝั่งประเทศลาว

๒. หนองญาติ เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ มีน้ำขังตลอดปี เนื้อที่ประมาณ ๕ ตารางกิโลเมตร น้ำใสสะอาด บรรยากาศรอบๆ หนองน้ำอยู่ อากาศเย็นสบายดี เหมาะที่จะเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในยามว่าง ในฤดูร้อนตอนเย็น จะมีประชาชนไปพักผ่อนที่หนองน้ำแห่งนี้เป็นจำนวนมาก และขณะนี้ทางราชการได้ตั้งศูนย์อนุรักษ์ดินและน้ำบนฝั่งทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหนองนี้ มองดูแล้วเป็นที่รื่นรมย์สวยงามมาก

๓. เรณูนคร เดิมเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอรากุพนม ขณะนี้ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอเรณูนคร (๑ พ.ค. ๑๓) ขึ้นอยู่กับอำเภอรากุพนม ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๑๕ กิโลเมตร ชาวพื้นเมืองเป็นชนเผ่าภูไท สุภาพสตรีส่วนมากสวยมีกิริยามารยาทเรียบร้อยนุ่มนวล มีประเพณีการต้อนรับที่ดี จนมีกิตติศัพท์เลื่องลือทั่วไป มีสินค้าพื้นเมืองซึ่งทำขึ้นเองไว้จำหน่ายแก่นักทัศนาจรมากมายหลายอย่าง กล่าวกันว่า ถ้าใครมานครพนม ไม่ได้ไปซื้อช้างที่เรณูนครและตุ๊กตาภูไทแล้ว ก็คล้ายกับว่าไม่ได้มานครพนม

๔. ด่านคอยสาว เดิมชื่อด่านสาวคอย อยู่บนเทือกเขาภูพานที่สูงที่สุดในท้องที่อำเภอนาแก ส่วนบนเป็นลานราบเรียบ มีต้นไม้เบญจพรรณขึ้นบ้างเล็กน้อย มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐๐ ตารางเมตร ฤดูฝนจะมีน้ำไหลเป็นลำธารเล็กๆ ไหลผ่าน เมื่อขึ้นไปแล้วจะสามารถมองเห็นยอดเจดีย์พระธาตุพนมประมาณ ๑ เมตรเศษ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้ดีแห่งหนึ่ง ด่านคอยสาวอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอนาแกประมาณ ๓ กิโลเมตร อยู่ในท้องที่หมู่ที่ ๑๐ ตำบลนาแก.

จังหวัดหนองคาย

จังหวัดหนองคาย เดิมเป็นเมืองหนองคาย หรือ เมืองหล้าทอง ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ตามตำนานพระธาตุบังพวน กล่าวไว้ว่า ในสมัยที่พระเจ้าจันทบุรี ครองเมืองจันทบุรีอยู่นั้น ได้มีพระอรหันต์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระมหากัสสปเถระ ๓ องค์ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต พระสังฆรักขิต ได้จาริกเข้ามาทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นจันทบุรี ได้มาหยุดพักอยู่บ้านหนองกก (ทางทิศใต้ของบ้านถ่อน ปัจจุบัน) พระสังฆรักขิต ได้จาริกไปถึงเมืองหล้าทอง เจ้าสังขวิชัย เลื่อมใสในพระสังฆรักขิต ถวายตัวเป็นศิษย์ ได้สร้างวัดและบรรจุพระบรมธาตุกระดูกพระบาทของพระพุทธเจ้า ๓ เมืองหล้าทองนี้ (ปัจจุบัน พระเจดีย์ได้ถูกน้ำเซาะยังคงเหลือซากอยู่กลางลำน้ำโขง หน้าวัดธาตุเมืองหนองคาย) ตำนานดังกล่าว ได้กล่าวถึงเมืองหนองคายเป็นครั้งแรก ซึ่งไม่สามารถทราบวัน เดือน ปีได้ เมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งโขงขณะนั้น คือ เมืองพานพร้าว ท่าบ่อ เวียงคุก ปะโค มีเจ้าเมืองปกครองขึ้นตรงต่อกรุงศรีสัตนาคนหุต ตอนหลังปรากฏว่าซื้อบ้านหนองไผ่

ตามพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี กล่าวไว้ว่าในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพใหญ่มาตีเวียงจันทน์โดยทางเรือ ได้หัวเมืองรายทางตามฝั่งแม่น้ำโขง เช่น นครพนม เมืองปะโค และเวียงคุกแล้ว เข้าล้อมเวียงจันทน์อยู่ ๔ เดือน จึงตีได้ อาณาจักรลาวก็คงตกเป็นประเทศราชขึ้นต่อประเทศไทยแต่บัดนั้น ขณะยกกองทัพกลับ ได้อัญเชิญพระแก้วมรกต และพระพุทธรูปอื่นๆ อีก อันมี พระแก้วมรกต พระบาง พระสุก พระใส พระเลื่อม เพื่อนำกลับไปไว้กรุงเทพฯ

พงศาวดารตอนนี้ไม่ได้กล่าวถึง เมืองหนองคายเลย คงมีอยู่แต่ในตำนานพระใสว่าได้ อัญเชิญพระใสมาตั้งวัดโพธิ์ชัยทุกวันนี้ เกวียนหักเป็นนิมิตว่าพระใสไม่ยอมไป จึงมอบไว้ให้เป็นมิ่งขวัญของชาวเมืองจึงสร้างวัดแล้วประดิษฐานไว้ เรียกว่า วัดโพธิ์ชัย มาจนทุกวันนี้

พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงเทพมหานคร เจ้านวงศ์ กษัตริย์เวียงจันทน์ได้
แข็งเมืองต่อกรุงเทพ ฯ ยกทัพเข้าตีหัวเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เดินทัพเข้ายึดถึงจังหวัด
นครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชนิกูล
(ภายหลังเป็นเจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ) เป็นแม่ทัพใหญ่มาปราบจนราบคาบ
แล้วพระราชทานความชอบแก่บรรดาแม่ทัพนายกอง โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุวอ (บุญมา) ซึ่งเป็น
หลานเจ้าพระยาพิชัยราชวงศ์ เป็นเจ้าเมืองให้ปกครองเมืองพานพร้าว เมืองเวียงคุก และปะโค
รวมกันเป็นเมือง โดยเลือกบ้านไผ่ขึ้นเป็นเมืองหนองคายตั้งที่ตำบลมีชัยสืบมาจนทุกวันนี้

การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือและมณฑลลาวกาว และลาวพวน ขณะนั้น มอบให้เจ้าเมือง
ปกครองโดยเด็ดขาด อย่างเมืองประเทศราช เป็นเมืองเอก โท ตริ ถ้าจะนำมากล่าวในที่นี้จะยาว
มากและนอกเรื่องจากเมืองหนองคาย

ในปี พ.ศ. ๒๓๘๐ พระปฐมเทวภิบาล (ท้าวสุวอ) เจ้าเมืองถึงแก่กรรม ท้าวเคน อุปฮาด
ได้เป็นเจ้าเมืองแทน ต่อมาในปี ๒๔๒๐ พวกฮ่อได้ยกทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ และยึดนครเวียงจันทน์
ได้ ชาวเมืองหนองคายทราบข่าวร้าย ประกอบเจ้าเมืองไปราชการเสียที่จังหวัดอุบลราชธานี ชาวเมือง
จึงอพยพหนีไปอยู่ ณ ตำบลต่างๆ หนองคายเลยเป็นเมืองร้าง

พ.ศ. ๒๔๒๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพใหญ่
คุมกองทัพบกจัดการปราบฮ่อ จนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้สร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อไว้ ณ เมืองหนองคาย
และเมืองหนองคายก็ได้เป็นที่ตั้งที่ทำการของข้าหลวงต่างพระองค์อยู่ระยะหนึ่ง จนถึง พ.ศ. ๒๔๓๖
เมื่อประเทศไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสแล้ว จำเป็นต้องย้ายที่ทำการของ
ข้าหลวงต่างพระองค์ไปอยู่บ้านหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี

ต่อมาวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๘ ได้ยกบ้านหมากแข้งขึ้นเป็นมณฑลอุดร และจังหวัดหนองคาย
ได้เป็นจังหวัดขึ้นต่อมณฑลอุดร ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดปกครองต่อมา

ภูมิศาสตร์

อาณาเขตติดต่อ

จังหวัดหนองคาย ตั้งอยู่ชายแดนเหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ติดลำแม่น้ำโขง ห่างจากนครหลวง ฯ ประมาณ ๖๒๐ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๒๒๒ ตารางกิโลเมตร มีความยาวไปตามลำแม่น้ำโขงจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก มีความยาวประมาณ ๒๕๐ กิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดลำแม่น้ำโขง ติดกับราชอาณาจักรลาว

ทิศใต้ ติดจังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันออก ติดจังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดจังหวัดเลย

พื้นที่ เป็นป่าเขา มีไม้ที่มีประโยชน์นานาชนิดมาก เช่น ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้ตะเคียน ฯลฯ

แบ่งการปกครอง เป็น ๗ อำเภอ ๒ กิ่ง คือ

๑. อำเภอเมืองหนองคาย (เดิมเรียกว่า อำเภอมีชัย)
 ๒. อำเภอท่าบ่อ (เดิมเรียกว่า อำเภอพานพร้าว)
 ๓. อำเภอพานพร้าว
 ๔. อำเภอศรีเชียงใหม่
 ๕. อำเภอบังกาฬ (เดิมเรียกว่า อำเภอชัยบุรี)
 ๖. อำเภอโพนพิสัย
 ๗. อำเภอเซกา
- กิ่งอำเภอสังคม
- กิ่งอำเภอโซ่พิสัย

การอาชีพที่สำคัญ คือ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ค้าขายมีแต่ในย่านชุมชน พืชเมืองส่วนมากเป็นคนไทย คนต่างด้าวมีเป็นจำนวนน้อย พืชเมืองรักสงบ และมั่นคงในพระพุทธศาสนา

การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ มี ๓ ทาง คือ

๑. ทางบก ทางรถยนต์ จากนครหลวง ฯ ถึงจังหวัดสระบุรี แล้วเลี้ยวขวาเข้าถนนมิตรภาพ ผ่านจังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี สุกปลายทาง ที่จังหวัดหนองคาย ระยะทางประมาณ ๖๒๐ กิโลเมตร มีรถยนต์ของบริษัทขนส่งจำกัดเดินเป็นประจำทุกวัน ค่าโดยสารนครหลวง ฯ หนองคาย ๖๐ บาท และรถไฟออกจากนครหลวง ฯ ถึงหนองคายมีเป็นประจำทุกวัน มีทั้งรถเร็วและรถด่วน

รถเร็วออกจากนครหลวง ฯ เวลา ๐๖.๑๐ น. ถึงหนองคายเวลา ๑๘.๑๐ น.

จากหนองคาย เวลา ๐๕.๐๐ น. ถึงนครหลวง ฯ เวลา ๑๗.๑๐ น.

รถด่วนจากนครหลวง ฯ เวลา ๑๘.๓๐ น. ถึงหนองคาย เวลา ๐๖.๓๐ น.

จากหนองคาย เวลา ๑๘.๔๐ น. ถึงนครหลวง ฯ เวลา ๐๖.๓๐ น.

๒. ทางน้ำ มีลำน้ำโขงใช้เป็นเส้นทางคมนาคม มีท่าเรืออยู่ ๑ แห่ง ในเขตเทศบาลหนองคาย เป็นท่าเรือระหว่างประเทศ สำหรับขนส่งสินค้าเข้าไปทางราชอาณาจักรลาว นอกจากนี้ยังมีท่าขนส่งสินค้าข้ามแดน ๑ แห่ง โดยใช้แพขนานยนต์ในเขตอำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งเป็นการขนส่งสินค้าจำนวนมาก ๆ ข้ามไปยังราชอาณาจักรลาวอีกด้วย

สำหรับการเดินเรือตามชายฝั่งนั้น มีท่าเทียบเรือค้าขายตามชายฝั่งแม่น้ำโขงที่สำคัญ ๆ ๓ แห่ง คือ ที่อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่อ และอำเภอบึงกาฬ

๓. ทางอากาศ มีสนามบินพาณิชย์ของบริษัทเดินอากาศไทย จำนวน ๑ แห่ง แต่เป็นสนามบินที่ยังไม่เรียบร้อย ยังไม่เปิดบริการ ผู้ที่จะโดยสารเครื่องบิน ต้องลงที่จังหวัดอุดรธานีแล้วจึงเดินทางต่อไปจังหวัดหนองคาย

โบราณสถานและสถานที่สำคัญของจังหวัดหนองคาย

๑. หลวงพ่อพระใส เป็นพระพุทธรูปทองสำริด ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมืองหนองคาย ห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองหนองคายไปทางทิศเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ

ประชาชนนับถือมาก สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีสัตนาคนหุตมีอำนาจ ได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ วัดโพธิ์ชัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๑ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งทรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก พร้อมกับพระแก้วมรกต (หลวงพ่อบุญรอด มีขนาดหน้าตักกว้าง ๘๐ ซม. ส่วนสูงเฉพาะองค์พระถึงยอดพระเมาลี ๑.๔๐ เมตร สูงทั้งฐาน ๒.๒๐ เมตร)

๒. พระองค์โต เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หล่อด้วยทองสำริด เป็นฝีมือช่างฝ่ายเหนือร่วมกับช่างลานช้าง นั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓ เมตร ๒๙ ซม. สูง ๔ เมตร ประดิษฐานอยู่ที่วัดน้ำโสม อำเภอท่าบ่อ สร้างในสมัยสมเด็จพระไชยเชษฐา กษัตริย์เวียงจันทน์ ประมาณปี ๒๑๐๕ เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มาก ผู้คนทั้งสองฝั่งโขงนับถือ มีเทศกาลนมัสการในวันเพ็ญเดือนสี่ เป็นประจำทุกปี

๓. พระธาตุบังพวน เป็นเจดีย์เก่าแก่ สร้างมานานด้วยศิลาแลง เป็นรูปพระสถูปแล้วมาเสริมขึ้นเป็นรูปเจดีย์คล้ายพระธาตุพนม ในสมัยพระไชยเชษฐา ตามตำนานว่าพระอรหันต์ที่นำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ครั้งแรก เป็นผู้สร้าง มีประวัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ เดิมเป็นวัดร้าง ได้รับบูรณะขึ้นเมื่อปี ๒๔๙๒ ครั้นถึงวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓ ได้หักพังทลายลงมาตั้งแต่องค์ระฆังไปจนจดยอด ปัจจุบันเหลือฐานย่อมุมไม้สิบสองสูงประมาณ ๑๕ เมตร จากการขุดค้นขุดแต่ง เมื่อหักพังลงมาแล้วได้พบพระพุทธรูปทองและบุเงินกับโบราณศิลปวัตถุอื่นๆ ประมาณ ๑๓๐ ชิ้น จากการขุดค้น พบว่ามีการก่อสร้าง ๓ สมัย คือ ฐานชั้นเดิมเป็นศิลาแลงแล้วมาก่ออิฐถือปูนสร้างครอบต่อมาได้ขยายให้ใหญ่และสูงขึ้นโดยสร้างครอบชั้นที่ ๒ อีกทีหนึ่ง

โบราณศิลปวัตถุที่ขุดค้นพบ มีจารึกอยู่ที่ฐานพระพุทธรูปทองและบุเงิน จำนวน ๖ องค์ และแผ่นเงินจารึก ๑ แผ่น กรมศิลปากรได้อ่านและแปลแล้ว ได้ความดังนี้

รูปที่ ๑ หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

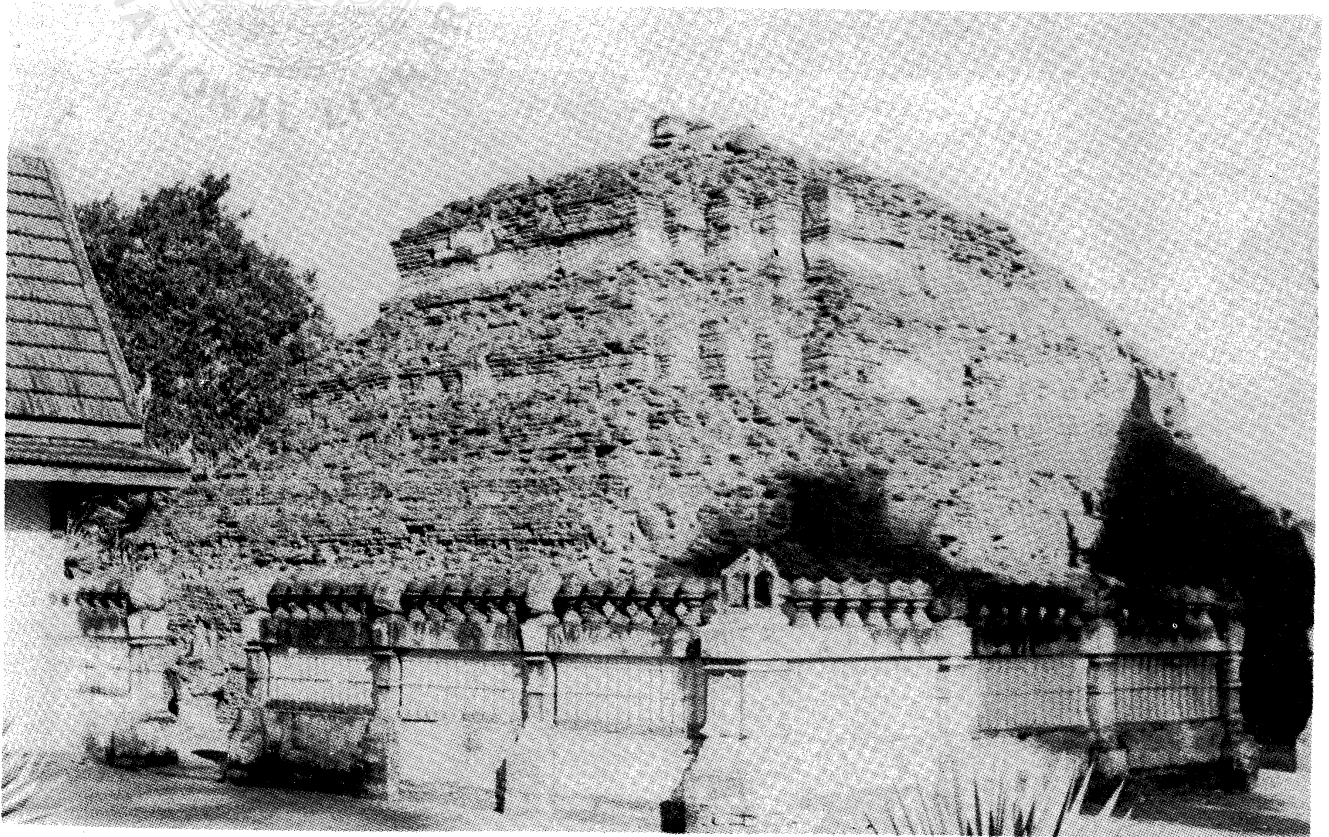
รูปที่ ๒ พระเจ้าองค์โต วัดพระเจ้าองค์โต ต. น้ำโมง อ. ท่าบ่อ จ. หนองคาย

รูปที่ ๓

พระธาตุบังพวน ต. บ้านธาตุบังพวน

อ. เมืองหนองคาย จ. หนองคาย

(ภาพก่อนหักพัง เมื่อ ๒๐ มิ.ย. ๑๓)

รูปที่ ๔ พระธาตุบังพวนเมื่อหักพังแล้ว คงเหลือแต่ฐาน

รูปที่ ๕

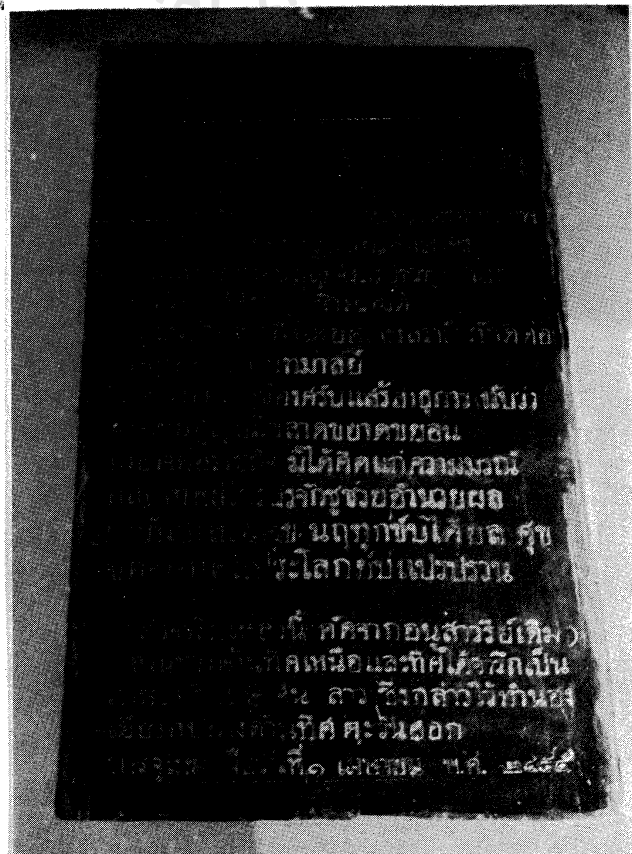
ภาพอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

หลังศาลากลางจังหวัดหนองคาย

รูปที่ ๖

คำจารึกที่อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

คำอ่านจารึกบนฐานพระพุทธรูป องค์ที่ ๑

อักษรไทยเหนือ ภาษาไทย

ได้มาจากวัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย
ปัจจุบันจารึกนี้อยู่ที่ฐานพระพุทธรูป ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น

เนื้อวัตถุที่จารึกเป็นทองสีเหลืองและเงินสีขาว

วัดส่วนโดยรอบฐาน ๑๑.๕ ซม. ส่วนสูง ๘ ซม. ส่วนหนา ๓ ซม. (วัดได้ฐาน)

นายเทิม มีเต็ม อ่าน

นายประสาร บุญประคอง ตรวจแก้

คำจารึก

๑. สกราช ๙๖๙ ตวั ปี่เม็งเมตทิน ๗ ออก
๙ คำวัน ๖ วเมเสนเต
๒. โข จิงเอาคำบุฎกหลานชุกนสางพระเจ้า
องนี้ ฆะหานิพนพานปัจ
๓. เยาเหาตุ

คำอ่านปัจจุบัน

๑. ศักราช ๙๖๙ ตวั^(๑) ปี่เม็งเมต^(๒) ทิน ๗^(๓) ออก^(๔)
๙ คำ วันศุกร์ วเมเสนเต
๒. โข จิงเอาคำบุ^(๕) ฎกหลานชุก^(๖) น^(๗) สางพระเจ้า
องนี้ ฆะหานิพนพานปัจ—
๓. โย โหตุ

องค์ที่ ๒

อักษรและภาษาไทย

วัดโดยรอบฐาน ๑๙ ซม. ส่วนสูง ๑๕.๔ ซม. ส่วนหนา ๕ ซม. (วัดได้ฐาน)

คำจารึก

๑. สักกาช ๙๓๗ เดือน ๙ เพ็งวัน ๑
๒. พรพยาอักษะราชาแถมราตทาสัตถา

คำอ่านปัจจุบัน

๑. ศักราช ๙๓๗^(๘) เดือน ๙^(๙) เพ็ง^(๑๐) วันอาทิตย์
๒. พระพระยาอัครราชาแถมราตทาศรัทธา

องค์ที่ ๓

อักษรและภาษาไทย

วัดโดยรอบฐาน ๑๓.๕ ซม. ส่วนสูง ๑๑.๕ ซม. ส่วนหนา ๓ ซม. (วัดใต้ฐาน)

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. นางสาว

นางสิต

องค์ที่ ๔

อักษรไทยเหนือ ภาษาไทย

วัดโดยรอบฐาน ๑๖.๕ ซม. ส่วนสูง ๑๓ ซม. ส่วนหนา ๓.๗ ซม. (วัดใต้ฐาน)

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. พร เจ้าตา เมื่อพรเพริสธารราช.....

พระเจ้าตา เมื่อพระโพธิสธารราช.....

มีจาชอจยาไสหวพายอภย

มีราชอาณาไสหัวพระยาอภย

๒. เสนานำมาไว้ในธาตุปางพรวรรเจตีสรัสตต

เสนา นำมาไว้ในธาตุปางพวนพระเจดีย์ศรีสัตต—

มหาทานพรวางสา .รับ

มหาทาน พระราชวงศา .รับ

๓. ๙๘๖ ในทิน ๖ เฟ็ง วัน ๖ พุทธา

๐๘๖^(๑๑)ในเดือน ๖^(๑๒)เฟ็ง วันศุกร์ พุทธา-

ภิเสกปราศ

ภิเชกปราศ

องค์ที่ ๕

อักษรและภาษาไทย

วัดโดยรอบฐาน ๒๐ ซม. ส่วนสูง ๑๔.๒ ซม. ส่วนหนา ๔.๕ ซม. (วัดใต้ฐาน)

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. ๙๓๗ เติ็น ๙ เฟงวัน ๑ พรวราชสัทธา

๙๓๗ เดือน ๙ เฟ็งวันอาทิตย์ พระราชศรัทธา

องค์ที่ ๖

อักษรและภาษาไทย

วัดโดยรอบฐาน ๑๕ ซม. ส่วนสูง ๑๑.๕ ซม. ส่วนหนา ๓.๓ ซม. (วัดใต้ฐาน)

คำจารึก

คำอ่านปัจจุบัน

๑. ๙๗๗ หานลวง

๙๗๗^(๑๓)หาลวง

แผ่นเงินที่ ๗
เลขและอักษรไทยเหนือ ภาษาบาลี

วัดส่วนกว้าง ๔.๔ ซม. ส่วนสูง ๔.๔ ซม. ส่วนหนา ๑/๓ มิลลิเมตร

๔ จตุตทาเรา (จตุตทาโร)	๕ น(ว)เมา (นวม)	๒ เทว จ
๓ ตฺนิ	๕ ปณจสี	๗ สตตกา
๘ อช	๑ เอเกา (เอโก)	๖ นโกส (นฏโง)

อธิบายคำ

- (๑) ๙๖๗ เป็นจุลศักราช — พระพุทธศักราช ๒๑๕๐
- (๒) ปีเม็งเม็ด — คือ เม็ง จัตวาศก เม็ด ปีมะแม เป็นปีมะแมจัตวาศกของ
ไทยภาคเหนือ แต่ตรงกับปีมะแมนพศกของไทยภาคกลาง
เพราะวิธีนับศกของไทยภาคเหนือน้อยกว่าของไทยภาคกลาง
๕ ปี เช่น ๖ (นศก) ของไทยภาคกลาง ๑ (หรือเอกศก)
ของไทยภาคเหนือ ในที่นี้จึงอ่านว่า เม็ง จัตวาศก เม็ด
ปีมะแม เป็นปีมะแมจัตวาศกของไทยภาคเหนือ
- (๓) เดือน ๗ ของไทยภาคเหนือ — เดือน ๕ ของไทยภาคกลาง
- (๔) ออก — ข้างขึ้น, ขึ้น
- (๕) วเมเสนเตโง — ว่าแม่เสนเตโง?

(๖) คำบุ	— ทองคำบุ
(๗) ชุคน	— ทุกคน
(๘) ๙๓๗ เป็นจุลศักราช	— พระพุทธศักราช ๒๑๑๘
(๙) เดือน ๙ ของไทยภาคเหนือ	— เดือน ๗ ของไทยภาคกลาง
(๑๐) เพ็ง	— เพ็ญ คือ วันกลางเดือน
(๑๑) ๙๘๖ เป็นจุลศักราช	— พระพุทธศักราช ๒๑๖๗
(๑๒) เดือน ๖ ของไทยภาคเหนือ	— เดือน ๔ ของไทยภาคกลาง
(๑๓) ๙๗๗ เป็นจุลศักราช	— พระพุทธศักราช ๒๑๔๘

๔. อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ สร้างในปี ร.ศ. ๑๐๕ จุลศักราช ๑๒๔๗ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวีรกรรมของบรรดาผู้เสียชีวิตในราชการสงครามปราบฮ่อ มีการสมโภชทุกปี ในวันที่ ๕ มีนาคม เดิมสร้างไว้หลังสถานีตำรวจ เพื่อย้ายมาสร้างใหม่ ณ หลังศาลากลางจังหวัดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ นี้เอง

มีคำจารึกไว้ในแผ่นศิลาว่า

“ ปางนี้จักแสดงพจน์พร้อมผู้ภักดี
 ในอนุสาวรีย์ เป็นที่ระฤกตาม
 ผู้กอบภักดีด้วยอาภรณ์ประดับงาม
 ชีพมลายขจรนามปรากฏเกียรตินิรันดร์
 ความภักดีฤาห่อนสูญ จีรอยู่ชั่วพุทธันดร
 สุนทรียจันทรจึ่งจะสูญซึ่งความดี
 วายชีพท่ามกลางกิจ โดยความสวามีภักดีต่อ
 ธุลี ลอองบาทบาทมลาย
 ปวงปราชญ์คงจะช้องสดับแล้วสาธุการ
 นับว่าเป็นไทยสุญบบมีขลาดขยาตขยอน
 องอาจต่อราชกิจมิได้คิดแต่ความมรณ ”

คณะเทพไตรสร จักช่วยอำนวยผล

นำขันธเสวยสุข นิรทุกข์ บได้ยล

สุขคติจงจักดล ปรโลกอันแปรปรวน

อนุสาวรีย์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม แลแม่ทัพกรมกอง ได้พร้อมกัน
ประดิษฐานขึ้นไว้เพื่อเป็นที่ระลึก แห่งผู้ที่ป็นข้าราชการ ฝ่ายมณฑลชั้นใน และกรมการหัวเมืองที่มี
ใจสมัคร จงรักภักดี ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน และบ้านเมืองของตน และความมองอาจกล้าหาญที่มีอยู่
ในสันดาน ซึ่งได้รับพระเดชพระคุณมาในการปราบปรามฮ่อข้าศึก ซึ่งได้มาแย่งแผ่นดินสยาม ตั้งแต่
ปีออกศึก ศักราช ๑๒๔๖ และปีศักราช ๑๒๔๗ เป็นที่น่าเสียใจเป็นอันมาก ซึ่งได้เสียชีวิต ในความ
กตัญญูต่อพระเจ้าแผ่นดินและบ้านเกิดเมืองนอนของตน จึงได้นำรัฐชื่อคนทั้งกรมกองต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แลกรมทหารอาสาพิเศษ กรมแปดเหล่า กรมฝรั่งแม่นปืน กรมทหารมาลา กรมสัสดี กรม
เรือต้น กรมทหารมหาดเล็ก กรมการหัวเมือง มาบรรจุไว้ในอนุสาวรีย์นั้น

ขอให้ผลแห่งการซื้อสัตย์กตัญญู และความจงรักภักดีต่อราชการของคนทั้งหลายเหล่านี้ จง
เป็นผลให้ได้ประโยชน์ในความดีในปรโลกนั้น เทอญ

อนุสาวรีย์ ได้เปิดแต่จุลศักราช ๑๒๔๗ ควบ ๑๒๔๘ ”

นับว่าเป็นอนุสาวรีย์แห่งแรก ที่มีในเมืองหนองคาย อันเป็นเยี่ยงอย่างแก่นุชนรุ่นหลังชาว
จังหวัดหนองคาย ย่อมเป็นที่ภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ที่บรรพบุรุษของเรา ได้เอาเลือดเอาเนื้อเอาหยาด
เหงื่อ เอาความลำบากยากเข็ญ สละทุกอย่าง แม้แต่เลือดหยดสุดท้ายทาพินแผ่นดินไว้ อันเราจะได้
ถือเป็นเยี่ยงอย่างสืบไปชั่ววันรันดร

จังหวัดเลย

จังหวัดเลย เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นจังหวัดที่อยู่เหนือสุดของภาคนี้ มีอาณาเขตดังนี้ คือ

ทิศเหนือ จดประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศใต้ จดจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันออก จดจังหวัดหนองคาย และจังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตก จดจังหวัดพิษณุโลก

ประวัติความเป็นมาของจังหวัดเลย หรือเมืองเลยเป็นมาอย่างไร หรือตั้งเป็นเมืองเลยขึ้นเมื่อใด ยังไม่ได้ความแน่ชัด เพราะไม่มีหลักฐานที่จะค้นคว้า แต่เมืองเลยอาจตั้งเป็นเมืองเล็กๆ ซึ่งมีอาณาเขตไม่กว้างขวางนักมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และบริเวณที่ตั้งเมืองคงตั้งอยู่บริเวณบ้านแฮ่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ตั้งจังหวัด เพราะในบริเวณหมู่บ้านแฮ่มีวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง ชื่อว่า “วัดศรีภูมิ” วัดนี้สร้างมาแต่ พ.ศ. ๒๒๒๐ และบริเวณใกล้วัดศรีภูมิตามที่ชาวบ้านเล่าว่า เป็นบริเวณที่ตั้งของจวนเจ้าเมือง ดังนั้นเมืองเลยอาจตั้งมาตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๒๒๐ หรือก่อนนั้นมาแล้ว หมู่บ้านแฮ่ที่สันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งเมืองเลยครั้งแรก นอกจากตั้งอยู่ริมลำน้ำหมานแล้วยังตั้งอยู่ใกล้ริมน้ำเลยอีกด้วย

เมืองเลยคงมีเจ้าเมืองปกครองติดต่อกันมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาท้ายน้ำเป็นข้าหลวงออกมาทำการสำรวจที่ตั้งเมืองเห็นว่าบริเวณบ้านแฮ่เป็นที่เหมาะที่จะตั้งเมืองได้ เพราะมีผู้คนหนาแน่น พระยาท้ายน้ำจึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งเมืองขึ้นเป็นทางการอย่างแน่นอน โดยใช้ชื่อว่า “เมืองเลย” ตามเดิมเพราะบริเวณเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำเลย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ ได้เปลี่ยนระบบการปกครองจากเดิมมาเป็นแบบเทศาภิบาล โดยแบ่งราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน เมืองเลยจึงมีฐานะเป็นเมือง ๆ หนึ่งซึ่งอยู่ในเขตมณฑลอุดร เมืองเลยในขณะนั้นมีอำเภอขึ้นอยู่ ๓ อำเภอ คือ อำเภอกุดป่อง (ปัจจุบันคือ อำเภอเมืองเลย ซึ่งเป็นที่ตั้งของจังหวัด) อำเภอท่าลี่ และอำเภอนากอก (ปัจจุบันอยู่ในอาณาเขตประเทศลาว) ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ เปลี่ยนชื่อจากเมืองเลยเป็น “บริเวณน้ำเลย” และต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๙ – ๒๔๕๐ เปลี่ยนชื่อจาก “บริเวณน้ำเลย” เป็น “บริเวณน้ำเหือง” มีอำเภอขึ้นอยู่ ๓ อำเภอ คือ อำเภอกุดป่อง อำเภอท่าลี่ และอำเภออาฮี (ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอท่าลี่) ครั้นต่อมาได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๕๐ ยกเลิกบริเวณลำน้ำเหืองให้เป็น “จังหวัดเลย” โดยขึ้นอยู่กับมณฑลอุดรและจัดแบ่งการปกครองใหม่ให้มีอำเภออยู่ในเขตปกครองดังต่อไปนี้

๑. อำเภอกุดป่อง (อำเภอเมืองเลยปัจจุบัน)

๒. อำเภอท่าลี่

๓. อำเภอเชียงคาน (เดิมเป็นเมือง ขึ้นอยู่ในเขตพิษณุโลก ซึ่งเป็นหัวเมืองเอก โอนมารวมในเขตปกครองเมืองเลยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓)

๔. อำเภอด่านซ้าย (เดิมเป็นเมือง ขึ้นอยู่ในเขตเมืองพิษณุโลกเช่นเดียวกับเมืองเชียงคาน โอนมารวมเขตปกครองเมืองเลยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒)

๕. อำเภอวังสะพุง (โอนมาจากเมืองหล่มสัก)

ส่วนอำเภอนากอกเสียให้แก่ฝรั่งเศสพร้อมกับดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ อำเภออาฮีถูกยุบเป็นตำบลอยู่ในเขตอำเภอท่าลี่ดังกล่าวแล้ว

ต่อมาเมื่อมณฑลได้ถูกยุบตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๖ จังหวัดเลยจึงเป็นจังหวัดหนึ่งในจำนวน ๗๑ จังหวัดของประเทศไทย ตั้งแต่นั้นมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้ตั้งอำเภอภูกระดึงขึ้น โดยแยกจากอำเภอวังสะพุง และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้ตั้งอำเภอปากชมขึ้นอีก

อำเภอหนึ่ง โดยแยกจากอำเภอเชียงคาน ปัจจุบันจังหวัดเลยจึงแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ กับ ๒ กิ่งอำเภอ คือ

๑. อำเภอเมืองเลย

๒. อำเภอท่าลี่

๓. อำเภอเชียงคาน

๔. อำเภอด่านซ้าย

๕. อำเภอวังสะพุง

๖. อำเภอภูกระดึง

๗. อำเภอปากชม

กิ่งอำเภอภูเรือ (อยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย)

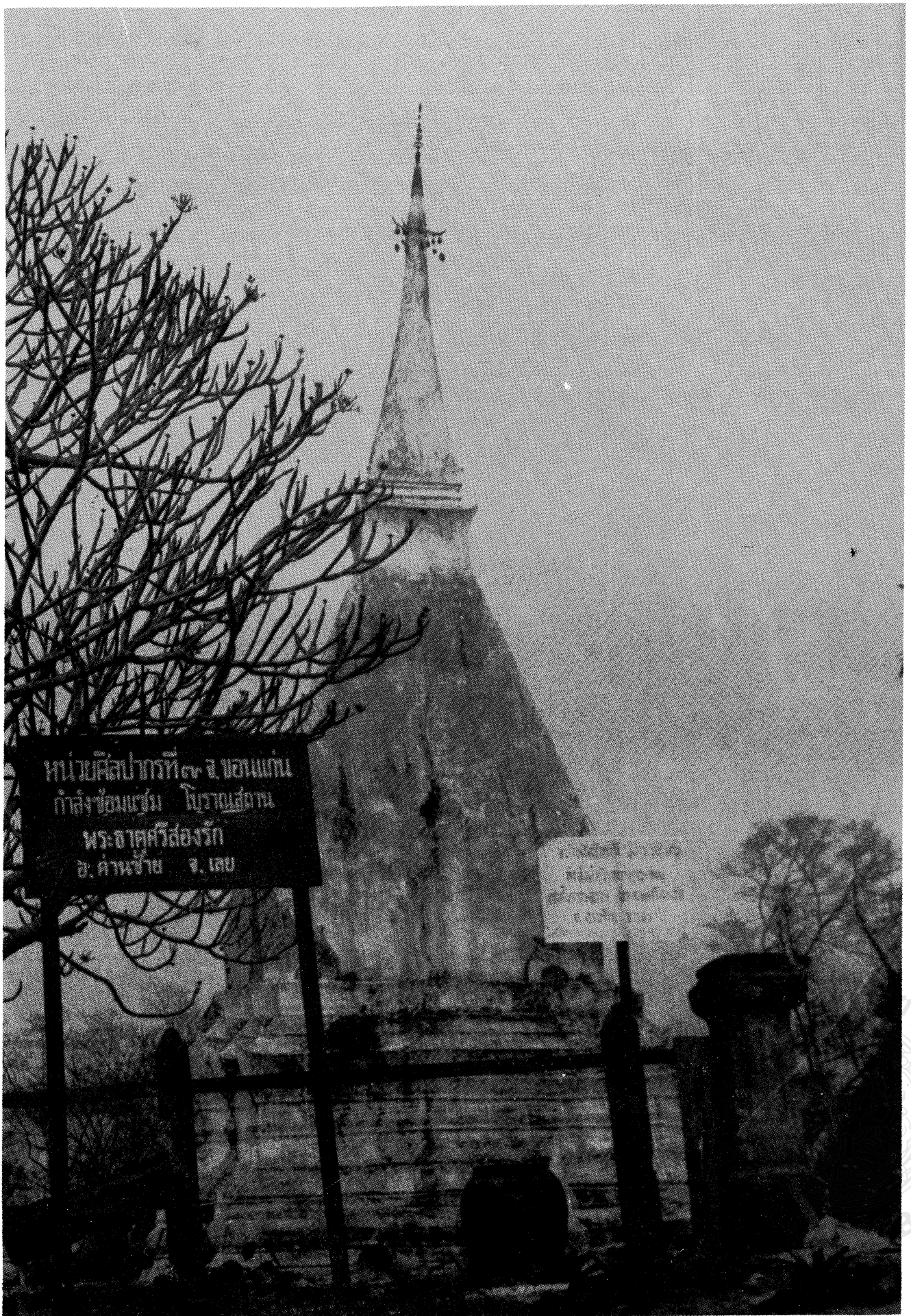
กิ่งอำเภอนาแห้ว (อยู่ในเขตอำเภอด่านซ้าย)

จังหวัดเลยมีพื้นที่ทั้งหมด ๑๑,๒๕๒ ตารางกิโลเมตร มีพลเมืองประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ คน พื้นที่ส่วนมากเป็นป่าทึบ และภูเขา

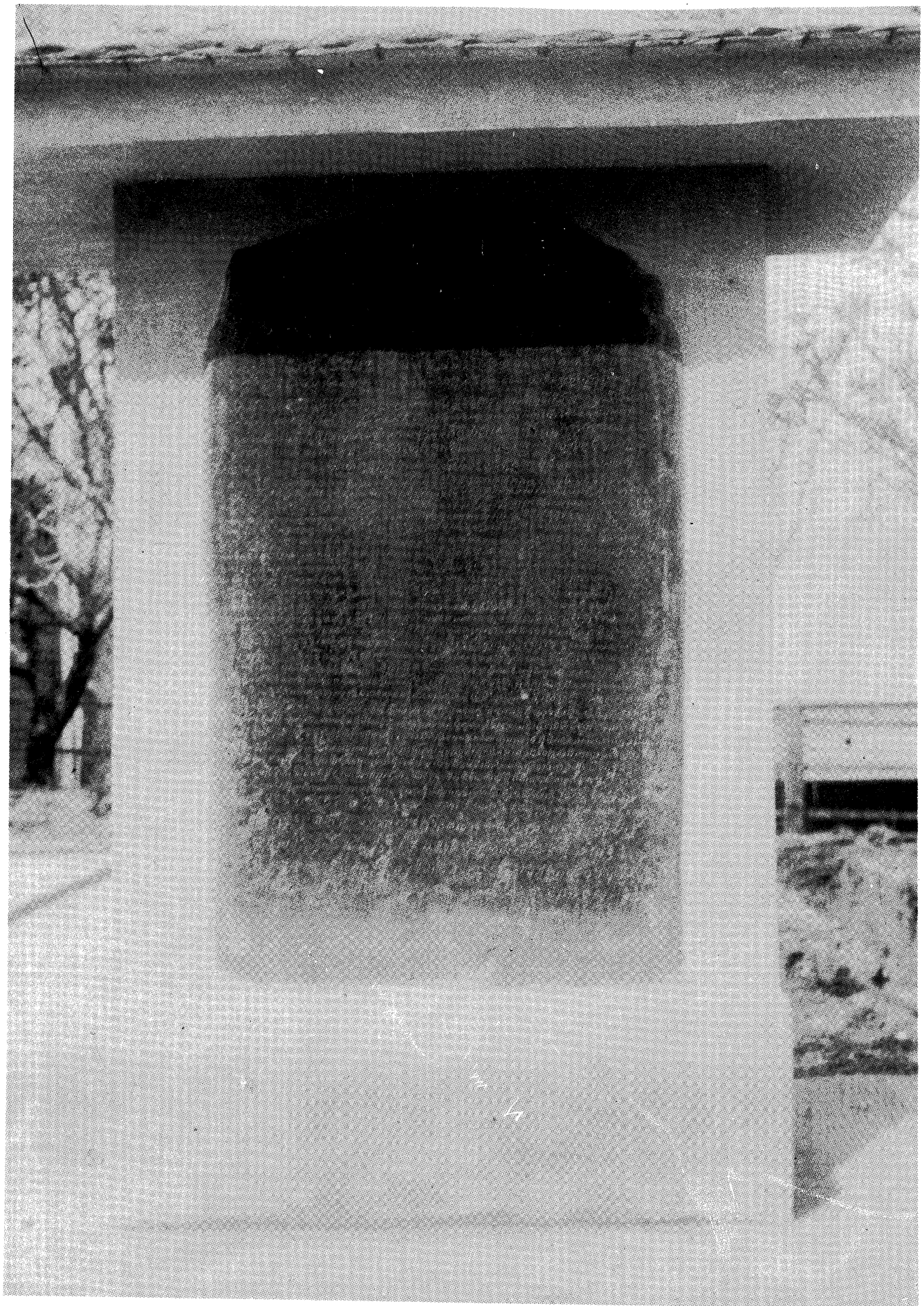
ประวัติหรือตำนานโบราณสถานที่สำคัญ

ในท้องที่จังหวัดเลย มีโบราณสถานที่สำคัญอยู่แห่งหนึ่ง คือ “พระธาตุศรีสองรัก” เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนเนินในบริเวณป่าทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ห่างจากที่ตั้งอำเภอด่านซ้าย ประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเลยอยู่ห่างจากที่ตั้งจังหวัดไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๘๖ กิโลเมตร

พระธาตุศรีสองรัก เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง กว้างยาวด้านละ ๑๑ เมตร องค์สถาปเป็นรูปสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกัน มีกระຈ้าง ๔ ด้านอยู่บนฐาน สูงสุดยอดประมาณ ๒๒ เมตร ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว ด้านทิศตะวันออกมีพระอุโบสถ ๑ หลัง อยู่ห่างจากองค์พระธาตุ ๔ เมตร เข้าใจว่าสร้างขึ้นภายหลัง องค์พระธาตุศรีสองรักเป็นเจดีย์เก่าแก่ที่สุดของจังหวัดเลย ประชาชนชาวจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียงเคารพนับถือมาก ถือว่าเป็นเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ มีประชาชนไปนมัสการปีหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากเป็นปูชนียสถานที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์แล้ว ประชาชนยังถือ

พระธาตุศรีสองรัก อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย

ศิลาจารึกที่พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
ขนาดสูง ๑.๘๕ เมตร กว้าง ๐.๙๐ เมตร หน้า ๐.๑๕ เมตร

ว่าเป็นเจดีย์ที่สามารถให้ความคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้อีกด้วย โดยผู้ใดมีเรื่องทุกข์ร้อน ต้องการให้ขจัดปัดเป่าภัยอันตราย หรือต้องการได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากภัยอันตราย ก็มีการบนบาน ไห้องค์พระเจดีย์ช่วยเหลือ นอกจากนี้ประชาชนยังนิยมขอเอาเศษอิฐปูน ขององค์พระเจดีย์ติดตัวไป เพื่อป้องกันตัวคล้ายเป็นเครื่องรางของขลังอีกด้วย

ประวัติของพระธาตุศรีสองรัก ตามตำนานที่ปรากฏในศิลาจารึกกล่าวไว้ว่า ได้เริ่มสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๓ และเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐา พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) โดยกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้โปรดให้อำมาตย์ราชครูของทั้งสองพระนคร มาร่วมกันดำเนินการสร้างขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการที่ราชอาณาจักรทั้งสองทำสัญญาทางพระราชไมตรีต่อกัน เพื่อรวมกำลังต่อสู้ป้องกันการรุกรานของพม่าข้าศึกในสมัยนั้น ทั้งใช้เป็นเครื่องหมายเขตแดนของสองพระนครด้วย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งไมตรีจิตมิตรภาพของทั้งสองพระนครดังกล่าวแล้ว จึงได้พร้อมใจกันให้ชื่อเจดีย์ ที่สร้างขึ้นนี้ว่า “พระธาตุศรีสองรัก” เมื่อสร้างเสร็จแล้วมีการเฉลิมฉลองสมโภชพระเจดีย์นี้ในวันเพ็ญ เดือน ๖ และถือเป็นประเพณีกันต่อ ๆ มาจนกระทั่งทุกวันนี้ โดยเมื่อถึงวันเพ็ญเดือน ๖ จะมีการ จัดงานเฉลิมฉลองสมโภชพระธาตุศรีสองรักทุก ๆ ปี พิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุศรีสองรัก มีการบายศรีสู่ขวัญพระธาตุ พิธีเวียนเทียน มีการบวชนาค จุดบั้งไฟ พอเสร็จแล้วจะมีพิธีกราบไหว้ ขอขมาพระธาตุ เรียกว่าพิธี “การวะธาตุ” นอกนั้นหากมีการจัดงานหลายวัน อาจมีการจัดมหรศพ คบงัน (แสดง) เช่นการชกมวย ฉายภาพยนตร์ ลิเก หมอลำ ฯลฯ ด้วย ในวันงานพิธีปรากฏว่า มีประชาชนทั้งในเขตจังหวัดเลยและจังหวัดใกล้เคียง เช่น เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ตลอดจนประชาชน จากประเทศลาว เป็นต้น ไปร่วมงานเป็นจำนวนมากทุกปี

ระยะทางจากจังหวัดเลยและอัตราค่าโดยสารในการเดินทาง

ทางคมนาคมจากจังหวัดเลยติดต่อกับอำเภอ กิ่งอำเภอ และต่างจังหวัด มีดังนี้

ก. การติดต่อภายในจังหวัด มีถนนติดต่อกับอำเภอ และกิ่งอำเภอภายในจังหวัดทุก อำเภอ และกิ่งอำเภอ คือ

๑. สายเลย — อำเภอเชียงคาน ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๔๘ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๘ บาท
๒. สายเลย — อำเภอท่าลี่ ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๔๕ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๘ บาท
๓. สายเลย — อำเภอด่านซ้าย ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๘๖ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๒๐ บาท
๔. สายเลย — กิ่งอำเภอภูเรือ ไปถนนสายเดียวกับไปอำเภอด่านซ้าย ระยะทางประมาณ ๕๔ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๑๐ บาท
๕. สายเลย — กิ่งอำเภอนาแห้ว ไปถนนสายเดียวกับไปอำเภอด่านซ้าย พอถึงอำเภอด่านซ้ายแล้วจึงมีถนนต่อไปอีก จากอำเภอด่านซ้ายถึงกิ่งอำเภอนาแห้ว ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๓๕ กม. รวมระยะทางจากจังหวัดเลยถึงกิ่งอำเภอนาแห้ว ประมาณ ๑๓๕ กม. ค่าโดยสารรถยนต์จากด่านซ้าย — นาแห้ว ๑๕ บาท รวมค่าโดยสารจากเลย — นาแห้ว ๓๕ บาท
๖. สายเลย — อำเภอวังสะพุง ทางลาดยาง ระยะทางประมาณ ๒๑ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๓ บาท ค่าโดยสารรถแท็กซี่ ๕ บาท
๗. สายเลย — อำเภอภูกระดึง ถนนลาดยาง ผ่านอำเภอวังสะพุง ระยะทางจากเลย — อำเภอภูกระดึงประมาณ ๗๖ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๑๐ บาท
๘. สายเลย — อำเภอปากชม ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๕๐ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๒๐ บาท

ข. การติดต่อกับต่างจังหวัด ติดต่อได้ ๒ ทาง คือ
ทางบก

๑. สายเลย — อุดรธานี ถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ ๑๔๑ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๒๐ บาท ค่าโดยสารรถแท็กซี่ ๓๕ บาท

๒. สายเลย — ขอนแก่น ถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ ๒๐๘ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๒๐ บาท

๓. สายเลย — อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ถนนโรยลูกรัง ระยะทางประมาณ ๑๔๖ กม. ผ่านกิ่งอำเภอภูเรือและอำเภอด่านซ้าย ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๔๐ บาท

๔. สายเลย — นครหลวงกรุงเทพธนบุรี มีรถยนต์ประจำทางจากเลย — นครหลวงกรุงเทพธนบุรีวันละ ๒ คัน ถนนจากเลย—ชุมแพ ระยะทางประมาณ ๑๓๐ กม. ลาดยาง จากชุมแพ—ชัยภูมิ ถนนโรยลูกรัง กำลังเตรียมจะทำการลาดยาง ระยะทางชุมแพ—ชัยภูมิ ประมาณ ๙๕ กม. ต่อจากชัยภูมิถึงนครหลวงกรุงเทพธนบุรี ผ่านสี่กั๊ก ถนนลาดยางตลอด รวมระยะทางจากเลยถึงนครหลวงกรุงเทพธนบุรีประมาณ ๕๖๕ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง ๖๐ บาท หากจะไม่เดินทางโดยสายดังกล่าว จะโดยสารรถยนต์ประจำทางไปจังหวัดขอนแก่น แล้วต่อรถยนต์ประจำทางจากจังหวัดขอนแก่นไปจนถึงนครหลวงกรุงเทพธนบุรีก็ได้ โดยผ่านนครราชสีมาทางลาดยางตลอดระยะทางสายนี้ จากเลย — นครหลวงกรุงเทพธนบุรีประมาณ ๖๕๐ กม. ค่าโดยสารรถยนต์ประจำทางรวม ๖๐ บาท

ทางอากาศ มีเครื่องบินของบริษัทเดินอากาศไทย เดินอาทิตย์ละ ๒ ครั้ง คือ วันอาทิตย์และวันอังคาร โดยติดต่อกับต่างจังหวัดดังนี้

๑. สายเลย — พิษณุโลก ระยะทางประมาณ ๑๖๐ กม. ค่าโดยสาร ๒๐๐ บาท

๒. สายเลย — อุตรธานี ระยะทางประมาณ ๑๓๐ กม. ค่าโดยสาร ๙๐ บาท

๓. สายเลย — นครหลวงกรุงเทพธนบุรี โดยผ่านอุตรธานี ระยะทางประมาณ ๖๓๐ กม. ค่าโดยสาร ๔๒๐ บาท ถ้าผ่านทางพิษณุโลก จากเลยถึงนครหลวงกรุงเทพธนบุรีรวมระยะทางประมาณ ๕๒๐ กม. ค่าโดยสาร ๔๒๐ บาท

กำหนดงานเทศกาลประจำปี

งานเทศกาลประจำปี ส่วนมากเหมือนกับงานเทศกาลของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั่วไป และงานส่วนมากเกี่ยวกับการทำบุญทางพุทธศาสนา งานที่จัดขึ้นบางท้องถิ่นจัดกันอย่างครึกครื้นใหญ่โต แต่บางแห่งก็จัดงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามกำลังศรัทธาและความสามารถ งานเทศกาลที่จัดขึ้นมีดังนี้

๑. งานตรุษสงกรานต์ ตรงกับวันที่ ๑๓ — ๑๔ — ๑๕ เมษายนทุกปี เป็นวันฉลองวันขึ้นปีใหม่ตามประเพณีโบราณ ในวันนี้จะมีการสงฆ์พระพุทธรูปตามวัดต่าง ๆ ประชาชนจะมีการหยุดงาน เพื่อเที่ยวเตร่สนุกสนาน มีการเล่นส่ำบ้า การสาดน้ำ การสงฆ์น้ำผู้เฒ่าผู้แก่ และในวันที่ ๑๕ เมษายน มีการก่อพระเจดีย์ทรายและนำธงยาว (ชาวบ้านเรียกว่า ธง) ซึ่งทำด้วยด้ายที่ทำจากฝ้าย ไปแขวนบนยอดเสาที่ทำด้วยปลายไผ่ยาว ๆ ไว้ตามวัดต่าง ๆ และทำพิธีแห่ต้นดอกไม้ไปถวายตามวัดต่าง ๆ ด้วย

๒. งานวันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ หรือเดือน ๗ สำหรับปีที่มีเดือน ๘ สองครั้ง ประชาชนจะไปทำบุญตักบาตรตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียน และฟังเทศน์

๓. งานวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ประชาชนจะไปทำบุญตักบาตรและฟังเทศน์ที่วัดตอนเช้า และมีการถวายผ้าอาบน้ำฝนและเทียนประจำพรรษาแด่พระภิกษุสามเณร ตอนกลางคืนมีการเวียนเทียน และฟังเทศน์ด้วย

๔. งานวันสารทหรือข้าวสลากหรือข้าวสาก เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้วประจำปี โดยการนำอาหารต่าง ๆ สรวฟอย่างไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัด ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ วันนี้ ประชาชนทั่วไปถือว่า เป็นวันทำบุญประจำปีที่สำคัญมาก จะละเว้นมิได้ เพราะเป็นวันทำบุญอุทิศส่วนกุศล และแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ล่วงลับไปแล้วด้วย ซึ่งส่วนมากได้แก่ บิดามารดา บุยา ตายาย ญาติพี่น้อง ฯลฯ การนำอาหารไปถวายพระภิกษุสงฆ์ บางแห่งใส่ถาดไปถวาย บางแห่งทำชะลอมบรรจุอาหาร บางแห่งห่อด้วยใบตอง และจะมีกระดาดเขียนคำอุทิศส่วนกุศลติดไปกับภาชนะที่ใส่อาหารด้วย ว่ามีจิตศรัทธาบริจาคทานไปให้ผู้ใดบ้าง ใบที่เขียนคำอุทิศส่วนกุศลนี้เรียกว่า “สลา” หรือ “สาก”

๕. งานวันออกพรรษา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ในวันนี้นอกจากมีการทำบุญตักบาตรและฟังเทศน์แล้ว บางแห่งตอนเย็นยังมีการจัด “ต้นปราสาทผึ้ง” แห่แห่นไปถวายที่วัดด้วย นอกนั้นบางแห่งยังมีการเอาต้นกล้วยมาทำเป็นแพแล้วเอาเทียนมาประดับจุดไฟแล้วล่องไปตาม

ลำน้ำในเวลากลางคืนด้วยเรียกว่า “ล่องเรือไฟ” ซึ่งมักทำกันที่อำเภอเชียงคาน และอำเภอด่านซ้าย ที่มีน้ำไหลผ่าน

๖. งานลอยกระทง ตรงกับวันเพ็ญ เดือน ๑๒ ซึ่งมีจัดเป็นบางแห่งที่มีน้ำพอลอยกระทง ได้เท่านั้น

๗. งานทอดกฐิน มีการจัดทำภายหลังออกพรรษาแล้ว ระหว่างวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหมือนกับประเพณีของท้องถิ่นอื่นทั่วไป

๘. งานวันมาฆบูชา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือเดือน ๔ สำหรับปีที่มี เดือนแปด ๒ ครั้ง ประชาชนจะไปทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ตอนเช้า และเวียนเทียน และฟังเทศน์ ตอนกลางคืน

๙. งานทำบุญพระเวสสันดร หรือบุญมหาชาติ มีการทำบุญเพื่อฟังเทศน์เกี่ยวกับ พุทธประวัติตอนประสูติเป็นพระเวสสันดร ปกติจะมีการทำบุญตามวัดต่าง ๆ มีกำหนด ๒—๓ วัน นอกจากมีการฟังเทศน์เรื่องราวของพระเวสสันดรแล้ว ยังมีการฟ้อนรำ หรือเซิ้ง และจุดบั้งไฟด้วย โดยมากทำในฤดูแล้ง เช่นเดือน ๔ หรือเดือน ๖ เฉพาะที่อำเภอด่านซ้ายนิยมจัดทำในเดือน ๗ ทุกปี

๑๐. งานบุญพรรษาค้าง มีหมู่บ้านบางแห่งโดยมากเป็นท้องถิ่นในเขตกิ่งอำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย และอำเภอท่าลี่ นอกจากมีการทำบุญตักบาตรถวายอาหารพระเหมือนการทำบุญ ในวันออกพรรษาทั่วไปแล้ว จะมีการคบงัน (แสดง) กันในเวลากลางคืน เป็นเวลา ๒—๓ วัน และจะมีการบอกบุญไปยังตำบลหมู่บ้านใกล้เคียงให้มาทำบุญกุศลร่วมกันด้วย ในวันนี้จะมีประชาชน หมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งส่วนมากเป็นหนุ่มสาวมารวมคบงัน (แสดง) กันอย่างสนุกสนาน งานบุญ พรรษาค้างนิยมทำกันในเดือน ๓ หรือ เดือน ๔

๑๑. งานแจกข้าว คืองานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ปกตินิยมจัดทำ ในระหว่างเดือน ๔ ทุกปี มีการคบงัน (แสดง) และถวายอาหารและเครื่องไทยทานต่าง ๆ แต่ พระภิกษุสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้วายชนม์

๑๒. การแห่ดอกไม้ ภายหลังวันตรุษสงกรานต์แล้ว ระหว่าง ๑—๑๕ วัน ตาม หมู่บ้านบางแห่งจะมีการแห่ต้นดอกไม้ โดยในเวลากลางวัน จะมีการนำเอาไม้ไผ่มาทำเป็นต้นเหมือน

ต้นกัณฑ์เทศน์ แล้วประดับด้วยดอกไม้ชนิดต่างๆ อย่างสวยงาม ตอนเย็นๆ จะแห่นำต้นดอกไม้นี้ไปถวายพระที่วัด และมีการฟังเทศน์ด้วย และมีการแห่แห่นกกันอย่างสนุกสนาน การแห่ต้นดอกไม้นี้ นอกจากทำเฉพาะในหมู่บ้านแล้ว บางแห่งยังนำไปแห่ในหมู่บ้านอื่น และมีการแห่ไปตอบแทนกัน ในระหว่างหมู่บ้านด้วย แต่การทำบุญเช่นนี้ ในปัจจุบันน่าจะเลิกล้มไปเสียโดยมีจัดทำกันน้อยเต็มที

๑๓. การแห่ข้าวพันก้อน ในวันสุดท้ายของวันตรุษสงกรานต์ คือ ค่ำวันที่ ๑๕ เมษายน บางแห่งในตอนกลางคืน จะมีการนึ่งข้าวเหนียวแล้วนำมาทำเป็นก้อนๆ รวมกันให้ได้ไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ ก้อน จึงเรียกว่า “ข้าวพันก้อน” พอใกล้รุ่งราวสามนาฬิกา ประชาชนซึ่งส่วนมากเป็นหนุ่มสาว จะแห่แห่นกข้าวพันก้อน พร้อมกับดอกไม้ธูปเทียนไปถวายเป็นพุทธบูชาที่วัด พอแห่ไปถวายบูชาเสร็จก็สว่างพอดี ในคืนที่จะนำข้าวพันก้อนไปถวายนี้ หนุ่มสาวโดยมากจะมีการคบงัน (แสดง) กันเป็นแห่งๆ ตามบ้านที่มีสาวๆ และจะไม่หลับนอนกันตลอดคืน ประเพณีนี้ปัจจุบันมีน้อยลงทุกที

๑๔. งานวันขึ้นปีใหม่ จัดทำในวันที่ ๑ มกราคม ทุกปี ซึ่งปกติมีการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์และไปอวยพร และให้ของขวัญแก่ผู้ที่รักใคร่ เคารพนับถือ

๑๕. งานแข่งเรือ ในวันสารทบางแห่งในวันออกพรรษาที่มีน้ำล้นคลองพอแข่งเรือกันได้ จะมีการแข่งเรือระหว่างหมู่บ้าน ตำบล หรือคณะเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์และให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลินด้วย.

